

Божидар Димитров

12 мита в българската
история

Предговор

В историята на средновековна България и средновековните българи има много митове – в това е убеден почти всеки съвременен българин. Има, вярно е, но утешението е, че митове има в историята на всяка нация и държава. Има държави и нации (като македонската например), чието история е изградена изцяло от митове.

Когато пиша за митове, разбира се, аз имам предвид невярната представа за исторически събития и личности, наложена за тях в представите на съвременните българи. Тази представа се оформя не от академичните трудове на професионалните историци (тях ги четат 1000–1500 професионални историци), а от учебниците по история в началния и в средния курс на училището, научнопопулярните статии в медиите, белетристиката (романи и повести на историческа тематика), електронните медии и, разбира се, киното. Определено смятам, че филмът „Хан Аспарух“, гледан още при появата му от 16 милиона зрители (т.е. по 2 пъти от всеки българин) и излъчван и до ден днешен периодично по всички ефирни и кабелни телевизии, създаде изключително трайна (но невярна) представа за бита, цивилизационното равнище и процеса на създаването на българската държава.

Но белетристите и сценаристите, както и всички други популяризатори на историята, все пак базират произведенията си на академичната история, запазвайки поне основата на научното познание за общества, държави, събития и личности, украсявайки ги с „художествени“ измислици, за да постигнат драматизъм или пълнота на образа. Е, понякога измислиците са твърде много. В резултат на подобни измислици половината съвременни българи са убедени, че съпругата на Аспарух се е казвала Ахинора, а голямата му неосъществена любов – Пагане. Всъщност историята не ни е донесла името на нито една българка чак до средата на IX век и първите, които знаем (дъщерята на цар Борис I и болярина Сондоке), са с християнски имена. И с тъга трябва да признаем, че не знаем как са се наричали прабългарките. Е, има предположения, недостатъчно сигурно доказани, че имената Калина и Олга са от прабългарски произход.

Следователно, за митовите в познанията на съвременното общество, свързани с българската средновековна история, са виновни все пак професионалните историци. Какви са причините за раждането и

устойчивостта на неистината в историята?

Историята на една нация и държава се установява въз основа на информацията за миналото, идваща от документи, създадени по време или след определени исторически събития. Документ е събирателно понятие и включва т.нар. наративни (разказвателни) източници – средновековни истории, хроники, романи, повести, жития, слова и т.н., административни книжа, грамоти, укази, данъчни описи, археологически, епиграфски и нумизматични паметници. С други думи, всеки артефакт, идващ от средновековното минало. Най-ценни, разбира се, са историите, хрониките, административните документи и епиграфските паметници. Понякога те са толкова подробни за историята в определен период, за ярко събитие или личност, че на пръв поглед съвременният историк само трябва да ги преразкаже, след като ги разчете и прочете. И за съжаление в миналото това е ставало, като в резултат са се появили немало митове.

Още в средата на XIX век обаче (а някои историци и по-рано) занимаващите се професионално с история са разбрали, че древните истории, хроники, разкази и повести са писани от хора, имащи определеност – етническа, политическа, верска. И съответни симпатии или зависимост от някоя или от всички свои определености. Зависими са били писателите (казано най-общо) от господаря, на когото са служели. Имали са и различно интелектуално ниво и ниво на информираност, т.е. едни много ясно са разбирали какво става, други – не.

Последствията от всичко това е, че практически нито един наративен източник не отразява абсолютната истина за едно реално историческо събитие. Истината е винаги повече или по-малко деформирана, в зависимост от определеността, информираността и интелектуалните качества на автора. Докъде може да се стигне в деформациите, класически пример е историкът Прокопий, живял през VI век, който бил на служба в Двора на византийския император Юстиниан Велики. Той е написал блестящи съчинения, описващи с възхищение управлението на Юстиниан и съпругата му Теодора. Прокопий описва нашироко славните бойни подвизи на императора, отвоювал Северна Африка и Италия, разумната му вътрешна икономическа политика, благочестието на императрица Теодора. На едно от съчиненията му („За строежите“) дължим имената на всички крепости в българските земи, възстановени или изградени именно от Юстиниан Велики. Същият този Прокопий обаче написва и „Тайна история“, в която Юстиниан е описан като глупав и некомпетентен самохвалко, разпилял ресурсите на империята в безнадеждни и

осъдени на краен неуспех военни начинания и още по-глупави строежи на крепости на Балканите, неуспели да опазят населението му от варварските нашествия. А благочестивата Теодора е описана като свръхразвратница, която често казвала след буйна оргия, че е много жалко, че женското тяло има само три отвора.

Къде е истината? Истини и неистини има и в сагите за Юстиниан Велики, и в „Тайната история“. Как историците откриват кое е истина (или поне по-близо до истината) и кое – неистина?

Това става с метода на т.нар. текст – критически анализ, основно оръжие на модерната историческа наука. Информацията за историческо събитие, процес и личностите, участващи в тях, при един древен автор се сравняват с информацията за същите събития, личности и процеси, съдържащи се в информацията на други древни автори. Привличат се и данни, които доставят монетите, печатите, фреските, епиграфските паметници (каменните надписи) и т.н. Отчитат се и вече споменатите дадености, ако е възможно – и личната съдба на древния историк, а дори и дали няма грешки в по-късните ръкописни преписи на историята или хрониката му. И се установява дали Прокопий пише „Тайната история“ от будно обществено чувство, или защото Юстиниан не му е плащал толкова, колкото Прокопий е смятал, че заслужава, та му е приписал всичко лошо, което развратената му фантазия може да измисли.

И ако древните византийски автори понякога са безмилостни по лични политически и верски причини към своите сънародници – императори, аристократи, патриарси, митрополити, какво да кажем за отношението им към българите и техния политически и църковен елит. А за съжаление 90% от информацията за средновековната българска история идва от византийски историци и хронисти.

В този съществен факт се състои първата особеност и голяма трудност пред изследвачите на българската средновековна история. А и първата сериозна предпоставка за създаването на митове. Българските средновековни истории и хроники са унищожени при завоюването на страната от османските турци, които ликвидират безжалостно българската аристокрация и църковен елит. Изгорени са още в края на XIV век всички царски, болярски, патриаршески, митрополитски, манастирски библиотеки и архиви. За мащабите на унищожението свидетелство е фактът, че до наши дни са оцелели само 7 български царски средновековни грамоти, а в Унгария – над 250 000 документи, излезли от кралската канцелария. Българските средновековни библиотеки и архиви са унищожавани не само от турците, но и от гръцкото духовенство, управлявало

българските епархии от 1396 до 1870 г., а в някои области и след тази дата. Описани от чужди учени в началото или дори в средата на XIX век, крупни български ръкописни сбирки в много манастири и църкви, останали под юрисдикцията на Вселенската патриаршия в края на XIX и началото на XX век, вече липсват – те са безмилостно изгорени. На науката са известни само няколко кратки български средновековни ръкописа с историческо съдържание. Същата е съдбата и на хилядите надписи върху камък, останали от средновековните ни предци дори до средата на XVII век. Петър Богдан пише в 1640 г., че в старите ни столици Плиска и Преслав работят над 100 турски варници, които стапят хиляди мраморни паметници, написани на кирилица. Турците са знаели, че от мрамор се получава най-качествената вар. Днес са оцелели и са станали известни на науката не повече от 300 средновековни надписи.

При положение, че от родни източници днес е получена не повече от 4–5% от наличната информация за историята ни през Средните векове (и още толкова от европейски, арабски и арменски) източници, явно е, че реконструкцията на българската история зависи почти изцяло от съобщеното ни от византийските автори. Техните документи са оцелели, изнесени на Запад и публикувани в печатни издания от хуманистите още в XVI–XVII век, а и се пазят в многобройни оцелели хранилища на турска територия – в библиотеката и в архива на Вселенската патриаршия в Истанбул, в гръцките манастири в Атон, в библиотеки и архиви по гръцките острови, останали под венецианска власт до XVII–XVIII век. Византийските автори пишат много за България и българите.

Но основна характерна черта на писаното от тях за държавата ни и за българите въобще е изключителната им необективност. Това е нормално – средновековната българска Държава е основен съперник на Византия в битката за хегемония в Югоизточна Европа. Нещо повече, България и българите имат определени успехи в това направление през VII–X и XII–XIV век, когато България става политическата суперсила в тази част на Стария континент. Почти всички гърци по произход, византийските историци и хронисти едва ли са могли да се примирят с факта, че българите унищожават, асимилират и изтласкват гръцкия етнос от три обширни провинции – Мизия, Тракия и Македония. Ето защо в писанията им трудно ще открием нещо стопроцентово вярно за българите – като се започне от описанието на бита ни и се стигне до истинската политическа мотивация на българските средновековни политици при определени техни действия спрямо Византия.

Но както се казва, с такъв материал разполагаме, с такъв работим.

Друг няма и вече едва ли ще се открие в световните библиотеки и архиви. Един мит в това отношение е широко разпространеното мнение в съвременното ни общество, че Ватиканът и Москва крият много книги и документи за нашата история. Ватиканските библиотеки и архиви са отдавна широко отворени за учени и всичко, което имат за средновековното ни минало, е отдавна открито и публикувано. Не е много, защото и ватиканските хранилища са понесли жестоки унищожения. Веднъж в 1576 г. при т.нар. „сакко ди Рома“ (ограбване на Рим), причинено от владетелите града германски войски, които се отоплявали три месеца с ръкописни и старопечатни книги, както и с папки с документи, и втори път – от Наполеоновите войски. Що се отнася до Русия, документи за българската история и да е имало, са били в Киев (там възниква руската държава), но той е унищожен безмилостно от татарите в началото на XIII век. Московското княжество е в глухата покрайнина на Европа, без връзки с България до XIV век, и излиза мощно на историческата сцена, след като България пада под ударите на турците. А и Москва е горяла няколко пъти – и в смутното време (XVII век), и при Наполеония поход в 1812 г., а заедно с нея – архивите и библиотеките.

Историографският анализ и синтез на основните източници за нашата средновековна история, следователно, трябва да бъде много внимателен, а работата на историка да е като на свръхквалифициран следовател. Първите историци, занимаващи се с българска средновековна история от XVII век (свои и чужди), са се задоволявали обаче да преразказват византийските истории и хроники. Това са правели и Цезар Бароний, и Мавро Орбини, и Петър Богдан, и Отец Паисий. Тогава се раждат и първите митове в представите на българското общество, някои от които не са изкоренени и до днес.

Митове се раждат по тази причина и в историографиите и на други страни. Но те постепенно се оправят – в западноевропейските университети (Италия, Франция, Германските държави, Австрия) през XVIII–XIX век се раждат постепенно историографски школи (а и научни институти), където постепенно се оформят принципите на вече споменатия текст-критичен анализ, и лека-полека деформациите се отстраняват. За съжаление по това време България все още е под турска власт и нямаме на своя територия нито университети, нито институти, нито хора с квалификация да се занимават с история. Вярно, двама българи със сериозна научна подготовка (Спиридон Палаузов и Марин Дринов) работят в руски научни институции, но усилията им са епизодични и върху отделни въпроси от българската история.

И в Третата българска държава нещата не тръгват добре. Първият цялостен корпус по българска средновековна история е на проф. Васил Златарски, като първият том излиза в 1917 г., а последният – в края на 30-те години на XX век. Проф. В. Златарски извършва истински научен подвиг, като за 2–3 десетилетия издирва, превежда, анализира и синтезира цялата изворна информация за средновековното минало на България. Такъв обем работа в други страни се извършва или се е извършил от няколко институции с десетки сътрудници. За своите цялостни корпуси за историята на Румъния букурещките колеги на Златарски (Йорга и Братиану) са разполагали с екипи от по 40–50 висококвалифицирани сътрудници.

Но при такъв обем работа грешките при разчитане на древния текст, в анализа му, а след това и в историографския синтез, са неизбежни. А грешките раждат мита. За това, каква важна стойност може да има дори смисълът на едно подчинено изречение, ще спомена следния случай, франкски хронист пише в 827 г.: „При императора (франкския – б.а.) дойдоха пратеници на абодритите, прецедентите и тимочаните, които наскоро се бяха откъснали от съюза с българите.“ Нашият историк решава, че изразът „откъснати от съюза с българите“ засяга три славянски племена, и прави фундаменталния извод, че в епохата на кан Омуртаг (814–831) славянските княжества масово се откъсвали от българската държава поради антиславянската политика на кан Омуртаг. Този възглед за лоши отношения между славяни и българи господства в науката и едва през 70-те години на XX век един млад тогава учен забелязва очевидното – абодритите и прецедентите живеят по река Одер в днешна Германия и естествено никога не са влизали в българската държава. Цитираното подчинено изречение се отнася само за племето тимочани и не може да свидетелства за масов процес и за антиславянска политика на Плиска по времето на Омуртаг. Като гранично племе тимочаните, точно техният княз може да е бил подкупен от франкския император, може просто да се е чувствал недооценен от Плиска. Други източници, на които пък Златарски не е обърнал внимание, свидетелстват за точно обратното. Византийски автор например пише, че много славянски, а и всякакви други племена се присъединявали с охота към България, тъй като им харесвали редът и строгото спазване на законите в държавата ни, както и ниските данъци, плащани отгоре на всичко не с пари, а в натура. Да не повярва човек, че сме имали и такива времена, но сигурно това сведение е вярно, тъй като е писано от византиец, който мрази и нас, и държавата ни, но в момент на откровение съобщава за едно наше

достойнство.

Читателят навярно ще се запита: „Добре, след като са допуснати грешки в първия научен корпус по средновековна българска история и тези грешки са родили митове в обществените представи за миналото ни, защо те не са оправени от следващите поколения историци?“

Отговорът тук е: по много причини. Първата е, че до установяването на комунистическата власт на 9.IX.1944 г. историците в България бяха една шепа хора и зачислени на работа в един научноизследователски център – Софийския университет. Преклонението и уважението към патриарха на българската историографска мисъл не позволяваше на учениците му да критикуват и коригират учителя си. По време на 45-те години комунистическа власт наистина се създадоха много научноизследователски центрове – институтите по история и балканистика в БАН, университетите във Велико Търново, Шумен и Благоевград, центрове по българистика, кирилметодиевистика, 226 музея, в които вече работеха квалифицирани специалисти, а не възторжени, но слабо подготвени краеведи. Но сега пък за стабилизиране на митовете лоша шега изигра политическата конюнктура, при която във всяка страна с тоталитарно управление историците трябваше да се съобразяват. Съществуваше понятието „официална история“ и от постановките ѝ никой не можеше да избяга и да напише нещо друго. Как например да оспорим, и то убедително и аргументирано, годината 681 г. като дата за основаването на българската държава, когато тя бе влязла не само в „официалната история“, но и в герба на държавата. Отделни постановки на т.нар. „официална история“ семеняха през годините и се трупаха нови деформации, раждащи нови митове. За да не обидим Москва, се отричаше по едно време приоритетната роля на прабългарите при създаването на собствената им държава, а Плиска и Преслав се обявяваха за римски военни лагери. От ретроградно, антихуманно и антидържавно учение богомилството стана носител на прогресивна революционна мисъл, предшественик на европейската Реформация. А Кирил и Методий пък станаха АБВ на европейския Ренесанс. Идеите на официалната историография се движеха от краен нихилизъм до ултра-патриотизъм. Идеологията също оказва своето влияние – действията на цар Ивайло (1277–1280) станаха първото антифеодално въстание в света. Какъв обществен строй е установил Ивайло (капиталистически или социалистически), историците се побояха все пак да „установят“, но въстанието така си вървеше, а и сега май си върви така в някои учебници за средния курс – първото антифеодално въстание. Мимоходом искам да отбележа, че все гледахме да

бъдем първи в световната история, та и Септемврийското въстание от 1923 г. бе обявено за първото антифашистко въстание в света. Никой не се и замисли, че така се сподобихахме с твърде съмнителната слава на първа фашистка държава в света. Щото и Мусолини в тази година още не бе взел твърдо цялата власт в Италия в свои ръце, а Хитлер още си пиеше пивото в мюнхенските бирарии.

Много от митовете, породени от грешките на Златарски и съратниците му до 9.IX.1944 г., останаха, тъй като учениците и епигоните му всъщност оформиха много от концепциите на „официалната история“ в частта ѝ за Средновековието през годините на комунистическото управление на България (1944–1989). За разлика от други държави, България не изби и не отстрани наследените на 9.IX.1944 г. учени. През 1948 г. на една специална научна конференция, на която пристигна съветска делегация начело с академик Державин, те се покаяха за фашистките или буржоазните си забегки в миналото, възприеха спуснатите от Державин директиви и обещаха да преустроят работата си в духа на социалистическите разбирания за хода на историческия процес. За тяхна чест малцина го направиха. Повечето или спряха изследванията си, или ги насочиха натам, накъдето бе възможно да се изследва и пише без съществени насилия над научните принципи и съвест.

Митовете си останаха и в тези изминали вече 15 години на демократично развитие на България – вече по други причини. Средствата, с които функционираха историческите научни институти, рязко секнаха, а като пряко следствие – и сериозните научни изследвания. Някои институции дори бяха закрити, а куп квалифицирани учени в битка за насъщния изоставиха заниманията с история и се насочиха към други, по-доходоносни професии. Маргинализацията въобще на науката и културата лиши голяма част от учените (или поне тези, които умеят да говорят и пишат популярно) и от възможност за изяви в медиите. Историческата публицистика, доколкото въобще я има в медиите, като цяло попадна в ръцете на непрофесионалисти и дори на хора със сериозно нарушено психично здраве. За съжаление точно книгите на последните се радват на огромен успех, раждайки нови митове. Много хора вярват (убедил съм се от писмата в електронната поща на НИМ) на писанията на Кръстьо Мутафчиев (бог да го прости!), че край Малко Търново е погребана египетската богиня Бастет. Възраждат се дори стари митове, като безумията на Ганчо Ценов от първите десетилетия на миналия век, според когото българите си живеят на Балканите от праисторически времена, преминавайки от едно качество в друго и съответно променяйки и

името на народа. Днес се казваме траки, утре готи, после българи и т.н.

Главната обществена функция на историята е да бъде учителка на съвременните хора, а главната обществена функция на професионалния историк е да изследва и реконструира с научни методи историческите реални. Но професионалният историк има още една функция, която много колеги (в интерес на истината) високомерно не признават, излъчени в академичната си кула от слонова кост. А тя е да сведат чрез научната популяризация академичната история до целия български народ, оформяйки представите му за собственото му минало, замъглени днес от безброй митове. Не зная наистина защо повечето колеги не го правят – едни навярно защото могат да пишат само на тежкия академичен език на немскоруската школа, към която принадлежи българската историография. Други – от комплекс за малоценност, страхувайки се да не ги порицае гилдията за „халтура“. Трети – по някакви други причини. Както и да е, аз принадлежа към вече съвсем немалкия брой професионалисти, които смятат, че един историк не е изпълнил докрай дълга си, ако не сведе научното познание, установено от него и от българските и чуждестранните му колеги, до (както се казваше доскоро) широките народни маси. Безсмислено е да пишеш и да те четат само неколкостотин колеги у нас и в чужбина.

Избрах дванадесетте най-солидно утвърдени мита в средновековната българска история, оказали и оказващи най-голямо влияние не само върху представите на българите за миналото ни, но и „обясняващи“ днешното състояние на нацията – от народопсихологията до съвременната ни политическа култура.

Авторът

Митът за прародината, расовия тип, бита и културата на древните българи

Според широко утвърдена у съвременните българи представа, древните българи, наричани в науката прабългари, са номадски, чергарски народ от тюркски произход, добрал се до Югоизточна Европа след столетно митарство по азиатските степи от Монголия до долните течения на реките Днепър, Дон и Кубан. Като всички номади, българите са били ниски, кривокраки монголоиди. Прехранвали се, отглеждайки огромни стада от крави, коне, овце и кози по безбрежните степи, живеели в юрти (шатри), движейки се от място на място в зависимост от тревната вегетация. Имали съвсем примитивна битова култура, но неизвестно как имали отлично въоръжение за времето си. Имали, значи, конни армии, като всеки боец (и конят му) бил в желязна ризница, въоръжен със сложен скорострелен лък, копие, остра сабя, нож и щит. На бойното поле не можел да му се опре нито боец от армиите на подобни народи, нито школуваните и отлично въоръжени бойци и на Източната, и на Западната империя. Освен с животновъдство, българите се изхранвали и с грабежи. И досега някой съвременен политолог, за да обясни грабежите на съвременните политици или администратори, пише: „Какво искате, като грабежът е бил основно средство за препитание на този народ още с пръкването му.“

Честно казано, съм се питал как и откъде са се пръкнали подробностите в този мит. Нито византийските, нито други средновековни чужди автори пишат подобни неща за българите. Склонността на последните няколко поколения българи към самоунижение (след краха в Първата световна война), изглежда, си е казала думата. Защото подобни неща не са писали и старите ни историци, за които съм писал и по-рано и обявих за главни виновници за раждането на много национални митове, свързани с историята.

Признавам, че доскоро въпросите с произхода и прародината на древните българи не бяха достатъчно добре изяснени и по тях се водеха яростни дискусии. Но днес е вече почти сигурно, че прабългарите не са тюрки и монголоиди, а спадат към иранската племенна група (т.е. българите са европеиди) и прародината им не е Монголия, а земята Балхара в подножието на Хиндокуш, т.е. равнините на днешния Северен Афганистан.

Физическият тип на древните българи (прабългарите) също отдавна не е тайна, тъй като археологическите разкопки в некрополите (гробницата) в Североизточна България показваха, че ръстът на скелетите е 175–180 см. Това е висок ръст дори за съвременните хора, а в Средните векове българите са изглеждали като исполини. Защото средният ръст в Европа и в Близкия изток е бил 155–160 см. Един арабски географ от тази епоха така си и пише: „Българите са исполини по ръст, десет наши бойци не могат да победят в ръкопашен бой един българин.“

Високият ръст на българите не е загадка. Съвременната наука отдавна е установила връзката между количеството консумирано месо и ръста на човека. Повече месо – по-висок ръст, и обратното. Българите (митът поне това не ни отрича) са консумирали много месо, тъй като са имали огромни стада от всякакъв добитък. Като прибавим и огромните физически усилия при военното обучение, започващо в ранна детска възраст, ясно е защо българите са били „исполини по ръст“ в сравнение с останалите европейци и араби, консумиращи в тази епоха твърде малко месо.

Но обстоятелството, че българите имат огромни стада, не означава, че те са примитивни чергари, бродещи по евразийските степи без цел и посока. Тук сме виновни и ние, учените, че не обясняваме популярно какво означава номадизъм в производството на блага и че номадизъм не означава непременно чергарство. Даже почти никога, когато става дума за животновъдство. Номадство означава екстензивно ползване на земята, като се разчита не на изкуствено отглеждани ливади или на предварително събран фураж за отглеждане на животните на ясли, а на естествената трева. В този случай стадата и овчарите изминават, преследвайки свежата зелена трева, понякога огромни разстояния, но в определен цикъл и в едни и същи територии. За пример – котленските, жеравненските, смолянските, широколъшките и странджанските овчари напролет отглеждаха овцете си в равнините на Добруджа, Тракия или Беломорската равнина, а когато през юли тревата в равнините вече прегорвяваше, качваха стадата по билата на Стара планина, Странджа и Родопите. През зимата слизаха в равнините край Черно и Бяло море, където рядко пада сняг и има зелена трева дори през зимата. Разбира се, през цялото това време овчарите са живели в колиби, изградени от пръти и слама, но семействата им и част от братята и сестрите си живеят в крупни селища от градски тип, като Котел, Жеравна, Копривщица, Малко Търново, Златоград, Широка лъка, Смолян, в огромни три- и четириетажни къщи, построени от камък и дърво с магазини и главно работилници под тях,

преработващи суровини, идващи от овчарските стада – кожи и вълна. Това е номадският начин на животновъдство, но никой не нарича възрожденските българи от тези селища номади.

Както и гореспоменатите възрожденски българи, така и древните българи (прабългарите) не са били само овчари, тази прослойка е била не повече от 10–15% от населението. Необходимостта да се преработят ценните суровини, идващи от стадата, са стимулирали развитието на занаятите кожарство и тъкачество. Отлично обработените български кожи и вълнени платове са занимание на хиляди други българи и с тях народът ни е станал известен още в VII–VIII век. Ще напомня, че с тези занаяти с древен корен българите се занимават до втората половина на XIX век, те хранят и обличат не само българския народ, но и милионната османска армия, доходите от тези занаяти са в генезиса на появата на българската буржоазия, започнала светкавично борба за национално и духовно освобождение.

Ако бяха чергари, българите би трябвало да ядат само месо. А месото, колкото и питателна храна да е, не е достатъчно за нормалното развитие на човешкия организъм, дори ако към него прибавим и рибата от големите реки (към които по необходимост се придържат стадата), която българите с умение са ловили според византийския хронист Теофан Изповедник в VII век, а вероятно и много по-рано. Необходими са веществата, съдържащи се в хляба от зърнени култури. Признавам, че доскоро и аз не предполагах, че древните българи са били добри земеделци. Но в последните 30 години бяха открити и в южноруските степи, и в Североизточна България, в чертите на прабългарски селища, делви със запазено жито и просо. Анализът на зърното, направен от агрономи, е с изумителни резултати – пшеницата и просото са високодобивни сортове, които могат да се получат само след неколкостотин годишна селекция. Това означава, че българите имат вековни традиции в земеделието още преди да дойдат в днешните си земи – най-вероятно придобити още в прародината си Балхара, където може би столетия са живели уседнал живот.

Пак там прабългарите вероятно усвояват и много други умения на високите цивилизации на епохата. Или сами стигат до тях. Календарът им (най-точен и до днес в света) може и да е заимстван от китайския, но именно усъвършенстването му до тази прецизна точност свидетелства за добра астрономическа и математическа наука. Много черепи на погребани прабългари свидетелстват, че древните български медици са правили и сложната и днес хирургическа операция – трепанация на

черепа, и оперираният е оздравявал и живял още 20–30–40 години. Отличното въоръжение на българите, за което са били нужни хиляди тонове желязо, означава и рудодобив, металургия, и майстори, способни да обработват суровото желязо и да изработват прецизни оръжия и земеделски сечива.

Строителството е друг пример за високите цивилизационни умения на древните българи. Арменски географ още в IV век отбелязва, че от народите, живеещи на север от арменците в Кавказ, само българите имат каменни градове. Арменският географ не е излъгал – още с идването си на Балканите българите строят отново градове със сгради и крепостни стени от камък – Плиска, Преслав, Дръстър, Мадара... Предположението, че на каменно строителство българите са се научили от пленени или избягали византийци, не е състоятелно. По това време (от векове преди това) Византия строи с дребен ломен камък и с тухли. Достатъчно е читателят да види две оцелели византийски сгради в центъра на днешната ни столица София – църквите „Св. София“ и „Св. Георги“. Докато българите строят сградите си от огромни квадрати с тегло от неколкостотин килограма. Това е непознат вид строителство в тези географски ширини, но отлично известен в регионите около и в прародината на древните българи.

И така, изследванията на историците и археолозите днес убедително доказват, че българите не са примитивен чергарски народ, не са монголоиди с ниска битова култура. Българите са народ с висока цивилизация (продукт както на заимстване на високи чужди цивилизационни постижения, така и на подобряването им), а и със собствени постижения. Всичко това обаче предполага и една сериозна структурирана цивилизация на древното българско общество. Както гореописаният номадски (пак повтарям, не чергарски) начин на животновъдство, така и животът в каменни градове, занаятите, рудодобивът, металолееенето и обработката на метала изискват твърд политически контрол (което означава и военен) над обширни територии. Такъв контрол може да осъществи само държава с развито законодателство, определящо правата и задълженията на всеки член на обществото.

Държава българите са имали очевидно още в IV–III век (а вероятно и по-рано) и това е споменаваната в ирански и индийски източници Балхара, но как се е случило така, че прабългарски групи се устремяват по всички посоки в началото на първото хилядолетие от Христа, не деградират ли по пътя тези групи и не се ли превръщат в примитивни чергари? Очевидно не – след като не са загубили цивилизационните си

умения (от монументалното каменно строителство, през металодобива, до сложните хирургически операции). Но и разселването е факт – куп съвременни народи в Поволжието и Средна Азия (Татарстан, Чувашия, Кабардино, Болкария, Казахстан, Азербайджан, твърдят, че са потомци на древните българи. Източниците от европейски произход сочат и преселване на прабългарски групи в Бавария, Ломбардия, Унгария.

Преди всичко никой не се е постарал да уточни причината за преселванията. Вярно, сведения в наличните досега източници няма, но тази причина не би могла да бъде друга, освен валидната за всички други древни общества, излъчващи преселници. А тя е – пренаселване на веднъж усвоената от държавата територия, която в един момент вече не може да изхрани порасналото поради демографска експлозия (резултат впрочем на добър живот) население на държавата.

При високоорганизирани и на високоцивилизационно равнище общества преселването става по план на държавата. Ще припомня как е при гръцките полиси (градове-държави). Търговци или разузнавателни мисии издирват свободни и подходящи за пълноценен живот територии. Понякога ги купуват от местното население, ако има такова. След това в един ден, натоварени на кораби, тръгват на дълъг път и след 10–20 дни плаване пристигат на новото място, светкавично основавайки не колония, а нова държава. Тя е на същото цивилизационно равнище по отношение на бита, културата и технологиите, като държавата-майка, тъй като преселническата група е комплектувана от специалисти във всички направления.

Изглежда, съвременният български историк Петър Добрев е прав, когато твърди, че по същия модел са се комплектували и древнобългарските преселнически групи. При изчерпване на ресурсите на държавната територия се е формирала с държавна помощ изселническата група, разбира се, далеч по-многочислена от изселническите групи на древногръцките полиси. Откривана е или завладявана с армията на държавата плодородна територия, наблизко, а понякога и доста далеч от родината-майка. След това, смята Добрев, в рамките на 25–30 дни изселниците се прехвърлят с всичко необходимо за производство и отбрана на новата територия, формирайки новата българска държава. На свой ред при пренаселване след време тя или разширява териториите си след спешни войни със съседите, или формира нова изселническа група, която по геописания модел формира друга българска държава по широкия свят.

Тази древнобългарска практика обяснява силния стремеж на българите към държавност навсякъде, където попадат по света в Поволжието

(Котраг), в Македония (Кубер), в Северното Причерноморие (Кубрат). Стремещът към собствената държавност е генетично заложен в българите, факт е, че в единоверна Византия, където българите не са дискриминирани, за 168 години вдигат 3 въстания, за да възстановят държавата си. Факт е, че в мюсюлманската османска империя, където българите са дискриминирани и верски, и икономически, те не вдигат нито едно въстание с религиозни или икономически искания, както е по това време в Европа. Всичките ни въстания – и това на Константин и Фружин, и двете Търновски, и Чипровското, Карпошовото и Априлското въстание, си поставят само една цел – възстановяването на държавата България.

Митът за датата (681 г.) на образуването на българската държава

Като че ли нямаше нищо по-сигурно в българската история от датата на образуването на днешната българска държава. Тя бе заявена още в трудовете на първите български медиевисти от научната школа през първите десетилетия на XX век, приета от комунистическата историческа наука и дори вкарана в герба на България по време на комунизма. А през 1981 г., след близо десетилетна подготовка, бе чествана 1300-годишнина от образуването на българската държава – единствената оцеляла от многобройните български държави. Впрочем, твърде е възможно в обзримо бъдеще българските държави да станат три, ако държавната доктрина на Македония и Татарстан (държави и нации, изградени на базата на фалшива и напълно изсмукана от пръстите история) се промени в посока на историческата истина. Окуражаващи сигнали в това отношение има – в Татарстан набира мощ движението Български национален конгрес, а десетки хиляди македонци всяка година подават молба за българско гражданство с мотива, че са българи.

Но да се върнем на датата на основаването на България, която за удобство ще наричаме по-нататък Дунавска. Защото, както ще видим, в VII век се появяват още две Бългрии – една на Волга и една във Вардарска Македония.

Годината 681-а като дата за основаване на България е посочена от проф. Васил Златарски в първия цялостен корпус по българска средновековна история. Наистина той пише 679 поради неправилно изчисление на византийските данни за годината на войната, в която кан Аспарух нахлува, завладява Мизия и сключва договор за мир с Византия, който потвърждава завоеванието му. Но учениците на Златарски бързо преизчислиха данните и определиха, че войната е в 680 г., а мирният договор – сключен в 681 г.

При всички случаи като правомерен критерий за раждането на една държава бе приет сключването на един мирен договор. И тук бе редно старите ни историци да се запитат: „Ако договорът е подписан примерно на 1 септември 681 г. в 12 часа на обед, коя е тази несъществуваща в 11:55 минути политическа сила, която е принудила не някой друг, а могъщата Източна Римска империя, просната на два континента, да седне на масата за преговори и да подпише доста унизителен мирен договор?“

Унизителен, да – по този договор империята губи не само една огромна антична провинция, но е принудена да плаща и годишен данък на България. Освен това империята губи долното течение на Дунав, винаги смятан от римските власти от император Марк Аврелий (275 г.) до Константин IV Погонат (680 г.) за „лимес“, т.е. крайна граница на империята на север, без което геополитически империята е в крайна опасност. Дунавският лимес е губен от много императори между III–VII век при нашествията на готи, хуни, авари, славяни, но контролът върху него е възстановяван, без да се жалят пари и военни усилия. Римската империя наистина смята, че ако труднопреодолимата широка река не ѝ бъде граница, европейските ѝ владения ще бъдат лесна плячка за варварските народи, които Източна Европа и Средна Азия щедро изсипват край границите ѝ. Тук може би трябва да направя уговорката, че името Византия е измислено от историците. Името на държавата, с която средновековна България ще си има работа седем века от началото до края на съществуването си в 1453 г., е по официалната държавна доктрина – Римска империя. А поданиците ѝ, независимо от етническия си произход, се наричат ромеи.

Любопитно е да видим какво си мислят съвременниците на събитията от 680–681 г. за датата на основаването на България – и българи, и ромеи. Българският възглед за основаването на държавата ни е изложен в летописното съчинение „Именник на българските канове“, създаден още в езическия период, някъде към края на VIII век. То започва естествено с легендарните канове Авитохол и Ирник, „живели“ по 300 и 150 години, и след някакъв наместник Безмер се стига до Курт (Кубрат). Оттам нататък за него и наследниците му вече се дават реални години на управление.

Забележимо е, че докато за легендарните Авитохол и Ирник се казва, че са „живели“ едни-колко си години, за Кубрат, Аспарух, Тервел и така нататък се пише „държа властта“ едни-колко си години. Българският летописец няма усещането, че при кан Аспарух се е основала нова държава. Той само съобщава, че кан Аспарух управлява „отвъд Дунава“, т.е. че тук е преместил столицата на държавата.

Следователно, за средновековните българи държавата ни е основана от кан Кубрат. Легендарните му предшественици са включени в летописа по простата причина, че всеки народ в миналото (а и сега) иска да изкара държавата си по-стара, отколкото е. Това внушава респект на чуждестранните партньори и патриотична гордост сред населението. Но, предполагам, че всеки средновековен българин се е ухилвал, като е

четял колко са живели „основателите на държавата“, и вътрешно за себе си е приемал, че държавата му е основана от Кубрат. Всъщност и съставителят на „Именника“ с различията в термините („живял“ – за Авитохол и Ирник, и „държа властта“ – за всички останали канове) е подсказвал, че първата част на летописа е за външна употреба.

И тук е необходимо да отбележим, че първите ни историци, принадлежащи към т.нар. романтическа школа (Петър Богдан, написал своята „Българска история“ в 1667 г., и Отец Паисий, написал „История славянобългарска“ в 1762 г.), също не смятат, че в 680–681 г. се е случило образуване на българска държава. Петър Богдан смята много правилно, че тогава българите превземат Мизия, а отец Паисий дори не е чувал за Аспарух и той отсъства в разказа на „История славянобългарска“.

Да видим какво мислят по въпроса живелите най-близо до Аспаруховото време византийски хронисти. Най-пълно са представили събитията Теофан Изповедник и патриарх Никифор. Странно, и те нямат усещането, че в 680–681 г. се е случило нещо друго, освен война между българи и ромеи, последвана от унизителен за Римската империя мирен договор. Но преди да разкажат тези факти, те започват да описват българите, формирането на държавата им от кан Кубрат, хазарския удар върху нея (без да казват, че българската държава е унищожена вследствие на този удар), наследяването на властта от Аспарух, военната му акция в 680 г., завладяването на Мизия, съюза му със седемте славянски племена в Мизия и северите, мирния договор с Византия. Иначе казано, византийците смятат за основател на българската държава Кубрат, смятат, че тя не е унищожена от хазарите и че съобразно средновековните закони кан Аспарух наследява законно властта в България от баща си (пряко, по генетична линия престолонаследие, т.е. стопроцентова легитимност на властта).

Иначе казано, съвременните на събитията византийски хронисти също смятат, че българската държава е основана от кан Кубрат и че при наследника му кан Аспарух те водят неуспешна война с България.

Всъщност от византийска страна най-ясно какво става в 680–681 г. е казал един баш съвременник на събитията, архиепископът на град Апамея. На Вселенския събор в 681 г., състоял се след разгрома на византийската армия в Онгъла и подписването на мирния договор, архиепископът, критикувайки императора, му крещи: „Предупреждавах ли ви миналата година да не започваме война с България!“

Читателят навярно ще се запита: „Изворната база, т.е. данните от средновековните хронисти, въз основа на които е написано всичко по-

горе, са известни отдавна. Защо, ако не самият Златарски, то поне неговите ученици не изправиха това очевидно погрешно мнение за 681 г. като дата на основаването на българската държава?“

Защо учениците на Златарски не изправиха очевидната грешка на учителя си, не знам. Вероятно е сработила лоялността и уважението към учителя. Но знам защо не бе оправена по времето на комунизма – бе влязла в т.нар. „официална история“, т.е. набора от представи и концепции за българската история, одобрени от ЦК и Политбюро на БКП и, което е още по-лошо, влязла в герба на страната. А защо датата на основаването на държавата не бе променена след 1989 г. поне в учебниците по история, наистина не знам защо. Аз не пиша учебници. Слушам понякога от колеги, които пишат учебници: „Е, добре бе, прав си за датата. Но рецензентите няма да ми пуснат учебника. Е, все пак с този договор в 681 г. Византия ни е признала за държава, защо първият акт на признаване от една велика сила да не бъде смятан за рождена дата на държавата ни.“

Е, най-малкото защото е обидно да смятам за своя рождена дата деня или годината, в която ме е признал моят най-голям враг – сега и в следващите седем столетия. Освен това колегите, с които разговарях, не бяха медиевисти и затова и читателите не биха могли да знаят една съществена подробност от византийския политически живот. Византия никога не е признавала държави. По простата причина, че византийската държавна доктрина почива на принципите на християнския универсализъм. Според тези принципи едно е Божието царство на небето и едно царство може да бъде неговата проекция на Земята. Иначе казано, византийската държавна доктрина определя само една държава за легитимна на планетата – Римската империя, и това, както писах по-горе, е официалното име на държавата. Всяка нова държава е нарушение на Божия порядък и Византия може да се съобрази с появата ѝ (ако е военно по-силна или е много далече), но не и да я признае. Византия никога официално не е признала държавата България и дори приелият християнството цар Борис I е наричан от византийския император (негов кръстник) с унижаващата българското достойнство титла „архонт“ (водач, вожд), а не с титлата „кесар“ (цар). С тази титла е удостоен само кан Тервел, но в момент, в който император Юстиниан II си връща престола с помощта на българската армия и е в разбираемо еуфорично настроение, а освен това е и изцяло зависим от българския гарнизон в Константинопол. Три години по-късно, избил противниците си и укрепнал на трона, василевсът тръгва на война срещу България, което означава, че

не признава нито държавата, нито кесарския (царския) ранг на Тервел.

Но какво са правили в миналото, а и днес, историци и публицисти, за да легитимират датата 681 г. като рождена дата на държавата?

Игнорирайки директните и индиректните данни в древните източници за друга, по-стара рождена дата на днешната българска държава, те създават един унижаващ ни мит, който за съжаление чрез учебници, книги и филми трайно е заседнал в масовото съзнание.

Според този мит, в 632 г. кан Кубрат създава българската държава със столица Фанагория на Кримския полуостров. Но тази държава е унищожена от хазарската държава след смъртта на кан Кубрат, някъде около 660 г. Петимата синове на Кубрат, чийто баща ги е заклел да не се делят, давайки им примера със снопа лозови пръчки, грабват по една част от племето и хукват с него по широкия свят. След 20-годишни митарства по евразийските степи ордата, или по-точно, чергарският катун на Аспарух, който се ориентира къде е, като разпитва заловени с ласо моташи се по степите славяни, се добира до делтата на Дунав. Там Аспарух минава лично с 4–5 конници на юг от Дунава и се убеждава, че Мизия е много подходяща земя за основаване на държавата. Нищо че е част от държавната територия на най-силната държава в света и отгоре на всичко – населена с не особено приятелски настроени към българите славянски племена. С целия си катун, който включва жените, децата, кравите, овцете, кучетата и котките, Аспарух преплава Дунава и се настанява в едно землено дървено укрепление в блатата около делтата на Дунав. Срещу този катун тръгва императорът на Византия с цялата си армия, която по численост (60 000 бойци и офицери) е по-голяма от сбора на всички живи същества (броейки дори котките) в катуна на Аспарух. Но неизвестно защо тази елитна, обучена и отлично въоръжена армия, разполагаща с пехота, кавалерия, артилерия (обсадни машини) и дори флот, не само че не успява да победи нещастните чергари, но е и напълно разгромена от тях. Аспарух заел Мизия, застава на удобно място, вади меча си (апропо, българите са въоръжени в тази епоха със саби), забива го в земята и казва в зависимост от филма или книгата: „Тук ще бъде България“, „От днес България я има и ще пребъде во веки веков“, „Обявявам България за открита“. Не се смейте, и последната фраза чух наскоро в екранизацията на някакъв сценарий в една кабеларка.

Така настроеният мит цели оправдаването на датата 681 г. като рождена дата на държавата, унищожавайки държавата му и превръщайки българския народ в пет чергарски катуна, бродещи напред-назад по южноруските и южноукраинските степи.

Но дори и в този мит има неща, от които професионалните историци трябва да се срамуват. Така например разстоянието от Крим до делтата на Дунав. То е 500–600 километра и един народ, качен на коне и каруци, ще го измине за 20 дни, а не за 20 години.

Но още по-лошо е случилото се през 680 г. Срещу българите тръгва императорът с цялата си армия и флота. Византийската практика изключва императорът лично да възглавява цялата си армия за отблъскването на диво, малобройно чергарско племе, нарушило границите на империята. Такива племена катадневно се появяват по границите и императорът в такъв случай трябва да виси постоянно край Дунав с цялата си армия и флота. Сякаш няма други опасни противници – перси, араби, селджуки, франки – по другите си граници. А и много претенденти за трона в самия Константинопол. Срещу такива чергарски катуни императорът праща областния управител в нападнатата зона с подчинените му местни гарнизони и ако чергарското племе е по-големичко, на областния управител се изпраща подкрепление от 2–3 тагми (полкове) от Константинопол. Императорът не тръгва на война в такива случаи и защото победа над чергарско племе не носи престиж и слава.

Още по-показателен е и фактът, че в похода на императора към делтата на Дунав участва и флотът. Византийският флот в тази епоха брой средно 2000 кораба, твърде скъп е и изключително уязвим при морски бури. В 766 и 775 г. два византийски флота от по 2000 и 2600 кораба потъват съответно край Несебър и Поморие при летни бури. Затова скъпият флот се използва от Византия само в случай на крайна военна опасност за империята. Пропуснах да съобщя, че и издръжката на 60-хилядна армия струва много пари и такова скъпо сухопътно военно усилие Византия също си позволява само в случай на много сериозна военна заплаха. Заслужава да отбележа, че в историята на десетките войни, които водят България и Византия в периода VII–XIV век, само 3–4 пъти империята действа срещу България с цялата си армия и флот. Веднъж при император Юстиниан II в 705 г., при Константин Копроним в 765 и 776 г. и във войната срещу цар Симеон Велики в 917 г.

От всичко това става ясно едно – в 680 г. Константин IV Погонат, император на Римската империя (Византия), тръгва на война не с диво чергарско племе, свряло се между тръстиките в делтата на Дунав, а срещу **държава**. И то не срещу малка държава, чиято държавна територия са блатата край делтата на Дунав, а **голяма и силна държава, разполагаща с армия, не по-малка от имперската, не по-малко добре обучена и въоръжена и поради това представляваща сериозна заплаха**

както за византийската армия, така и за териториалната цялост на империята.

Само при такива обстоятелства и дадености императорът може да оправдае пред доста чувствителното византийско общество, в което има и много противници, огромните разходи и опасности на тоталното военно усилие, което е предприел. Само в такъв случай може да има съветници, като архиепископ Константин Аламейски, който е съветвал да не се воюва с България, а да се задоволят исканията, които Аспарух е представил, преди да навлезе на юг от Дунав. Очевидно имало е дори хора, привърженици на императора, смятащи, че война с българите е опасна работа, която може да завърши с поражение.

И така, в 680 г. Византия воюва не с малобройно чергарско племе, а с държавата България, която при това е голяма и силна държава, способна да извади на бойното поле 50–60 000 добре обучени и въоръжени бойци и офицери.

Но къде е тази държава? Нали митът (и историците, и публицистите, стоящи зад него) унищожи България на Кубрат, раздели българския народ на пет малобройни части и натика Аспаруховата част в блатата край устието на Дунав. Между другото същите историци изчисляваха тази част от 10 000 до 20 000 души. Като се махнат жените, старците и децата (по 7–8 на семейство в тази епоха), излиза, че ако бяха прави, Аспарух е могъл да извади на бойното поле край Онгъла от 1000 до 7–8000 бойци. С толкова войници не се побеждава 60 000 армия. А дори и да се победи веднъж по щастливо стечение на обстоятелствата, Византия няма да се съгласи на мир, по силата на който губи огромна провинция, а ще мобилизира допълнителни собствени ресурси, ще плати на съседни на българите варварски племена да ги нападнат и в крайна сметка ще се справи с малобройния нападател. Такава е византийската практика в подобни случаи.

За да разберем какво наистина се е случило в 680–681 г., трябва да се върнем по-назад и, анализирайки наличните хроники и други документи, да установим реалната история на българите и техните държави в периода IV–VII век. И точно това ще направя в следващите редове.

В средата на IV век, както споменават редица древни хронисти, българите вече са се установили в планините на Кавказ и в равнините от северните му предгория до делтата на Дунав. Пак според византийските историци, те били разделени на две големи племенни групи – утигури и кутригури. Всъщност това са били две български държавни формации, защото на международната сцена те излизат разделени. В различни

политически и военни съюзи те влизат понякога заедно, понякога отделно, понякога за съжаление воюват помежду си. Често съюзите им с хуни и авари не могат да се определят по витниеватите изрази на византийските историци и хронисти дали са на равнопоставена основа, или на основата на васалитет. Едно е сигурно – във втората половина на VI век държавите на кутригури и утигури са превзети от Западнотюркския хаганат и българите, заедно с териториите им, стават част от това държавно образувание.

Но Западнотюркският хаганат не би трябвало да се разбира като съвременна унитарна държава, а по-скоро като федерация. Той е разделен на осем области, всяка от които е с границите на покорените народи и управлявани от аристократи, произхождащи от покорения народ.

Ако се съди по „Именника на българските канове“, за управители на „българската област“ в Западнотюркския хаганат са определени хора от рода Дуло – вождове на българското племе оногондури. Защо са били пренебрегнати владетелските родове на утигурите и кутригурите, не е трудно да се досетим – те вероятно са оказали съпротива на тюрките и към тях тюркските хагани естествено не са имали никакво доверие. Имената на кутригури и утигури, както и на другите български племена, изчезват от хрониките. Покрай лошите неща, няколко десетилетия васалитет в Западнотюркския хаганат е довел до обединението на българите в един народ без племенни различия.

Неизвестно кога, но най-вероятно в година от първите десетилетия на VII век Кубрат, още дете, е бил изпратен във византийския двор. Едва ли като заложник, както пишат някои. Васалният управител на „българската област“ в Хаганата едва ли е имал право на собствени външно-политически инициативи, най-малкото да обявява война на Византия, че да му се искат заложници, за да не го прави. Наместникът на областта или е искал да укрие роднинското си момче (не е много здравословно в онази епоха да си невръстен престолонаследник), или е искал да получи добро образование, подготвяйки го за велики дела, между които (защо не) и спечелването на държавна независимост и суверенитет на българите.

Във Византия Кубрат заедно с малка свита български благородници стои около две десетилетия, а може и малко повече. Източници съобщават, че той живее и се възпитава в семейството на бъдещия император Ираклий. Свързват ги искрени приятелски отношения, които продължават и след като Ираклий се жени и става император. Кубрат става приятел и на съпругата на императора Мартина, и на децата му. След

смъртта на Ираклий в 641 г. Кубрат, вече като кан на България, заплашил Византия с война, ако бъдат нарушени правата на Мартина и децата ѝ.

Друга съществена подробност в краткия разказ за пребиваването на Кубрат във Византия е, че той и спътниците му приели християнството. Учените смятаха, че това е дипломатически ход на бъдещия български владетел и след завръщането си в българските земи той отново се върнал към вярата в Тангра. Но гробът на Кубрат, открит край Полтава в началото на XX век, показва, че той е погребан по християнски ритуал. Християнски кръстове са гравирани върху инсигниите на властта – меча, коланната тока, двата пръстена-печати. По негово време в епархийските списъци на Константинополската патриаршия се появява и „Епископията на оногондурите“. Няма съмнение, че Кубрат е останал християнин до края на живота си, без да налага със сила християнската вяра на сънародниците си. По убеждение или поради слагачество, няма съмнение, че значителен брой българи са приели още в първите години на управлението му християнството, след като Константинополската патриаршия е преценила, че е необходимо да се формира нов църковен окръг – Епископията на оногондурите. В случая е важно едно – основателят на България и членовете на семейството му са били християни. Сигурни данни, както ще видим по-нататък, има за внука му кан Тервел, което означава, че кан Аспарух също е бил християнин. Но темата за ранното българско християнство ще я разгледаме по-нататък.

Съвременните белетристи, художници, сценаристи и режисьори на филми, които ни представят кан Кубрат като суров степен вожд, облечен в дрехи от грубо обработена овча кожа и с дълги сплъстени коси (има вариант и с обръсната глава), в които Кубрат си бърше ръцете, след като току-що е излял потънал в лой овчи бут, трябва да знаят, че този български кан е най-образованият и изтънчен в обноските, а и с външния си вид, българин през цялото Средновековие. Вярно, и Симеон Велики е учил в Магнаурската школа, а и царете Калоян и Светослав Тертер са прекарвали по някоя и друга година като „гости“ (разбирай знатни заложници) във византийския двор. Но там те са попаднали вече зрели мъже, докато Кубрат – в прословутите „първи седем години“, и се е обучавал до зряла възраст в течение на близо четвърт век. И не само на дворцовия церемониал. В Константинопол живеещият в семейството на императора Кубрат е могъл да наблюдава как функционира перфектно организираната държавна машина на многонационалната империя. Курсът по „държавно строителство“ (казвам го както на шега, така и

наистина) несъмнено е подтикнал Кубрат да организира в държава българите, попаднали под властта на Западнотюркския хаганат.

В 632 г. Кубрат напуска Константинопол, завръща се в „българската част“ на Хаганата, вдига въстание срещу хагана, нанася му военно поражение и на практика обявява независима българска държава. Тази държава византийските хронисти наричат „Стара Велика България“.

Българската историческа наука (а и чуждестранната) разглежда тази акция като едностранно действие на Кубрат и българския аристократичен елит в тази епоха. Но така ли е в действителност?

Известно е, че чужди аристократи, попаднали в Константинопол, имат статута едновременно на знатни гости и на заложници. Нито един от тях не може да напусне Константинопол, ако византийският император не желае, тъй като те са чудесно средство за намеса във вътрешните работи на съседни, а и по-далечни държавни формации. Чрез тях могат да се предизвикат династически междуособици, да се поставят на трона верни на Византия хора и т.н. Наивно е да смятаме, че Кубрат е напуснал приятеля си Ираклий ей така, защото му скимнало да си прави държава.

В първите десетилетия на VII век, а и от няколко века преди това, Византия има два опасни противника. На юг това са персите, разгромени след епични десетилетни битки именно от император Ираклий, но веднага заместени от арабите, които започват успешна инвазия срещу византийските владения в Близкия изток и Анадола. На север това са всевъзможните степни варвари (готи, хуни, авари, славяни, българи, тюрки), които от III до VII век редовно пресичат дунавската граница на империята и грабят и рушат европейските владения на Византия. Възползвайки се именно от ангажираността на Ираклий срещу перси и араби, в първите десетилетия на VII век славянски племена заселват почти целия Балкански полуостров, включително и Пелопонес, прогонвайки и избивайки местното ромейско население. Славяните не организират своя държава и продължават да живеят организирани в племена начело с племенен вожд, които византийците наричат „славинии“. Тези многобройни „славинии“ са практически независими княжества с територията на един днешен български окръг, макар че формално признават върховната власт на императора. Византийската власт над Балканите е формална и се крепи на гарнизоните в някои непревзети големи градове-крепости (Сердика, Филипопол, Дръстър, Варна, Несебър, Созопол, Видин, Солун). Но славяните често се съюзават, за да предприемат обсада на тези градове. Само Солун е атакуван за стотина години пет пъти. Все

пак Константинопол се надява чрез една изпитана от векове тактика да направи от славяните с течение на времето верноподани ромеи. Тази тактика включва християнизацията на заселилите се славяни, привличане на князете им в аристокрацията и висшата администрация на империята и т.н. Тази тактика е имала пълен успех при други варварски заселвания на юг от Дунав в предходните векове и Константинопол не е виждал причини да не сработи и сега. И е бил прав, по този начин е била асимилирана голяма част от славяните, заселили се в днешна Гърция, Южна Македония и Южна Тракия.

Далече по-опасен за Византия е бил Западнотюркският хаганат. Хаганите на тази огромна държава са били антивизантийски настроени. Те превземат и ликвидират византийските градове в Кримския полуостров. При очертаващия се тежък и продължителен сблъсък с арабите (той наистина ще продължи няколко столетия) Византия си е дала сметка, че трудно ще воюва на два фронта в Азия и Европа, и несъмнено е искала да се обезопаси от нападения от север. А нищо по-лесно от това, ако на северната ѝ граница се появи вместо враждебният Западнотюркски хаганат една приятелска и съюзна държава. За тази цел според Константинопол е имало и подходящ народ, българският, който е търсил независимост и подходящ водач на държавата (възпитания и обучен във Византия Кубрат, който бил не само християнин, но и искрен личен приятел на императора и семейството му).

Така че със създаването на българската държава в 632 г. е бил осъществен двустранен (на българския народ и на Византия) проект. В историята рядко се случва, но все пак се случва интересите на две страни да съвпадат в определен проект.

Следващият и може би най-важен с оглед на опровержението на мита въпрос е проблемът с границите на Кубратова България.

Всички български учени, въпреки неясните съобщения на византийските хронисти, чертаят граници на изток до Волга, на север до Донец, на юг до предгорията на Кавказ, но на запад само до Днепър. Тази западна граница на България при Кубрат е крайно необходима за поддържането на мита. Иначе как ще се защитава тезата за пълното унищожение на Кубратова България и къде ще скита Аспарух с хората. Между другото от Днепър до Дунавската делта е само 200 км и много бавно трябва да е пристъпял Аспарух, за да измине това разстояние за 20 години.

Както вече установих, създаването на България от Кубрат в 632 г. е станало съгласно двустранен проект, чиято главна цел е да се създаде

чрез държавата ни заслон за Византия от север. Още в 635 г., според византийските хронисти, веднага след разгрома на тюркската армия, Византия и България сключват съюзен договор. Опирайки се на този договор, византийците си възвръщат града и пристанището Херсон, а българите завладяват целия Крим и установяват в крайбрежния град Фанагория столицата на държавата. Изборът на Фанагория за столица също не е случаен. По море разстоянието до Константинопол е само 48 часа и Кубрат е могъл сравнително бързо за онези времена да координира действия с византийския император.

Но за да изпълни функцията си на заслон за Византия от нападения от север, граница на Днепър очевидно не върши работа. Върши работа граница по долното течение на Дунав – поне от Железни врата до делтата на Дунав.

Кой владее териториите на север от Дунав по линията от Железни врата до Делтата? Византия, както е добре известно, изгражда граничната си отбрана на южния бряг на Дунав. Аварският хаганат, чиято територия е в днешните равнини на Унгария, има за източна граница билото на планинската верига на Карпатите. Излиза, че територията на днешно Влашко, на Молдова и южната част на деснобрежна Украйна е ничия земя. Славянското ѝ население от предхождащите векове между 600–630 г. се е прехвърлило вече на юг от Дунава и се е пръснало от Мизия до Пелопонес и от Причерноморска Тракия до Босна, че и по на запад. И да са останали славяни във Влашко и в Молдова, те вероятно са били твърде малобройни и неорганизирани. Не съществуват следователно политически и военни пречки кан Кубрат да заеме (даже от Византия идва и стимул) Влашко, Молдова и южната част на деснобрежна Украйна. Демографски ресурс за това българският народ по негово време има. Хазарският хаган Йосиф пише, че българите са по-многобройни от пещчинките на плажовете край морския бряг.

Дали данните на археологията потвърждават горната теза? Румънските археолози, копаещи селища и некрополи от този период, публикувайки материалите (грънци, накити, оръжие), твърдят, че те принадлежат на неизвестен народ, наричайки културата му съобразно практиката в световната наука при такива случаи „култура Дриду“ по името на първото разкопано селище на всяка култура с неизвестен етнически носител. При частни разговори по време на конгреси и симпозиуми румънските колеги се хият: „Каква култура Дриду, това са прабългари. Но нали разбирате...“ Действително и грънците, и накитите, и оръжието, и коланните токи, и руническите знаци по камъните са си същите, каквито

намират българските археолози в Плиска и в цяла Североизточна България в селища и некрополи след 681 г. Това е най-сигурното доказателство, че около 635 година, когато окончателно се справя със Западнотюркския хаганат, Кубрат заема и цялата територия на север от долното течение на Дунав, т.е. днешното Влашко, Молдова и Украйна на запад от Днепър. Само тогава е бил възможен съюзният договор с Византия и сключеният малко по-късно договор за търговия. Как бихме могли да помогнем на Византия, а и да търгуваме с нея, ако нямаме обща, и то дълга граница. Създателите на мита, с който се занимаваме, не са усетили дори, че си противоречат. Когато пишат за границите на Аспарухова България в 681 г., те казват: билото на Стара планина, на изток Черно море и Днепър, на север билото на Карпатите. Границата на Карпатите е вярна, но кога Аспарух е превзел тези територии? Нали катунът му в 680 г. се е сврял в блатата край делтата на Дунав и в 681 г. целият се е прехвърлил на южния бряг на реката, за да воюва с византийците и за да усвоява Мизия. Кога този малоброен катун е намерил време в тази тежка война да отдели контингенти да завладяват Влашко, Молдова, че и Южна Украйна?

Нека не се заблуждаваме. Държавата, основана от Кубрат, неслучайно е наречена, и то от враждебно настроени византийски хронисти – Велика България. Границите ѝ наистина достигат на юг до Кавказ, на изток до Волга, а на запад не до Днепър, а до Карпатите.

При тези обстоятелства е ясно какво се е случило при войната с хазарите. Идващите от съвременен Дагестан хазарски войски не унищожават българската държава, а я разсичат на две. Хазарите завладяват само териториите в южната част на страната. Областите в Поволжието губят пряка териториална връзка със западната част на държавата и заживяват самостоятелен държавен живот под името България. На рубежа на река Днепър кан Кубрат успява да нанесе поражение на хазарите и да спре инвазията им. Той не е погребан във Фанагория (превзета от хазарите), както ви показваха във филма „Хан Аспарух“, а край Полтава, където се е оттеглил под хазарския натиск. Но пищното му погребение показва, че той е починал в спокойна обстановка след победно сражение, обезсилило завинаги хазарите. За контранастъпление обаче и възвръщане на загубените територии и българите не са имали сили. Днепър наистина е станал граница, но източна, на българската държава, обхващаща западните области до хазарската война, управлявана все още от Кубрат, а след смъртта му – от престолонаследника Аспарух.

Тази държава също не е малка. Тя е обхващала по-голямата част от

днешна Румъния, цялата днешна Молдова и Украйна поне до Полтава. Обитавана е била от многобройно българско население (припомням думите на хазарския хаган Йосиф), разполагала е с отлично уредена администрация и – което е най-важно в онези времена – прекрасна боеспособна армия от 50–60 000 конни бойци. Тази държава наистина до 680 г. е била заслон за Византия от север, но е могла да бъде и страшна заплаха за всяка друга държава, включително и Византия. Ето защо в 680 г. нахлуването на българите на юг от Дунава и ясно демонстрираното им намерение да присъединят към държавата си Мизия кара император Константин IV Погонат да вдигне и да изпрати на бойното поле цялата си армия и флот и лично да ги възглави.

Разбира се, остава малко встрани от темата въпросът, защо кан Аспарух е решил да наруши 48-годишните мирни дружески и съюзни отношения с Византия. Византийските хронисти не пишат нищо по въпроса и дори това е доказателство за вина, т.е. в един момент вече при управлението на българската държава от Аспарух Византия да е отказала да изпълнява свои ангажименти по съюзния договор. Какви са били византийските задължения по договора, не знаем. Обстоятелството, че кан Аспарух премества столицата на България в новозавладяната област, ме кара да мисля, че инициативата може и да е българска. Въпреки огромната територия на България между 665–680 г., кан Аспарух и управляващият аристократичен елит си е давал ясна сметка, че това е територия, лежача на т.нар. „Път на народите, идващи от Азия“, и държавата ще бъде периодично атакувана от тези народи, с чиито полудиви вождове трудно могат да се постигнат трайни споразумения и да се разчита на лоялност и коректност при изпълнението им. Освен това територията на държавата след хазарската война е била съставена само от равнини, трудно отбраняеми от степни конни народи, дори със силната българска армия. В равнините няма освен това камък за строеж на градове и крепости, липсва желязна руда за добив на метал за оръжие и земеделски сечива, липсват и гори. „Остатъчна“ България въпреки огромната си територия и население, навярно, е била сметната за неперспективно място за живот и прогресивно развитие. Затова, изглежда, Аспарух е решил да завладее Мизия, като изостави поне крайните северни територии (деснобрежна Украйна), и да прехвърли населението ѝ в новозавладяната област. С граници билата на Карпатите и Стара планина (съединяващи се в района на Железни врата и труднопреодолимия Днепър) кан Аспарух е решавал геополитическия проблем на българския народ за векове напред. В тази територия на държавата вече е имало всичко

необходимо. И естествени крепости, като граничните планини Карпати и Балкана (които дават и камък за строежи на градове, и крепости, и дървен материал, и руди за метал), и плодородни равнини за земеделие и скотовъдство. Неудобството да имаш за вечен враг Византия не е било чак толкова голямо. Първо, кан Аспарух е знаел, че огромна част от военния ѝ ресурс е зает във войни със сериозни противници на юг (перси и араби), и второ – с Византия, като добре уредена държава, друга добре уредена и цивилизована държава, като България, винаги е могла да се споразумее, разчитайки на лоялно и коректно изпълнение на договорите. Един друг малък мит в представите ни за отношенията с Византия е, че те са низ от безконечни войни. В преобладаващата част от времето на съществуването на Средновековна България страната ни е в мир с южната си съседка. В мир минават годините от 681 до 708 г., от 708 до 760 г., от 792 до 807 г., от 814 до 837 г., от 852 до 894 г., от 927 до 971 г. и т.н. А и военните действия, особено след приемането на християнството, първо, траят 20–30 дни и се изразяват в поход на цели армии на двете страни една срещу друга, търсещи генерално сражение, при което победителят получава Тракия по незабавен мирен договор. А и войните се хуманизират, тъй като християнската религия забранява да се вземат или убиват пленници, да се избива мирно население и да се рушат селищата му. Действията на Василий Българоубиец и Калоян Ромеоубиец са по-скоро изключение, отколкото правило.

В постигането на прекрасна от гледна точка на геополитиката територия за държавата България се състои огромната историческа заслуга на кан Аспарух. Но не и в създаването на държавата България в 681 г. Това е заслуга на кан Кубрат, свършил това велико дело в 632 г. от Христа.

Митът за ролята на прабългари, славяни и траки в образуването на българската държава и народност

Едни от най-устойчивите митове в българската история е този за ролята на българите (разбирай прабългарите), славяните и траките в образуването на българската държава и народност. Този мит е типичен случай за действието на политическата конюнктура. За това постановките на мита са в циклично развитие. В зависимост от политическата конюнктура, която се намесва по въпроса в 30-те години на XX век и действията определящо някъде до началото на 70-те години (и отново след 1989 г.), първенстваща роля в двата процеса (образуването на държавата и народността) имат ту прабългарите, ту славяните. В началото на 70-те години на XX век в народообразователния процес бяха намесени и траките. Дори в солидни академични трудове бе заявено, че българската народност е формирана в VII–IX век от три равностойни етнически компонента – траки, славяни и прабългари.

Най-лесна за демитологизиране е тезата за тракийския компонент в българската народност. Траките са наистина огромен народ, заемащ в първото хилядолетие преди новата ера земите на днешна България, Македония, Влашко, Южна Украйна, Европейска (а и част от Малоазиатска) Турция, Беломорска Тракия. Разделен е обаче на многобройни племена, които никога не са обединени в една държава. Най-голямото тракийско държавно обединение – Одриското царство, формирано около 480 г. пр.Хр., се разпада само след няколко десетки години. Траките нямат писменост и интелектуален елит и още в началото IV век пр.Хр. елинизацията на аристокрацията им е очевиден факт, стимулиран от политическите, икономическите и културните контакти с гръцките полиси, настанили се по крайбрежията на Черно, Бяло и Мраморно море. Гърцизацията се усилва в елинистическата епоха (III–I в. пр.Хр.), когато в днешните български земи (особено на юг от Балкана) се заселват хиляди гърци, някои насила доведени от Филип II Македонски като заселници (във Филипопол), други търсещи работа и възможности за професионална изява. Между втората половина на I в. пр.Хр. и първата половина на I в. сл.Хр. траките в днешните български земи са покорени от римляните, но в края на този период са обявени за пълноправни римски

граждани. В тракийските земи са настанени на юг от Балкана хиляди заселници от елинизирани земи на Близкия изток, а на север от Балкана – римски колонисти. От хилядите открити надписи (предимно на гръцки език на юг от Балкана и на латински на север от билото му) става ясно, че елинизацията и романизацията на траките е успешно завършил процес още в края на II век сл.Хр. По-важно обаче е другото – населението в тази епоха в българските земи е съставено от лоялни граждани на Римската империя. Християнизацията му, която тече от средата на I в. сл.Хр., в 330 г. обхваща всички по силата на декрета на император Константин в 330 г., обявяващ християнството за държавна религия на империята. Християнството в IV век ликвидира окончателно всички културни и етнически различия и в края на периода елинизирани и романизирано население на земите има единно етническо съзнание – римляни (ромеи), граждани на Римската империя.

Какво се случва с това население в столетията до заселването на днешните ни земи от славяни и българи в VII век. Не тече ли поне солиден процент от все пак тракийската му по произход кръв във вените ни? Десетки антични автори, съвременници на събитията ни, описват една за съжаление тъжна картина, в която нямаме никакви основания да се съмняваме, че не е вярна или поне пресиленна. От средата на III век върху балканските владения на Римската империя се изсипват вълните на нападенията на т.нар. варвари. Започнало е т.нар. Велико преселение на народите. Първите нападатели на земите ни са готите. Нападенията са с цел грабеж на богатото селско и градско население на плодородните земи на Влахия, Мизия и Тракия. Нападенията се извършват по един модел: населението се избива, имуществото му, храните и добитъкът се заграват, а селищата се опожаряват. Римските власти са безсилни да се справят с готите, а и с други по-малки варварски народи, и през 275 г. са принудени да изоставят Влахия, изселвайки романизираното ѝ население в Мизия и Тракия. Дунав се превръща в граница на империята, но нито широката река, нито изградената по брега гъста мрежа от крепости успява да спре нападателите. В 387 г. заселените в Мизия като федерати готи се вдигат на въстание и успяват край Одрин да разбият и унищожат цялата армия на Източната Римска империя, заедно с лично командващия я император Валент. Готите стават за две години пълни господари на Балканския полуостров и според съобщенията на съвременните хронисти разграбили и унищожили всички селища в българските земи, „включително и най-скритите в планините, водени от пленници или роби“.

Очевидно, и да е оцелял някой и друг трак до 387–389 г. (макар и романизиран или елинизиран), в тези две години или е намерил смъртта си, или е бил принуден да избяга далече на юг – в непревзетите Солун, Константинопол, островите в Егейския архипелаг или Анадола. Готите в крайна сметка са прогонени от Балканите (между другото с помощта и на наети на византийска служба български конни отряди), но българските земи се заселват вече от различно по произход ромейско население – малоазиатци, хора от Близкия изток, бягащи от още по-жестоко страдащия от варварски нападения Италиански полуостров, варвари-федерати. На свой ред и това население е пометено от хунската инвазия. След хуните Балканите са разтърсени от нападенията на аварите, които стигат до стените на Константинопол и Солун и на няколко пъти се опитват безуспешно да го превземат. В нападенията на аварите участват и българи, и славяни, като групи от тях започват да усядат и да се заселват в различни региони на полуострова. Да вярваме, че в тези нападения между средата на III и средата на VII век в българските земи са оцелели значими групи тракийско население (макар и елинизирано или романизирано), толкова големи, че да имат величината на равностоен трети контингент в процеса на образуването на българската народност, е повече от смешно и наивно. Тук искам да отбележа твърдението на някои византийски хронисти, че в навечерието на славянското заселване на Балканите в първата половина на VII век Тракия е напълно опустяла и равнините ѝ са обрасли с тръни и храсти. Това сведение неслучайно съвпада с мнението на автора на български апокрифен летопис от XI век, според който, когато славяните и българите навлезли в Мизия, заварили територията от 130 години опразнена от елини. Това сведение е интересно и с факта, че средновековните българи са смятали местното население за гръцко.

Защо тогава в 70-те години на XX век се роди митът за траките като трети компонент в процеса на образуването на българската народност в VII–IX век? Огромният брой тракийски съкровища, принадлежали на тракийски аристократи, открити в земите ни през втората половина на XX век, и успехът на уредените изложби на тракийското злато в световните столици в началото на 70-те години подмамиха някои български политици от кръга на Людмила Живкова да обявят българите и България за носители на наследството им – от културата до кръвта. До известна степен сработи според мен и някакъв компенсаторен механизъм. След две десетилетия на политика на национален нихилизъм и кривоизбран пролетарски интернационализъм по-младото поколение

комунистически ръководители люшна махалото в обратна посока. Завръщането към патриотизма доведе до сериозни усилия в разкриването и изучаването на културноисторическото наследство в българските земи, съпроводено обаче и с деформации на научната истина по някои дискуссионни въпроси. И един от тях бе митът за съществената роля на траките във формирането на българския народ, култура и дори народопсихология.

Съществуващите източници (средновековни чужди и български хроники, истории, житийни разкази и други документи) убедително свидетелстват, че роля и участие в създаването на държавата и българската народност имат в VII–IX век два народа – българите (прабългарите) и славяните.

Как точно българите (прабългарите) участват в създаването на българската, т.е. на собствената си държава, стана ясно в предходната глава. Но не се шегувам, имаше в края на 40-те и през 50-те години на XX век „научни“ студии с такива заглавия: „Роля и значение на прабългарите при образуването на българската държава.“ Съгласете се, че това звучи горе-долу като „роля и значение на майката при раждането на детето й“, като, разбира се, се търси под вола теле, за да се омаловажи максимално тази роля и се докаже, че майка е съседката.

Но за съжаление имаше такива времена. Мястото и значението на двата етноса при образуването и функционирането на българската държава и в процеса на образуването на единна българска народност в границите на българската държава сравнително точно бяха определени от историците ни в началото на XX век, когато се раждаше и академичната българска историография. Включително и в първия цялостен корпус по средновековна българска история на проф. В. Златарски. Но през 30-те години на XX век започнаха първите деформации на историческата истина за двата процеса, родили митологеми. Тези митологеми за чест на българската академична наука не произлязоха от редиците на водещите учени-историци. Тези митове бяха рожба на исторически публицисти, следващи като ветропоказатели повеите на политическата конюнктура.

А политическата конюнктура през 30-те години на XX век беше следната. През 1933 г. в Германия дойде на власт Националсоциалистическата партия на Адолф Хитлер, която бързо установи еднолична диктатура. Хитлер бързо започна да превръща Германия във велика политическа и военна сила. Германия на Хитлер заяви без сянка от колебание, че ще се бори за премахването на Версайската система от договори, маркиращи ситуацията в Европа и в света след Първата световна война,

и до началото на Втората световна война отбеляза ред успехи в това направление – възвърна си областта Саар, Судетска област, направи Чехия свой протекторат, анексира Австрия. Определени политически кръгове в България (които бяха на власт или близки до властта) с възторг наблюдаваха успехите на Адолф Хитлер, симпатизираха му, стараяха се страната да установи съюзнически отношения с нацистка Германия и в края на краищата успяха – на 2 март 1941 г. България се присъедини към Оста – военнополитическия съюз Рим–Берлин–Токио. Тези български политици смятаха (може би искрено), че чрез победата на този военнополитически съюз в назряващия нов световен военен конфликт България ще реши проблемите си, породени от същата тази Версайска система от договори. На първо място, разбира се, възвръщане на загубените територии – Македония, Беломорска Тракия, Добруджа, ограниченията във въоръженията и числеността на армията, репарациите и т.н.

Но какво общо имат с всичко това славяните от VII–IX век, ще се запитат читателите, особено по-младите. Работата е в това, че водеща страна в Оста бе Германия, а Германия се управляваше от Адолф Хитлер. А той управляваше Германия с идеите на националсоциализма, а идеите на националсоциализма бяха създадени и изложени пак от Адолф Хитлер в книгата му – библия на национализма – „Моята борба“ (Майн Кампф). Според тези идеи, основополагащи „Новия ред“, който трябва да се установи на Земята, човешките раси се делят на пълноценни и непълноценни. Всъщност пълноценна според Хитлер бе само една раса – арийската, към която спадаха германците и някой и друг скандинавец. Останалите раси бяха непълноценни и между най-непълноценните бе славянската. Тя трябваше да служи за „тор на немската нация“ (цитат от „Моята борба“ – б.а.).

Българските политици, ратуващи за военнополитически съюз с Германия на Хитлер, се сетиха, че малко трудно ще обяснят на българския народ необходимостта от съюз с тази Германия при положение, че славяните имат сериозно участие в създаването на българската държава и българския народ и че той продължава да се смята за част от съвременната славянска общност. Затова група угодливи историци (най-посредствените) и исторически публицисти се напънаха да докажат, че славяните, „един народ с примитивна култура“, нямат нищо общо нито с образуването и функционирането на българската средновековна държава, нито с формирането на единната българска народност. Прабългарите бяха „все и вся“. Славяните в най-добрия случай бяха „тестото, от което прабългарската мая“ забърка българската държава и народност. След 9

септември България пък стана съюзник за 45 години на СССР формално това бе една многонационална държава на една идеология (комунизма), но на практика постепенно (особено в годините на Втората световна война) тя се превърна в руска, т.е. славянска империя. Една от тезите на националсоциализма, използвана като доказателство за расовата непълноценност на славяните, бе фактът, че в Ранното Средновековие славянският елит никъде не успява да формира сам силна държава. В Чехия държавата създава франкският (германският) търговец Само, в Русия – шведското племе роси, в България – българите (прабългарите). Поради това управляващата в България партия – БКП, даде инструкция ролята на прабългарите в създаването на държавата и народа, който и тогава, и днес носеше името им, да бъде сведено до минимум. Тъй като страната, както и в 30-те години, се управляваше по тоталитарен начин, намериха се историци (отново най-посредствените), исторически публицисти и автори на учебници, които ни убеждаваха, че когато българите на Аспарух дошли тук, вече имало формирана държава (на седем славянски племена в Мизия), че Аспарух и дружината му били наети като най-обикновени наемници за една война с Византия, а те след победата взели, че узурпирали властта в държавата. Но нямало страшно – прабългарите били само 10 000 души и бързо били претопени в славянското море. Академик Державин отиде най-далече, като заяви, че Аспаруховата дружина била пославянчена още преди да премине Дунава. Тези, които все пак нямаха този смел поглед върху нещата и признаваха, че прабългарите нещо не мязат на славяни, пишеха, че освен че са десетина хиляди, прабългарите са номади, т.е. народ с примитивна култура, който, ще-не ще, бързо възприел (за да живее, естествено, по-добре) по-високата славянска култура. В какво се състоеше по-високата славянска култура в VII–IX век, авторите не обясняваха, тъй като в цялото пространство, в което живееха славяни (от Одер до Волга), археолозите, включително и съветските, не бяха открили нещо по-високо от сламена колиба. А най-често откриваха землянки. Ах, тези землянки – масовото славянско жилище в тази епоха. Те бяха един малък ужас за тогавашните археолози, които трябваше да доказват висока славянска култура. Дълбали са ги нашите прадеди дори в средата на почти оцелели тухлени или каменни сгради в завладените римовизантийски градове, на които е изгорял само покривът. А те, вместо да го поправят, си копат землянката и си светят с борина, вместо да използват най-простия по-висш цивилизационен белег, търкалящ се наоколо в десетки екземпляри – римската глинена лампа.

На този мит за ниското цивилизационно равнище на прабългарите ужасно пречеха монументалните развалини на Плиска, Преслав, Дръстър и други ранносредновековни български градове. С тях, въпреки сериозните усилия, не бяха успели да се справят, и то за 500 години, дори стотиците турски варници, работещи сред въпросните градове. Как така примитивен номадски народ ще строи огромни градове (Плиска е на 23 квадратни километра площ, Преслав – на 7 квадратни километра) и огромни сгради в тях от добре оформени каменни квадрати с тегло от стотици килограми.

Е, конюнктурщиците в историята намериха решение и на този проблем. Един негодник (проф. Крънжалов) обяви старите ни столици за римски градове, в които българите се настанили наготово. Друг негодник (проф. Всеволод Николаев) обяви Мадарския конник за паметник на цар Дарий Хистасп, изсечен в VI в. пр.Хр. при похода му срещу скитите. Нищо че походът му е бил по брега на Черно море и че на паметника се е подписал кан Тервел. Трети негодник пък обяви Мадарския релеф за Тракийски конник. По патриот излезе човекът – нали все пак и на траките сме някакви потомци.

За нравите на тази епоха ни разказваше в студентските ми години един от моите професори, който е бил студент именно в тази епоха. „На лятната практика – казваше той – през деня копаехме край Плиска славянски земянки. Копаехме освен обикновения четириъгълник, каквито са били земянките, и прилепени към тях още няколко четириъгълника – хол, спални, кухни, трапезария, детска стая. Макар и в земянки, славянската жилищна култура трябваше да бъде на високо ниво. А вечер търчахме до римския град край с. Войвода (на 8 км от Плиска – б.а.), пълнехме торби с римска керамика и я пръскахме из Плиска. За да я намерят на сутринта професорът и асистентите му и да я публикуват като доказателство за римския произход на първата българска столица. Веднъж обаче написахме на доста правилен латински върху цяла римска керамична плоча, че дворецът на Омуртаг е построен от първи римски домостроителен комбинат с директор Октавиан Август и партиен секретар Марк Аврелий, и ни изгониха от разкопките. Искаха и да ни изключват от СУ, но професорите Косев и Бурмов ни спасиха. Даже ни писаха шест по латински, без да ни изпитват.“

Тази галимация и съответно постановките на мита постепенно бяха отстранени от публичното пространство в началото на 60-те до началото на 70-те години на XX век. Причините бяха най-малко две – отслабване на съветския натиск върху българската историческа наука и

еволуцията на висшето ръководство на Българската комунистическа партия от краен nihilизъм към историческото минало до един своеобразен комунистически патриотизъм. Тези два факта позволиха както историческата наука, така и историческата публицистика да станат по-обективни. Именно обективни – за разлика от колегите си в Скопие или Букурещ, управляващите в България комунисти нямаха нужда да принуждават историците да „създават история“, а само да я изследват обективно, въз основа на научен анализ на изворната информация. Историята на България и българите е достатъчно древна и велика, за да се „подгрява“ и „обогатява“ с измислици и митове.

Изцепките и в двете противопоставени деформационни линии на мита за ролята и значението на славяни и българи в първите два века на българската държава неочаквано придобиха нова сила и публичност в годините на демокрация и свобода на словото и печата след 1989 г., като по-гласовити са привържениците на мита, че прабългарите са „все и вся“. Тук нещата са стигнали до пароксизъм. Според някои автори българите са създатели на всички древни цивилизации – Шумер, Акад, Египет... Някои дори ги смятат за посланици на извънземен разум с особена мисия на Земята. Каква точно, тук мненията се разделят – от „замразени“ бойци, които да спасят при нужда планетата от гибел, до мисионери, които трябва да наливат ум, разум и култура в тъпите глави на автохтонните обитатели на планетата. Като гледам как ние самите се управляваме, май е по-вероятно първото мнение. Въобще от Усури до Мисури тези автори виждат само кутригури. Излишно е да казвам, че повечето от тези автори са възторжени неспециалисти в историята, а единственият с научна степен и звание е стар пациент на едно медицинско учреждение, разположено на 4-и километър от София в посока Пловдив.

Каква е наистина ролята на славяните в двата процеса – държавно-и народообразователния. За да я уточним, трябва да започнем отначало. Според изследванията на учени от всички страни, които са се занимавали с тях, те са народ от индоевропейската раса. Към тази раса спадат германците, иранците, келтите, индийците. Прародината на тази раса е Централна Европа и появата ѝ датира от IV хил. пр.Хр. В третото хилядолетие пр.Хр. започва разселването на иранците и индийците към днешните им местоживелища. Славяните, заемащи територията от Одер до Двина, също в резултат на демографския прираст, се разселват на изток, достигайки в I хил. пр.Хр. до река Ока в днешна Русия.

Славяните – и поради географските особености на прародината си

(студени блатисти равнини и гъсти гори), и поради отдалечеността си от напредналите в технологично отношение средиземноморски цивилизации (Гърция и Рим), до началото на I в. сл.Хр. са на доста ниско цивилизационно равнище. Това, разбира се, няма нищо общо с расовите особености. Те са от същата раса, от която са и германците, и българите. Живеят в землянки и сламени колиби в малки села, прехранват се със скотовъдство, лов, риболов, пчеларство и примитивно земеделие. Организацията на обществото е на родове, обединяващи се племена.

В края на I в. сл.Хр. античните автори, като Тацит и Плиний, най-сетне ги забелязват, тъй като славянски родове в процеса на разселването на юг се приближават до границите на Римската империя, заемайки земи в днешна Чехия, Словакия, Унгария, Трансилвания, Молдова, Централна и Южна Украйна. Търговските контакти с Рим стимулират производството, но в областта на технологиите напредъкът засяга главно въоръжението. Това е достатъчно за славянските вождове и младите мъже, за които грабежът в богатите римски села и градчета е далеч по-доходоносен и осигуряващ лесно препитание на семействата им, отколкото изнурителното чоплене на студените средноевропейски равнини.

В III–IV век славянски дружини участват, кога доброволно, кога насила, в нападенията на готите в източната част на Римската империя, т.е. в балканските ѝ владения. В V век те ще правят това заедно с аварите и хуните. Впрочем още в IV век славяните ще преминат Карпатите и ще заселят плътно влашките и молдовските равнини. Оттук нататък, с оглед историята на българските земи, ще разгледаме действията именно на тази славянска група. Изглежда, че е била достатъчно силна и многобройна, след като формираният и доста силен Аварски хаганат в Панония (днешна Унгария) не успява да ги подчини и границата му с тази славянска група минава по билото на Карпатите.

През целия VI век тази самостоятелна славянска група през година-две напада византийските владения на юг от Дунава. Това са страшни и унищожителни нападения. Прадедите ни по тази линия хич не са били онези мирни, кротки хора, както ги рисува романтичната историография. Населението на опустошаваните области се избива, движимото му имущество се отнася като плячка, а недвижимото се гори и разрушава. Въпреки че нямат никакво предпазно въоръжение (шлемове, ризници, наколенници) и конница, пехотните славянски отряди, въоръжени само с меч, две къси копия и примитивен дървен щит, храбро се хвърлят в бой с византийските войски, облечени само с ризи, а понякога и голи до кръста. Заслужава да се отбележи, че дакийските славяни (Дакия –

античното име на Влашко) почти всяко нападение в VI век осъществяват заедно с българите, които навярно им компенсират липсата на конница.

Още в средата на VI век славяните се научават да превземат крепости. Към края на века непревзети на Балканите остават само Константинопол и Солун, които славяните на няколко пъти (особено последния град) безуспешно се опитват да превземат, макар че за целта усилията си обединяват няколко славянски племена. Липсата на трайни славянски племенни съюзи, които евентуално биха могли да прераснат в държави, е слабост, забелязана от византийските историци. В „Стратегикона“ (учебник за армейски офицери) с авторство, приписвано на император Маврикий, е записано: „Те (князете на отделните племена – б.а.) или не достигат до споразумение, или пък, ако се споразумеят, някой веднага го нарушава, като противниците враждуват до смърт и никой не иска да отстъпи другиму.“

Последният опит на Византия да задържи славяните на дунавската граница бил през 602 г. Неуспехът му и започналата тежка война с Персия, продължила до 627 г., оголила от византийска войска Балканите и те станали лесна плячка за славяните. Но този път славяните нямали намерение да се оттеглят, а да се заселят на полуострова. Само за десетина години почти цялото славянско население от Дакия (Влашко) се прехвърлило на юг от Дунав, заемайки пространството от Дунав до Пелопонес включително.

Славянското заселване обаче едва ли е било равномерно по цялата територия на Балканския полуостров. Македонският археолог Микулчич в издадения си в края на XX век обобщаващ труд върху разкопките в 538 укрепени селища в Македония установява, че липсват следи както от старите византийски поселници в тях, така и следи от славянско населване в тях между VI–VII век. Микулчич предполага, че „високите студени полета и голи планини на Вардарска Македония не са били атрактивни за славяните и те се заселили на юг – в облъхваните с топлина полета край Солун, Тесалийската и Атическата равнина и Пелопонес“. Редички са и славянските поселения в Мизия и Тракия.

Очевидно е, че главният мотив за дакийските славяни да напускат севернодунавските равнини е да търсят по-благоприятни като климат земи (с по-малко продължителна и по-топла зима) и съответно по-плодородна за земеделие земя. Демографският ресурс на днешната Влашка равнина едва ли е бил достатъчен, за да насели плътно цялата южнодунавска част на Балканския полуостров, а само най-„атраktivната“ й

южна част. Но несъмнено в следващите десетилетия и едно-две столетия демографският прираст е тласкал излишъка от хора да заселват и по-малко „атраактивните“ места – високите полета и планините.

След края на персийската война (627 г.) Византия прави успешни опити да възвърне контрола над загубените земи, или ако трябва да бъде съвсем точен, да установи контрол над новото славянско население. И успява доста бързо да върне границата си отново на Дунав и да направи славяните поданно население със статут на федерати в Мизия и Македония. В Тракия властта на Византия пък към 650 г. е била пълна.

Причините за византийския успех са няколко. Първо, създадената през 632 г. българска държава е обхванала в границите си Влашко, където славянското население е било силно разрежено след преселението на юг от Дунав в 602–612 г. Съюзът на Византия и България от 635 г. спрял притока на нови славянски нападатели от север, а славяните на юг лишил от някога съюзната българска конница. С дървените си щитчета, мечове и къси копия славянските пехотни дружини нямали никакви шансове за успех срещу елитните византийски части. Все пак поне в отдалечените райони (като Мизия и Македония) Византия запазила формалната независимост на „славиниите“ (славянските княжества), като срещу правото да живеят на имперска територия е трябвало да плащат данъци и да поемат определени военни задължения – рекрути за армията, охрана на граници, проходи и т.н. Византийската власт в тези земи е била само маркирана от няколко големи укрепени градове по бреговете на Дунав и Черно море – Одесос (Варна), Томи (Констанца), Дуросторум (Силистра) и няколко по-малки крепости по границата и главните пътища към Константинопол и Солун.

От сведенията на византийските хронисти, описващи войната между България и Византия в 680–681 г., става ясно, че в Мизия са живели осем славянски племена. Седем от тях са били обединени в политически съюз. Знаем само името на племето, което не е влизало в съюза – севери. Напоследък бяха изказани мнения, че северите не са славянско племе, а прабългарско, заселено тук през VI–началото на VII век. Изказано бе и мнение, че северите са готи, останали тук още от заселването им по българските земи в IV век. Като се има предвид огромното доверие, което оказва кан Аспарух на северите, заселвайки ги в полетата и хълмовете на Източна Стара планина и предавайки им за охрана проходите по най-кратките и преки пътища между българската и византийската столици, може да се приеме, че северите са прабългари. А ако са славяни (един техен княз в VIII век се е наричал Славун), несъмнено те са

участвали във войната от 680–681 г. на българска страна – само това би оправдало огромното доверие, оказано им от българските държавни власти.

Няма сведение в средновековните хроники дали Съюзът на „Седемте славянски племена“ е участвал във войната през 680–681 г. и на чия страна. Мълчанието на изворите подсказва, че тези славянски племена най-вероятно са останали неутрални в грандиозния военен конфликт. Затова пък със сигурност знаем какво се е случило с тях след подписването на мирния договор. Според византийските автори, те били поставени от кан Аспарух „юпо пактон онтас“.

Неслучайно не преведох гръцкия израз. Върху възможния му превод българските историци са изписали тонове мастило в XIX и XX век. Работата е в това, че възможните преводи са два: „под договор“ и „под данък“. Но двата възможни превода означават и два различни статута на това славянско население. Първият, че запазват статута си на федерати, само че вече не във Византия, а в България. А вторият означава, че се превръщат в най-обикновени поданици на българската държава със статут, който имат всички българи.

Като имам предвид последвалите събития съобразно този „юпо пактон онтас“, ми се струва, че споровете са били излишни. Седемте славянски племена е трябвало да напуснат териториите, в които живеели, и да заемат земите по границата с аварите, т.е. долното течение на река Тимок и Влашката равнина в подножието на Карпатите, т.е. голяма част от племената е трябвало да се заселят в опразнената до голяма степен от прабългарите земя на север от Дунав. Отбраната на земите покрай границата с Византия (по-опасният противник в сравнение с Аварския хаганат) прабългарите решили да поемат сами. Впрочем те това ще правят и при завладяването и на териториите на юг от Балкана.

Договорът със „Седемте славянски племена“ изглежда на пръв поглед неравноправен и е по-скоро диктат на българската власт над славяните в Мизия. И дори да е смятан за такъв първоначално от славяните, благоприятните последствия на договора с българската власт е бил почувстван още в следващите години. Славяните в Мизия, макар и федерати на Византия, често ставали жертва на аварски нападения, без да получат ефикасна помощ от редките византийски гарнизони. А и византийските власти не им прощавали, когато ставало дума за военни рекрути или плащане на данъци. В българската държава данъците били малки (една крина жито, едно повесмо вълна и една амфора с вино), а изключително държащата на престижа си държава пращала конните си

корпуси за броени дни във всяка точка на нарушение на границата на държавата, които пропилявали на секундата нахлулия, независимо кои живеят в засегнатата от нападение област. Респектиращата мощ на българската армия още в края на VII в. отказала Аварския хаганат от всякаква мисъл за война с България. Между 681 и 799 г. (годината, когато Аварският хаганат е унищожен от съвместните действия на Франкската империя и България) не е отбелязано нито едно нападение на аварите в българска територия, т.е. в териториите, където са били преместени федерираните с България седем славянски племена. Въпреки честите войни с Византия, пак от 681 г. до 1001 г. в тази част на Мизия и Влахия, дадена на славяните от седемте племена, не е проникнал и един византийски войник, освен като пленник.

Читателят едва ли си има представа какво означава за средновековните хора, чиито поселения и стопанство през 4–5 години стават жертва на войни, вътрешни политически или религиозни междуособици, да живеят 320 години в пълно спокойствие. Да ореш и сееш нивите си, без да се страхуваш, че друг ще откъсне и прибере реколтата или ще я опожари. Да отглеждаш добитък, без да се боиш, че диво степно племе ще ги заграби. Да гледаш жена и рояк деца, без да се въртиш в леглото и да сънуваш, че вражески войници на другия ден ги избиват или отвлечат в робство. Само след двадесет години, сигурен съм, привържениците на съюза с българите сред славяните са били вече към сто процента. Този факт и обяснява защо премахването на статута на федерати и разделянето на териториите на славяните в Мизия и Влахия на административни области, управлявани от пряко назначени от Плиска управители, извършено от кан Омуртаг, не е предизвикало смутове и бунтове, а е посрещнато с безразличие и може би с одобрение, тъй като е премахвало произвола на славянските князе и е изравнявало по права и задължения славяните с останалите българи. Против акта на кан Омуртаг, както е известно от франкския летописец Айнхард, се е обявил само князът на тимочаните, но бързо е бил отстранен.

С присъединяването на нови области, населени напълно или отчасти със славяни в първата половина на IX век (Тракия, Родопите, Македония, Поморавието, Белградска и Браничевска област, Панония) българската власт е нямала и тези проблеми, тъй като племенната организация на населяващите тези области славяни до голяма степен е била ликвидирани или ограничена и Плиска е могла спокойно да ги раздели на административни окръзи, чиито граници не са съвпадали с границите на съответните племена. Протести едва ли е имало, тъй като, както личи от

един византийски висш чиновник, автор на „Записките на Готския Топарх“, в тази епоха редът и спокойствието, ниските данъци и главно строгото и справедливо спазване на законите привличали доброволно много народи да се присъединяват към българската държава заедно с териториите си. Между тях несъмнено са били и славяните в отнетите от Византия и Аварския хаганат територии.

Още в средата на IX век (няколко десетилетия преди покръстването) от хрониките (чужди и български) изчезват имената на всички славянски племена. „Поданиците на България от Карпатите до Егея и от Ядранско (Адриатическо) до Черно море започват да се наричат български“, пише скопският учен Иван Микулчич. И не може да не се съгласим с него: да бъдеш български поданик в тази епоха е било точно толкова престижно, колкото днес да си американски гражданин.

В това се състои ролята на славяните в създаването и функционирането на българската държавност. Техните племена и племенни съюзи са по-скоро обект, отколкото субект на строителите на българската държава, които са от политическия елит на българския (прабългарския) народ. Тяхната заслуга не може и не бива да се премълчава или принизява.

То и не може – държавата и тогава, и днес се нарича България, а не Смоляния, Берзития или Тимочания. А хората, които я обитават, и тогава, и днес се наричат българи, а не смоляни, берзити, тимочани или нещо друго.

Малко по-иначе стои въпросът с ролята на славяните във формирането на единна българска народност – процес, който, изглежда, е завършен напълно още в средата на IX век. Народът в огромната българска държава от Адриатическо до Черно море и от Карпатите до Егейско море се самоназовава наистина българи, но очевидно още тогава говори на славянски език, след като управляващият политически екип на цар Борис I, съставен изцяло от представители на знатните прабългарски родове, взема в 893 г. решение език на държавната администрация и на единствената позволена религия (християнството) да бъде писменият славянски език, създаден от братята св. св. Кирил и Методий и усъвършенстван (като графика на буквите) от свети Климент в предшестващите десетилетия. Тук е необходимо да припомним, че в 893 г. решението на цар Борис I е само официално прието от оторизирания съгласно българското законодателство орган – Народния събор (аристократическо Народно събрание). Като се има предвид, че точно цар Борис I подтиква Кирил и Методий да създадат още в 855 година славянска писменост и да преведат богослужебните книги на славянски език с оглед на

намерението си да обяви християнството за държавна религия, ясно е, че славянският език е бил говорен от преобладаващата част от поданиците на България.

Този неоспорим факт роди мита за смазващото числено превъзходство на славянското население в България още при създаването и увеличило се още повече след присъединяването на Тракия, Македония, Поморавието и Панония, заселени плътно със славяни в предходните две столетия и неасимилирани от ромеи и авари. Като доказателство за „смазващото“ превъзходство на славяните в количествено отношение се привеждаше и фактът, че академик Младенов бе открил само 15 „прабългарски“ думи в лексиката на старобългарския език в хилядите оцелели български ръкописи от IX до XIV век. Това бяха думи от тюркски произход, но нали и за прабългарите се смяташе от науката, че са от тюркски произход.

Казано честно – изворните източници (древни хроники, археологически разкопки и т.н.) не потвърждаваха тезата за малобройността на прабългарите. Очевидно България по времето на Аспарух преди федерирането със „Седемте славянски племена“ има 500–600 000 население, след като може да противопостави срещу 60-хилядна византийска армия равностойна или само малко по-малка армия. Нека не забравяме, че това население населява и контролира не само Влахия, но и деснобрежна Украйна и Молдова, и в 681 г. има достатъчен демографски ресурс да насили и Мизия, без да изостави и квадратен сантиметър от довоенната територия на държавата. Броят на прабългарите в Мизия се увеличава в VIII и IX век и от преселващи се там групи прабългари от областите, останали под властта на хазарите. Това ясно личи от археологическите разкопки край Дуранкулак и Шабла. В Македония в 680 г. се заселват 60 000 семейства прабългари, водени от Кубер, друг син на Кубрат, установил се в Панония и оттам насочил се към Македония. Според скопски, сръбски и албански археолози тези българи, настанили се в Битолско-Прилепското поле, постепенно заемат до 811 г. (когато се съединяват с Дунавска България) цяла Вардарска Македония, Косово и Източна Албания. Значителни прабългарски маси, освен славяни, има и в Панония. Прабългарски групи има заселени, както стана ясно по-рано, в балканските владения на Византия още в V–VI век. Дори по физическия вид на съвременните българи (преобладава мургавият тип) си личи, че имаме малко общи черти с преобладаващия физически тип в Полша, Чехия, Беларус, Украйна и Русия. А това означава, че прабългарите не са били малцинство. Тогава как става така, че за по-малко от 150 години

„прабългарският“ език на народа-господар така изчезва, че от него остават само 15 думи? Исторически феномен! Да, щеше да бъде феномен, ако прабългарите наистина бяха тюрки.

Но прабългарите не са тюрки. Както видяхме, изследванията в последните две-три десетилетия убедително доказаха, че прабългарите са част от иранската езикова общност. Тя пък е част от индоевропейската етническа и расова общност с прародина Централна и Северна Европа. Дори в многотомната история на България, издадена по време на комунистическата власт, е написано (том 2, с.25):

„Смята се, че в IV хил. пр.Хр. е съществувал общ индоевропейски език, от който по-късно се оформят славянските, германските, иранските и келтските езици и диалекти. И днес роднинската терминология, наименованията на най-старите оръдия на труда, терминологията на домашния добитък, ловът и пчеларството имат общи корени. Преди да бъдат утвърдени литературните езици, базирани обикновено на един от диалектите, различията в езиците на тези групи народи, спадащи към индоевропейската общност, са били още по-малки.“

Казано по-простичко, VII–IX век славяни и прабългари, живеещи на територията на България, са си бърбтели на близки езици, произхождащи от общия някога индоевропейски език, и най-вероятно са се разбирали и без преводачи. Уеднаквяването на лексиката и граматичните правила е ставало непрекъснато в ежедневиия живот на разположените едно до друго славянски и прабългарски села, в армията, в градовете, в резултат на особено честите смесени бракове. Няма как да вървиш срещу законите на природата – известно е, че мургавите мъже харесват руси жени и обратно. Смесените бракове са засягали не само простолудието, но и аристокрацията. В 866 г. канабагатура Сондоке (името е прабългарско) е бил включен в състава на посолство, изпратено от цар Борис I при папата в Рим. Една от нощувките по пътя е била в манастира Чивидале в Северна Италия. И там боляринът е записал в евангелието на манастира списък на семейството си, за да му четат монасите молитва за здраве. Боилът е имал две законни жени (езическият български закон е позволявал многоженството) и макар от три години християнин, Сондоке си ги запазил. Явно в случая е действал принципът „узаконено заварено положение“. Втората жена на Сондоке се наричала Собеслава, а децата му от нея – Велегнев и Богомила, т.е. три чисто славянски имена. Поне една

от съпругите на Омуртаг и Борис са били славянки, щом техни синове се казват Енравота и Владимир. По въпроса за имената, славянките – съпруги на българските владетели, трябва да са били бая упорити, за да наложат свои имена на децата. А и страшните иначе български канове и царе трябва да са ги обичали твърде много, за да не им кършат хатъра за имената на децата, дори когато става дума за престолонаследници.

От средата на VIII век археолозите са регистрирали множество смесени селища. Смесен град е бил, както личи от погребалните обреди, и столицата Плиска. Нещо нормално е постепенно хората в земите на българската държава да се наричат само българи.

Нито прабългарският език е изчезнал, нито славянският език е поbedил. Просто от съприкосновението и взаимодействието на два близки езика с общ индоевропейски корен се е родил общият български език. Тук любителите на проценти ще останат разочаровани, ако трябва да определя частта на славяните в процеса на формирането на българската народност. Доста е трудна тази задача, тъй като статистически данни, дори приблизителни за броя на славяните и прабългарите в границата на българската държава през VII–IX век, няма и никога няма да има. Освен ако не се открие машина на времето.

Всъщност цялата митология по този въпрос, родена от меняща се политическа конюнктура през XX век, няма никакво значение за съвременното, освен за любителите на историята. Дръвниците-политици, вадещи си важни заключения за „европейската (или неевропейската) идентификация“ на съвременните българи от броя на славяните и броя на прабългарите в IV–IX век, би трябвало да знаят, че съвременният български народ не е биологически продукт, съставен от „два (или три) етнически компонента“, слели се в VII–IX век, а историческа категория, формираща се непрекъснато през VII–XX век на базата на българската политическа идея. В българския народ са асимилирани над петдесет народи само през Средните векове – авари и моравци през IX век, печенегите и узи през X–XII век, кумани през XII–XIII век, алани и татари през XIV век. Някои от тези народи, като куманите и печенегите, наброяват стотици хиляди (при общо население на територията, населена от българи, 2–2,5 милиона души) и неслучайно куманите дават последните две царски династии на българската държава – Тертеровци и Шишмановци. Но когато го правят, те вече се наричат българи. Хиляди западноевропейски войници, паднали в плен по време на османското владичество и отказали да приемат исляма, са заселени от османските власти в българските християнски села, за да отработят за 15–20 години свободата си от

пленилия ги спяхия. Повечето от тях се женят за българки и се асимилират в българската народност. Най-сетне, след Освобождението (1878 г.) редица напуснати от турците райони са заселени от черногорски, сръбски, чешки, словашки, немски, руски, украински селяни, които постепенно са претопени в българската народност. Отново повтарям, за да се запомни – съвременните нации не са биологически, а исторически категории. Това, което е ставало в VII–IX век, има стойност само за познанието на миналото.

Митът за единствената българска държава на Балканския полуостров

Във всички общи курсове по българска средновековна история като единствена изява на българската държавност се разглежда и изучава само миналото на държавата, създадена от кан Кубрат и разширена на юг от Дунав от кан Аспарух. Историците, както български, така и чуждестранни, „проспаха“ още една цяла българска държава, съществувала 130 години. Това е държавата, основана от кан Кубер в 680 г. на територията на Македония, т.е. в същата година, в която кан Аспарух обявява война на Византия и на широк фронт преминава Дунав, атакувайки византийските владения в Мизия.

Трагикомично е, но това става при наличието на достатъчно сведения за съществуването на тази държава и за отношенията ѝ с Византия, околните славянски племена и България със столица Плиска. Мъчително е да се четат страници в смятания за последна дума на науката академичен корпус, познат под името „четирнадесеттомна история на България“ (от която са излезли само 8 тома), посветени на отхвърлянето на сведения на средновековни автори, засягащи тази втора българска държава, и приписването им на Плисковска България. Като тези например за разгрома на Юстиниан II от българите, както пишат средновековните хронисти в 688–689 г. в Беломорието след негови военни действия в Солунско. Как сериозен учен може да мисли, че кан Аспарух в тази епоха, след тежка война с Византия само преди 7 години, при продължаваща война с хазарите (самият Аспарух ще загине в нея) и при неулегнали още отношения с явно поставените под неравноправен договор славяни в Мизия ще предприеме военен поход в Беломорието. Това е на 600 км от границата на Дунавска България, походът трябва да премине през гъсто населена византийска територия и през три планини – Балкана, Средна гора, Родопите (или Рила, Пирин, Беласица или Славянка). Походът през такива територии не може да остане незабелязан (а хронистите твърдят, че Юстиниан II е бил изненадан), нито може да бъде ефективен поради естествената умора на войската и конете при пътищата в онази епоха. За всеки непредубеден историк е ясно, че такъв поход може да бъде организиран само от армията на България, основана от кан Кубер – територията на тази държава е само на 60–70 км от мястото на разгрома на Юстиниан II.

Едно извинение имат обаче българските историци, макар че то не ги оправдава напълно. Сведенията от наративните източници не може да бъдат съпоставени с данните от археологията. Вардарска и северната част на Егейска Македония, Косово и Източна Албания бяха пълна загадка от археологическа гледна точка за периода VII–IX век. Поне българските археолози нямаха достъп до терена, а археологическите находки от разкопките на местните археолози не бяха публикувани. Това става едва напоследък – бих искал да спомена фундаменталните монографии за средновековните крепости в Македония на И. Микулчич и в Косово на Марко Попович, за чиито изводи ще стане дума по-нататък.

Какво знаем за България, основана от кан Кубер в днешна Македония. Според „Чудесата на св. Димитрий“ (един средновековен източник, смятан за изключително достоверен), около 680 г. въоръжените сили на част от населението на Аварския хаганат, съставено от българи (прабългари) и потомци на отвлечени от Солунско ромеи, поставени от аварския хаган под управлението на кан Кубер, поискали да вземат властта в Хаганата. След като не успяло да вземе властта, това население, в състав от 60 000 семейства (т.е. около 300–400 000 души), преминало на територията на Византия в района на Белград и се устремило на юг по древния път Белград–Ниш–Битоля–Солун. Достигайки до околностите на Битоля, кан Кубер влязъл в преговори с византийските власти, които му дали статута на федерат, т.е. предоставили му територия за заселване и вътрешно самоуправление срещу задължението да участва с военен контингент във войните на Византия с външни врагове.

Два въпроса се появяват след тази информация. Кой е този кан Кубер и кога е станал походът на подчиненото му население? Предполаганията, че Кубер е кан на т.нар. панонски българи, заселили се в земите на днешна Унгария още в VI век, отпаднаха, след като бяха разчетени надписите около Мадарския конник. В един от тези надписи кан Тервел пише: „На носоотрязания император не повярваха моите чичовци в Кисинийските полета...“ Това означава, че кан Кубер е брат на кан Аспарух и син на Кубрат. Интересно е обаче, че в надписа е казано не „моя чичо“, а „моите чичовци“. Това пък би следвало да означава, че освен кан Кубер поне още един син на Кубрат е бил с кан Кубер в Панония и след настаняването в Битолско-Прилепското поле е бил съуправител на малката българска държавица, появила се в това поле. Как двамата от синовете на Кубрат са се оказали в Аварския хаганат, можем само да гадаем. България при Кубрат е граничела с Аварския хаганат по билото на Карпатите и е възможно след смъртта на Кубрат да е имало люта борба

за престолонаследията, завършила с успех за Аспарух и бягството или доброволната емиграция на двама от братята му при аварите. А там навярно поради знатния си произход и авторитет са получили управлението на област, населена с българи, наистина живеещи по тези земи.

Отговорът на втория въпрос – кога са станали гореописаните събития, също е изключително интересен. Според авторите на последния академичен корпус по българска история, опитът да се вземе властта в Аварския хаганат и походът към Битолско-Прилепското поле са станали „вероятно в 686 г.“. А защо именно в тази година, авторите не казват, въпреки че в източниците не е посочена годината на събитията. Според мен те очевидно са повлияни от факта, че в 688 г. византийският император Юстиниан II Ринотмет е предприел военни действия по тези места.

Но преди Юстиниан II да предприеме военни действия, очевидно е, че българската държавна формация на Кубер е предприела враждебни действия срещу Византия и такива действително има според „Чудесата на св. Димитрий“. Но описаните в тях не могат да станат за две години. Освен това в 686 г. държавата на Аспарух вече е победила Византия, заела е Мизия и се е превърнала в притегателен център и на други прабългарски и славянски племена. Логично е Кубер и неизвестният му по име брат, изпаднали в смъртна опасност пред аварския хаган, да потърсят спасение в държавата на брат си Аспарух, въпреки евентуални минали спорове. „Брат брата не храни – гласи народната поговорка, – но тежко му който го няма.“ А и Аспарух едва ли щеше да има нещо против да увеличи оредялото (поради заселването на завладяната Мизия) българско население на Влашко.

Ако приемем обаче, че действията за овладяване на властта в Аварския хаганат и походът към Битоля са в 680 г., то очевидно акцията на Кубер е била координирана с кан Аспарух. Готвещ се за войната с Византия през 680 г., той не може да не се е притеснявал дали опитната византийска дипломация няма да се споразумее с хагана на аварите, който да удари България от запад. Действията на Кубер е трябвало не само да парират тази евентуалност, но и ако е възможно, да се овладее с един удар целият Аварски хаганат. Когато последното се е оказало невъзможно, Кубер и Аспарух явно са решили, че вместо прехвърлянето на подчиненото население на Кубер във Влахия е по-добре да се отвори втори фронт на Византия по меридиана Морава-Вардар срещу втория по значимост градски център на Византия в европейските ѝ владения. Твърде е възможно братята да са проектирали овладяването на всички

европейски владения на Балканите, без една зона около Константинопол и Егейските острови. Друг е въпросът, че ресурсът им се е оказал в този момент недостатъчен.

А че кан Кубер не е разбирал своето положение като федерат, показват по-нататъшните му действия веднага след настаняването му в Битолско-Прилепското поле. Независимо от факта, че византийските власти дори задължили във вече покорените от тях околии славянски племена да му доставят безплатно храни, кан Кубер решил да овладее Солун. За целта той изпратил в града уж като дезертъори свои хора, начело с доверения си аристократ Мавър, които трябвало да му отворят вратите на града. Заговорът бил разкрит, а и в града пристигнала византийска флота, начело с адмирал Сисиний. Оттук нататък кан Кубер изчезва от изворите. Въз основа на надписите от Мадарския конник, които визират събития от 712 г., някои историци предполагат, че държавицата му е просъществувала някъде до второто десетилетие на VIII век, а след това била погълната от Византия.

Така ли е било в действителност? Историците не забелязаха, че липсват всякакви сведения за византийски контрол в VIII и в началото на IX век на Западните Балкани с изключение на земите, непосредствено около централния военен път Сердика–Ниш–Белград и албанското крайбрежие на Адриатическо море. В средата на IX век (епохата на цар Борис I, 852–889 г.) тези земи според редица сведения са вече в българската държава със столица Плиска. Но кога са откъснати тези земи от Византия? За това няма никакви сведения при византийските хронисти. Старите ни историци, а и съвременните, трябваше да се замислят над факта, че те не биха пропуснали да съобщят за война между България и Византия, при която ромеите губят над 100 000 кв. км територия на Балканите. В това отношение те отбелязват българо-византийски войни с далече по-маловажни резултати. За да обяснят все пак кога и как днешна Вардарска Македония се оказва в територията на България, българските историци се опряха на информацията на два надписа от времето на кан Пресиан (837–852 г.), от които става ясно, че той е предприел поход срещу смоляните в Родопите и е заел и Серско-Драмското поле. Но Вардарска Македония е все пак малко встрани от този поход на кан Пресиан. А и много учени смятат, че този поход на Пресиан е в изпълнение на съюзнически задължения към Византия и не е насочен срещу нея. Действително в единия надпис става дума за бойни действия срещу смоляните, които живеят във Византия, а в другия (от филипи край Драма) се изразява огорчение от неблагодарността на християните (ромеите), на

които българите направили много добрини, но ромеите не им се отблагодарили с добро. Това е може би алюзия за бягството на част от заселеното от кан Крум ромейско население от Влашко с кораби, изпратени от Константинопол по същото време, когато българската армия помагала на Византия да потуши бунта на смолянците. Отново с риск да се повтори, ако при тези действия на Пресиан (отнасяни към 837 г.) българите се бяха самокомпенсирани със земите на днешна Вардарска и Егейска Македония, Косово и Източна Албания (общо около 100 000 кв. км), византийските хронисти щяха да отбележат този прискърбен за Византия факт.

Отговорът на тази загадка действително се крие в съдбата на българската държавна формация, създадена от кан Кубер в 680–681 г., едновременно с Дунавска България на кан Аспарух. След опита да превземе Солун кан Кубер очевидно губи статута си на федерат и територията, където се е заселил, се превръща в независима от Византия държава.

В 688 г. византийски източници съобщават, че император Юстиниан II предприел поход срещу „славяните“ (славянски княжества – федерати на Византия) в Егейска Македония. Но бил пресрещнат и разгромен от българите. Очевидно не от армия на кан Аспарух, а на кан Кубер. Този факт несъмнено показва един елемент от външната политика на кан Кубер – разширение на държавата, като се инкорпорират доброволно в нея славянските племена в тази част на Балканите.

След 712 г. наистина повече няма писмени източници за тази българска държава. Но сега на помощ идва археологията. В последните петнадесетина години сръбски и скопски археолози, освободени до известна степен от държавно-политическия натиск на правителствата си от комунистическата епоха (1944–1992 г.), публикуваха резултатите от дългогодишните си проучвания на средновековните крепости във Вардарска Македония и Косово. Каква картина представят те?

Според скопския археолог Иван Микулчич и сръбския археолог Марко Попович, всички (около 600) късноантични крепости в Македония и в Косово са напуснати от ромейското им население в VI век. Очевидно под ударите на варварите то планомерно се е изтеглило на юг. Може би по заповед на византийските власти, дали си сметка, че не могат да отбраняват ефективно тези земи. Близо 200 години, според Микулчич, тези земи остават опразнени от население. В VIII век едновременно в тези крепости отново се появяват заселници. Материалните следи, оставени от тези заселници, които живеят в тях и в VIII, и IX век (керамика, оръжия, бижута), принадлежат според Микулчич и Попович на

„протобългарската култура“. Впрочем Попович я нарича още „плисковско-преславска култура“.

Но в VIII век Дунавска България, разтърсена от тежка политическа криза, все още не притежава тези земи. Под ударите на император Константин V Копроним през втората половина на VIII век Дунавска България дори губи територии – това е спечелената от кан Тервел в 705 г. област Загора (Тракия от Тунджа до Черно море). Немислимо е точно тогава Дунавска България да е овладяла Поморавието, Косово и Вардарска Македония. А и Източна Албания – там пък са открити от иманяри две големи златни прабългарски съкровища, изнесени в чужбина.

Изводът от тази археологическа картина е ясен. Претърпяла неуспех в опита си да превземе Солун, България, основана от Кубер, при наследниците му е овладяла през VIII век териториите на Вардарска Македония, Косово и Източна Албания. Ангажирана в титаничен двубой с Дунавска България, Византия не е могла да се противопостави на експанзията на македонската България и очевидно се е стремяла да запази контрола само над земите по крайбрежието на Адриатика, Виа Милитарис (Белград–Ниш–София) и по пътя Солун–Сердика по долината на Струма.

Това гарантирало контрола на жизненоважната ос на европейските владения на Византия със столицата ѝ и втория по значение град Солун с Централна Европа и Италия, смятани от Константинопол също за временно отнети територии на Римската империя. Задържането на балканските територии около тези две пътни артерии осуетявало и обединението на двете Българин в една държава.

А имало ли е такова желание у ръководителите на двете Българин в VIII век? Надписите около Мадарския конник свидетелстват, че те са били в постоянен контакт. Не особено широката полоса (около 250–300 км) византийски владения, които ги е разделяла, едва ли е била труднопреодолима преграда за малък отряд конници-куриери. Редица походи на крупни войскови съединения, изпращани от българските плисковски канове през VIII век в посока към Македония (последният е на кан Теле-риг – 767–777 г.) и които се тълкуваха като опит да се преселят славянски племена от Македония в Дунавска България, очевидно трябва да се смятат като опити да се обединят двете държави, и то със съгласието на кановете, управляващи Куберова България. В противен случай войските на Дунавска България щяха да срещнат като противник не само византийската, но и тяхната войска. Тези опити за съединение през VIII век претърпяват неуспех, но идеята остава.

Осъществява я кан Крум с характерната си решителност. За нещастие поне засега не знаем името на кана, управлявал тогава Куберова България, но един ден (да се надяваме) щастлива археологическа находка ще ни го поднесе. През 808 г. кан Крум за първи път, откакто съществува Дунавска България, не започва по традиционния начин война с Византия (с настъпление по Черноморския път в Източна Тракия), а с поход в долното течение на Струма, където разгромява крупна византийска армия и пленява сумата за заплатите ѝ – 1100 литра злато. Какво търси впрочем крупна византийска армия в долното течение на Струма край град Серес? Това е на 400 км от границата на Дунавска България, прикрита от мощния гарнизон на Сердика (София). Единственият ѝ възможен противник е другата България с център във Вардарска Македония. А византийският поход срещу нея очевидно е целял да предотврати общи, координирани предварително действия на армиите на двете Българин за съединение на двете държави. А че това е така, показват действията на кан Крум през следващата 809 г. Те отново са в нетрадиционна за българо-византийските войни посока и целят превземането на Сердика. Превземането ѝ откъсва Нишка и Белградска област от връзка с територията на Византия и те също падат в български ръце, което означава съединение на двете Българин. Впрочем, превземайки София, българите от Дунавска България заемат и териториите на днешните Пернишка, Кюстендилска и Благоевградска област, съединявайки се със съвременниците си и от източна посока.

Така приключва историята на втората българска държава на Балканите – с обединение с по-голямата и по-силна Дунавска България. Обединение, напълно доброволно, сякаш ръководителите на двете държави са споделяли доста по-модерния лозунг на българското общество – „Обединението прави силата“.

Митът за Крум Страшни и страшните му закони

Един от похватите на византийските хронисти, които, както писах в предговора на тази книга, са основният източник на сведения за средновековната българска история, е да опишат българите, включително и владетелите им, като полудиви варвари, приписвайки им деяния, каквито никога не са вършили. За съжаление разказите им без необходимия критичен анализ се възпроизвеждат от българските историци в първата половина на XX век и се превръщат в национални митове. Между най-„пострадалите“ от тези манипулации с древните текстове е кан Крум, управлявал България между 801 (или 803) и 814 г. Много го мразят съвременните византийски хронисти и, между нас казано – има защо. В краткото си управление кан Крум успява да нанесе съкрушителни поражения на византийската армия и да откъсне от империята такава ценна в стопанско и в геополитическо отношение област, като Тракия. Той обединява с Дунавска България и втората българска държава, основана от кан Кубер в 680 г. в Македония, която към 811 г. заема и територията на Косово и Източна Албания. Откъсва и част от Аварския хаганат – Трансилвания. Но най-не могат да му простят колегите-византийци от IX век, че не само разгромява императорската армия във Върбишкия проход през 811 г., но и убива водещия войската император Никифор I Геник. Ранен е тежко и престолонаследникът Ставракий, който императорства само 3 месеца и умира от раната си. В цялата история на Византия дотогава в сражение с чужд противник загива само един император (Валент в 378 г.), а тук в един ден цели двама. Мимоходом ще отбележа, че следващият византийски император, който ще бъде пленен, е Теодор Комнин – в 1230 г., при Клокотница пак от българите, а следващият, който ще бъде убит, е Константин Драгаш в 1453 г. при падането на Константинопол под властта на турците.

Тези болезнени удари върху византийската държава, мощ и самочувствие, нанесени от кан Крум, буквално са озверили византийските хронисти и те се чудят каква диващина и зверство да му припишат. Съобщават например, че кан Крум обсажда Сердика в 809 г., не може да я превземе с шурм и обещава на гражданите и гарнизона, че ще ги пусне да си ходят невредими, ако му предадат крепостта. Те му я предават, но той вероломно нарушава споразумението и избива гарнизона (6000 бойци) и гражданите и срива крепостните стени и жилищата, след което си

отива в Плиска.

Човек се пита, след като толкова се напъва да вземе Сердика, една толкова голяма и с огромно стратегическо значение крепост, контролираща всички главни пътища в Югоизточна Европа, защо кан Крум трябва да я срува до основи. Не може ли да я използва вече като град и крепост на българската държава? Археологическите разкопки в София показват, че кан Крум не е причинил никакви разрушения в Сердика. Впрочем в това може да се убеди всеки софиянец или гост на столицата, като види монументалните останки от крепостните стени в подлеза между „Дондуков“ 1 и 2, църквите „Св. София“ и „Св. Георги“. Пък и самите византийски хронисти не се усещат, че си противоречат. След сто реда, в които са написали, че Крум изклал шестхилядния гарнизон на Сердика, пишат, че император Никифор предизвикал възмущение във византийското общество, като наказал жестоко с уволнения, бой и заточения не само всички командири на гарнизона на Сердика, но и войниците, задето се предали на българите. Чакайте, как така ще ги наказва, нали Крум ги е избил! Значи, Крум все пак е спазил договорката и е пусал гарнизона да си ходи невредим, а наказания военните получили от собствения си император.

Завършен образ на жесток варварин Крум придобива с историята за законодателството си. В него и за най-малкото престъпление се предвиждат сурови наказания – чупене на ръце, крака, изтръгване на езика и т.н. Разказът за Крумовото законодателство е приет с пълно доверие от историците ни и оттам чрез учебниците оформят представата за Крум вече в съзнанието на няколко поколения българи именно като суров, жесток варварин. В публичното пространство и днес върви изразът (особено в години на разгул и престъпност): „Необходимо ни е Крумово законодателство.“ А тези, които обичат да характеризират владетелите с една дума, така и пишат: Крум Законодателя, Омуртаг Строителя, Борис Кръстителя и т.н.

Издавал ли е наистина Крум т.нар. Крумови закони?

Сведението за Крумовото законодателство не е писано от съвременен на епохата хронист, а 150 години по-късно във византийския енциклопедичен сборник Свидас. Сборникът е предназначен за обучение на императорските деца – чрез добри примери от историята да се поучат как да управляват мъдро, справедливо и да бъдат полезни на страната и народа си. Дори само тези два факта трябваше да накарат старите ни историци да се замислят, че при сведения, писани столетие и половина, след като са се случили определени събития, може да са украсени,

деформирани или просто да не са верни.

Разказът за Крумовото законодателство започва със съобщението, че в началото на Крумовото управление българите победили напълно аварите. Докарали аварските пленници при Крум и той ги попитал защо е загинала тяхната могъща някога държава. А те отговорили: поради пианството, което се разширило, т.е. масово практикувано, доносничество-то, кражбите и т.н. Уплашен, Крум заповядал да изкоренят лозята, за да няма алкохол в България, и въвел жестоките членовредителни наказания за кражби и доносничество.

Дотук добре. Само дето мотивът не може да бъде верен, т.е. по времето на Крум аварите не могат да бъдат победени и да бъдат докарани аварски пленници при Крум по простата причина, че няколко години преди Крум да поеме властта в Плиска, те вече са победени. Наистина в 799 г. Карл Велики прегазва държавата им и превзема с шумр столицата им, прочутия „Ринг“ – огромна землена крепост с кръгла форма. Владелец на България тогава е кан Кардам, който в суматохата сигурно е превзел Трансилвания, принадлежаща дотогава на аварите.

Наистина, съвременни на Крум автори пишат, че в 811 г. във войската му има аварски отряди, което може да стане само ако част от аварската земя (а това може да бъде само Трансилвания) е включена в границите на България при унищожението на Аварската държава в 799 г.

Не отговаря на историческата истина и второто сведение в разказа. А то беше, че кан Крум е заповядал да се изкоренят лозята. Това ако беше вярно, би трябвало да е станало около 803 г. И в 811 г. по време на голямото нахлуване на византийската армия начело с император Никифор в България да няма грам вино. Но съвременните на кан Крум хронисти, които го следят под лупа, странно не съобщават за антиалкохолния закон. Но затова пък пишат, че една от причините за бързата деморализация на нахлулата в България византийска армия са изпитите бъчви с вино, които откривали в превзетите български села и градове, включително и дори най-вече в столицата Плиска. А и наздравниците с черпа на Никифор, превърнат в чаша, едва ли са били с боза.

Е, ако две от сведенията в един средновековен разказ, писан 150 години след времето на живота на едно лице, не са верни, редно е да мислим, че и останалите не са верни. Въпросът със собствеността и посегателствата срещу нея не може да е уреден по времето на кан Крум. По това време българската държава има вече 170 години съществуване и не може да се мисли, че в тази държава дотогава всеки е можел да краде на воля.

И това наистина е така. Целият разказ за Крум, антилозарските му изстъпления и т.н. са един преработен разказ на античния писател Юстин, живял във II век и описващ действия на тракийския цар Орол.

Защо обаче Свидас е приписал тези деяния на кан Крум. Както вече писах, дори 150 години след смъртта си, той е бил известна личност във Византия, убил двама византийски императори и нанесъл няколко тежки поражения на Византия, отнел и Тракия. Сборникът, както писах, е трябвало да служи за учебник на императорските деца. Никому и с нищо неизвестният в X век във Византия тракийски цар Орол не би могъл да служи за пример как се прави силна държава. Но кан Крум, станал легенда по това време в Константинопол, е могъл. Хем дивак и варварин, хем пример за решителен и безкомпромисен държавник.

И все пак кой е бил кан Крум? Какъв е характерът му като човек, какви са качествата му като политик и държавник? Нека разгледаме сведенията в източниците в тази посока.

Преди всичко прави впечатление, че инициативата за големия двубой с Византия е негова. Ако през целия VIII век българските владетели само отразяват удари на Византия, то още в първите години на Крумовото управление България тръгва в атака срещу Византия. Първият удар е по долината на Струма, където в 808 г. българите разгромяват армията, събрана от местните гарнизони. На следващата година е завладяването на Сердика (София) и съединението с Куберова България.

През 812 г. кан Крум завладява Тракия и за първи път Плиска дава да се разбере, че българите няма да си отидат след края на войната. Горна Тракия е включена в държавната територия, разделена на три административни области, като за заместници на назначените български администратори се назначават първенци на местното население – очевиден опит да се спечели доверието му. Иначе казано, стратегическата идея на кан Крум е да разшири територията на България с територията на България на Кубер, заела Македония, Косово и Албания и византийска Тракия. Реализацията на тази идея превръща България в европейска суперсила и изтласква на практика Византия от Европа.

Страст към войни и завоевания ли е тази нова българска политика, чиито концепции са начертани от кан Крум и неговия управленски екип? Не, това е адекватният отговор на една политика на франкската империя и Византия (и двете самоназоваващи се Римска империя и претендиращи да са легитимни нейни наследници), осъществявана през втората половина на VIII век. На Запад Карл Велики с огън и меч обединява всички земи на север от Пиренеите в една държава и в Средна

Европа (Панония) установява граница с България. На Изток Византия възвръща територията си до Стара планина и опитва чрез 9-те похода на Константин V Копроним да ликвидира страната ни и да възстанови дунавската граница на империята. А през 800 година двете империи едва не се сливат в една в резултат на проектирания брак между византийската императрица Ирина и Карл Велики. Този брак е провален в последния момент от група византийски офицери, които извършват преврат, но никой не може да гарантира, че случаят не може да се повтори.

При тези тенденции в европейския политически живот очевидно е, че при едно възстановяване на Римската империя България между Карпатите и Балкана е осъдена на гибел. Ресурсите ѝ (военни, демографски, икономически) няма да ѝ позволят да издържи на ударите. Затова решението на Крум България да се разшири за сметка на земи, населени с българи (прабългари) и славяни на Балканите е единственото възможно решение. Ресурсите на една трикратно уголемена българска държава, от една страна, ще ѝ позволят успешно да отразява удари, а същевременно намаляват възможностите за агресия на една от двете претендентки за наследството на Рим.

Политиката на Крум за овладяване на Тракия и Македония е изпитана до последния детайл. Вече писах, че местното население, чрез назначаването на първенците му на висши административни длъжности, се печели като лоялен партньор на българската държава. А населението в районите, които остават в границите на Византия, се отвлеча и заселва в слабонаселени български райони на север. Така, от една страна, България увеличава демографския си потенциал, а от друга, намалява и демографския, и икономическия потенциал на главния си съперник за хегемония на Балканите.

Византийските хронисти следователно ни рисуват не един импулсивен варварски вожд, действащ под влияние на моментни емоции, а мъдър държавник, анализирал и оценил точно международната ситуация в общоевропейски план и взел стратегически решения, разрешаващи породените проблеми. Тези решения, разработени в детайли, кан Крум осъществява методично и планомерно до пълния успех.

Сведенията, промъкнали се в хрониките на византийските писатели, съвсем не рисуват кан Крум като жесток варварин, опияняващ се от кръв, пожарища, насилие и ксенофобия. При цялата си омраза към кан Крум, нито един хронист не казва, че Крум е предприел гонения срещу християните. Дворът му е пълен с християни, някои от тях византийци, избягали от родината си по политически или икономически причини.

Това са и вече цитираният Евматий, инженер-строител на обсадни машини; Византион, ковчезник. А един от тях – Константин Пацик, дори му става зет. Не е посегнато на християнската вяра на населението не само от Тракия и Македония, но и на хората, преселени в Подунавие и Влашко.

Най-куриозното е, че контекстът на изворните данни дава възможност да се предположи, че кан Крум като човек не е обичал войната. Знаем, че звучи невероятно такова твърдение за Крум Страшни. Но точно византийските хронисти пишат за многобройните му предложения конфликтите да се решават с преговори и да се избягват битките. В 809 г. той предлага на гарнизона на София да се предаде при изключително изгодни условия. Кан Крум предлага преговори в 811 г. преди инвазията на император Никифор в България. Предлага му пак мирни преговори и след три седмици, когато Никифор е превзел Плиска. На следващата 812 г., преди да предприеме поход в Тракия, чрез пратеника си Даргамер в Месемврия (Несебър) отново предлага мирни преговори. И най-сетне, напълно унищожил византийската армия в битката при Версиникия през 813 г. и достигнал до стените на Константинопол, той иска само да забие копието си във вратите на Константинопол – и пак предлага преговори за мир. Опитът на византийците да го убият в началото на преговорите довеждат до продължаването на войната, а не някакво желание на Крум да превземе Константинопол. Стараещ се да избегне военните конфликти, кан Крум действал бързо, решително и безкомпромисно при война.

Имал е силно чувство за историзъм и за своята мисия в историята. По негова поръка е изградена т.нар. Алея на победите. По пътя от Главната порта към Двореца на кана са били издигнати мраморни колони, на които са написани имената на превзетите с шурм крепости и местата на победни битки. Очевидно е имал и пиетет към красотата и изкуствата. Наредил е да съберат всички статуи (мраморни и бронзови) от намиращите се извън Константинопол летни дворци на императора и висши византийски аристократи и с тях е украсил Плиска и други български селища (аула при с. Хан Крум например).

Това е кан Крум. Не страшният, кървав, жесток първосигнален варварин, а един умерен, разумен, намиращ точни отговори на сложни и опасни политически казуси български държавник. Държавник, който само за 10 години успява да превърне завещаната му от кан Кардам малка България в европейска политическа сила от първа величина.

Митовете около християнизацията на българския народ в 864 г.

Анализът на изворните сведения, и по-точно буквалното им преизказване, доведе старите български учени до няколко фундаментални и за съжаление неверни твърдения. Според тях до 864 г. българският народ в преобладаващата си част е изповядвал вяра в езически богове – Тангра, Перун, Лада, Волос. Християните, доколкото ги е имало, били преследвани, подлагани на гонения, а някои и убивани – привеждат се примери в изворите от времето на кан Омуртаг (814–831) и кан Маламир (831–837). В 864 г., за да избегне една грозяща го с поражение война с Византия, кан Борис се съгласил да обяви християнството за държавна (т.е. единствено позволена) религия в България и се покръстил с целия си двор, приемайки името Михаил от кръстника си – едноименния византийски император. В рамките на няколко месеца византийски свещеници, охранявани от военни отряди, покръстили насила целия български народ. Но ръководен от прабългарската аристокрация, българският народ въстанал. Обаче неизвестно как само с кръст в ръка цар Борис I укротил бунтовниците и ги пуснал да си ходят по къщите. Но само простият народ заслужил тази милост, прабългарските аристократи били избити заедно с родовете им. Така България се лишила от държавно-творческия и държавно-отговорен елемент, от първостроителите на българската държава. Старата българска аристокрация, изклана до девето коляно, била заменена със служебна аристокрация от славянски произход, на която липсвали организационните качества и онова високо чувство за отговорност пред народ и държава, която имала прабългарската родова аристокрация. Оттук нататък България тръгнала на погибел и последиците от този акт се чувствали до ден днешен. И още една фатална глупост направил Борис I – приел християнството от православния Константинопол, а не от католическия Рим, та в XIV век нямало кой да ни помогне при инвазията на османските турци, та сме паднали под турска власт и сме седели пет века под робство.

Действително повечето от тези неща ги пише в изворите. Но трябва да признаем, че повечето от тях са житийни разкази, а никъде другаде в наративната средновековна литература истината не се деформира така безмилостно, както в разказите за светците и мъчениците за вярата. Действителността, както личи от други документи около

християнизацията на българите, е доста по-различна.

Първо, не е вярно, че преобладаващата част от българския народ към 864 г. е изповядвал вяра в езически богове. Християнин е бил, както писах по-горе, основателят на държавата кан Кубрат, редица негови приближени и семействата им. Мисионерската дейност на византийските свещеници, обслужващи този аристократичен кръг български християни, вероятно е накарал и други българи да приемат Христовата вяра и броят им е бил, изглежда, достатъчно значителен да се открие Оногондурска архиепископия като поделение на Константинополската патриаршия в VII век.

След превземането на Мизия броят на християните в българската държава се е увеличил за сметка на завареното и останало да живее тук византийско население – славяни, готи, гърци в крайбрежните градове. Християнин е бил и внукът на Кубрат – кан Тервел, иначе той не би могъл да получи от император Юстиниан II титлата кесар, която се дава само на владетел християнин. А и на печатите си Тервел е изобразен с християнски инсигнии на властта. Проф. Георги Атанасов предположи неотдавна, че всички канове от династията Дуло (632–759 г.) са били християни, но не са предприели усилия да покръстят целия български народ, а са оставили въпросите за вярата всеки поданик на държавата да решава сам за себе си, както намери за добре.

В България между 632–864 г., изглежда, е имало пълна толерантност към всички религии. Борис I съобщава, че в страната му проповядват мисионери християни от Запад и Изток, привърженици на различни ереси, мюсюлмански духовници, и пита какво да прави с тях, след като се е покръстил. Папата, естествено, му наредил да ги изгони.

Толерантността към религиите, включително и християнската, личи от факта, че византийските хронисти не съобщават за гонения на християни в България дори след 759 г., въпреки че до края на века страната ни води кървави войни с Византия – държавата на християнството. Куриозно е, но за гонения и преследване на християни византийските хронисти не съобщават и за времето на управлението на кан Крум, причинил толкова злини на ромейската империя и отнел ѝ плодородна Тракия. Нещо повече, те дават индиректни данни именно за изключителната толерантност на българската държава по времето на кан Крум към християните. Някой си Константин Пацик, християнин и грък, бил негов зет. Християнинът Евматий бил началник на парка от обсадни машини. А за заместник областни управители и стратегии (командири на местната войска) на завладяната и разделена на три области Тракия в

812–813 г. били назначени местните християни Григорий, Леон, Вардан. Християни-пленници кан Крум настанява и в селища по южния бряг на Дунав.

През целия VIII век епископите в Мизия изчезват от списъците на Константинополската патриаршия. Но една – тази на Дръстър (Силистра) – остава. Очевидно според клауза на мирния договор между България и Византия от 681 г. запазването ѝ е с цел да се обгрижват християните в България. Заради заслугите си за поддържането на християнската вяра Дръстърската архиепископия е удостоена след 870 г. да стане седалище на Българската църква от 870 до 927 г. с архиепископско, а след 927 г. с патриаршеско достойнство.

След 812 г. броят на християните в България рязко се увеличава, тъй като новоприсъединените области Тракия и Македония са населени почти изцяло с християнизирани славяни и българи. А и във Влашко са прехвърлени 30 000 пленници от Одринска Тракия, останали след мирния договор в 814 г. там като гранични поселници. Те също са християни и свещениците им едва ли са пропуснали да водят мисионерска дейност и да християнизират местното славянско и българско (прабългарско) население.

Какво е населението на България по вероизповедание към 815 г. – т.е. към началото на управлението на кан Омуртаг? В две от най-големите ѝ територии (Тракия и Македония) населението ѝ е християнско. Значителна част от населението на Влашко и Мизия също е християнско – това са стари български християни, отвлечено и заселено тук християнско население от Одринско и новопокръстени, чийто брой навярно е растял лавинообразно с всеки изминал ден. Мисионерският дух в тази епоха е бил норма на задължение за всеки християнин (а не само на свещениците). Ние виждаме от сведения на източници, че християни-миряни не се боят да проповядват християнството дори в дворовете на владетеля. Кан Омуртаг е бил обработван от личния си прислужник – някой си Кинам, да става християнин с мотива, че християнският бог е най-силен. Кан Омуртаг справедливо и точно му отговарял, че ако беше така, българите нямаше вече 150 години да печелят всички битки с ромеите християни. Кинам не успял да направи Омуртаг християнин, но синът му Енравота станал, както и сестрата на Борис I Ана и брат му Докс – някой подобен на Кинам юнак ги открехнал за правата вяра.

Изчисленият никой не е правил, защото данните в изворите не са достатъчни, но като имаме предвид териториите на областите, населени с християни, едва ли ще сбъркам, ако напиша, че към началото на

управлението на Борис I (852 г.) две трети от населението на България вече е изповядало християнската вяра.

Едва ли, възразява митът – при управлението на Омуртаг и Маламир (814–837 г.) има антихристиянски гонения.

Какви данни от източниците се използват за формирането на този мит? Първата се съдържа в два синаксарни разказа (разкази за мъченици). В тях се казва, че още в първите години на управлението си Омуртаг избил около 350 първенци на християните в онази част на Одринско, която останала в България. А пък Маламир убил брат си Енравота, по-неже бил християнин.

Добре, но заради християнската си вяра ли са убити християнските първенци в Одринско – епископи, свещеници, военни? Ако имаше държавна политика срещу християнството, защо не са избити християнските първенци в Черноморската област, Средецката, Македония, Влашко. Други източници ни ги сочат живи и здрави чак до времето на кан Пресиан да си гледат работата и да си изповядват спокойно християнската вяра и дори да се карат помежду си за свети мощи, които си крадат взаимно от катедралните църкви. В Струмица областният управител – езичник, едва предотвратил сражение между населението на два подопечни му християнски града, като разделил въоръжените до зъби градски опълчения с конна войска, за да не се избият. А след това им разделил костите на оспорваните светци поравно, за да не се карат.

Антихристиянски гонения означават да се смени поголовно вярата на християните с някаква друга или те да се прогонят тотално в чужбина, а християнските храмове да се разрушат. Нищо такова няма по времето на Омуртаг и Маламир. Десетки християнски църкви, построени в VI–VII век, т.е. преди днешна Южна България и Македония да станат част от държавната ни територия, и до днес си стоят цели-целенички. Това са и половината църкви в Несебър, и църквите при Перушица, Белово, Пирдоп, и „Св. Георги“ и „Св. София“ в днешната ни столица, и „Св. София“ в Охрид, и десетки други. Изводът е, че никакви антихристиянски гонения не е имало нито при Омуртаг, нито при Маламир. Та ако беше така, щеше ли личен прислужник на Омуртаг да бъде християнинът Кинам, който да води мирни дискусии с владетеля чий бог е посилен? Та нали свещено задължение на всеки християнин е да убие един мъчител и гонител на християните. Кой друг, ако не Кинам би могъл да отрови или пререже гърлото на българския владетел?

Ясно е, че 350-те убити от Омуртаг първенци в Одринско са екзекутирани не за християнската си вяра, а за нещо друго. И като се има

предвид, че регионът им е граничен и най-близо до столицата на Византия и крупния военноадминистративен център Адрианопол, ясно е, че те са създали организация, която е възнамерявала да откъсне региона и да го присъедини към Византия, влизайки навярно (поради лесния контакт) в предварително споразумение с византийската власт. Разкрити, те са били осъдени и екзекутирани за държавна измяна (всички са или на българска държавна служба, или висши клирици), а не заради християнската си вяра.

Що се отнася до случая с екзекуцията на Енравота, той също не може да се смята за част от някакви гонения срещу християните в България. От български надписи от времето на Маламир става ясно, че той е взел престола малолетен и е починал, без да достигне зряла възраст. Вместо него като регент-настойник е управлявал кавхан Исбул. Очевидно след смъртта на Омуртаг (831 г.) в средите на българския политически елит се е разгоряла борба за власт. Кавхан Исбул навярно е стоял зад законния престолонаследник Маламир, но друга групировка боили са настоявали, че в този напрегнат за държавата момент страната трябва да се ръководи от възрастен син на Омуртаг. България наистина току-що е спечелила война с Франкската империя, но е било ясно, че франките ще търсят реванш, при който биха могли да се съюзят с Византия. Групировката около Енравота е загубила битката, а водачът ѝ, както често става в тези времена, и главата си. Християнската му вяра едва ли има нещо общо с причините за екзекуцията му. По-късни християнски писатели са представили държавните изменници от Одринско и злополучния кандидат за българския трон като мъченици за християнската вяра, скривайки истинските причини за смъртта им.

Стигнахме вече до постановката в мита, „изясняваща“ мотива на кан Борис I да приеме християнството. Тръгнал, значи, българският кан на война с Византия, видял от връх на Емонската планина византийската войска в днешното Поморийско-Несебърско поле, разбрал, че ще загуби битката и войната поради численото превъзходство на византийците, и без да влиза в битка, се... предал. Тоест приел да бъде покръстен с целия си народ, а възражданите византийци светкавично му подарили областта Загоре. Това е територията с граници морският бряг от Емона до Ахтопол, на запад течението на Тунджа до слива ѝ с Марица. Това е изключително ценна в стопанско отношение територия, тъй като включва плодородните черноземни равнини край Бургас, Ямбол и Сливен, гористите Странджа и Сакар и петте богати пристанища на Черно море (Несебър, Поморие, Дебелт, Созопол и Ахтопол). Те са впрочем и

последните пристанища на Византия на западния бряг на Черно море (от Ахтопол до Константинопол няма други пристанища) и в доставките на храни за милионния Константинопол Византия става изцяло зависима от България. Освен това, предавайки на България Странджа, византийският император ликвидира и последната естествена преграда между страната ни и столицата на империята. От южните поли на Странджа българските конни корпуси, препускайки вече само по равнините на Източна (днешна Турска) Тракия, могат да стигнат столицата Константинопол само за 48 часа.

По-върховни глупости не са написани и филмирани (спомнете си филма „Княз Борис“) в нито един мит за българската история. За всеки учен, който познава нравите, обичаите, практиката на епохата в областта на международните отношения и вътрешния политически живот в средновековните държави, този мит е натрупване на нелепост след нелепост.

Първо, българската армия е по-силна от византийската дори когато е по-малобройна, по простата причина, че е армия от конни бойци, тежко и леко въоръжени, а византийската армия е пехотна. Точно в полетата при Несебър и Поморие българите печелят няколко грандиозни победи в предходния век. Впрочем, ще ги печелят и след 864 г. (Ахелой в 917 г. например). Кодексът на честта изключва българските велики, средни и нисши боили да се предават или да се съгласят на унизителен мир, без да са изстреляли и една стрела и да са сблъскали меч в меч. Тази армия 150 години вече не е губила сражение, командирите ѝ имат грандиозно самочувствие. Във Византия в тази епоха съществува понятието „българска гордост“, което се използва като характеристика на самоуверен и надменен човек. Без съмнение, ако Борис бе предложил това, което разказва митът, боилите щяха да му откъснат главата още там, на върха на Емонската планина, да изберат нов кан и да мислят как да разгромят византийската армия. Правили са го в VIII век няколко пъти, и то за по-малки провинения на кана. Телец е сменен и бит само защото след победно сражение по тези места в 763 г. не е преследвал отстъпващата византийска армия. Ако българската армия наистина е била по-малобройна, то Съветът на великите боили щеше да реши да не приема сражение в равнината, а да устрои засада в старопланинските проходи – Дюлински или Емонски в случая. Византийската армия изпитва див ужас от проходите – там е бита няколко пъти и силната армия на Константин Копроним, и други императори. А на един (Никифор Геник) след такова влизане в проход на Стара планина през юли 811 г. главата става

златообкована чаша.

Още по-нелепи са действията на византийския император Михаил. Той печели войната, без да изстреля една стрела срещу едно голо обещание на Борис I да стане християнин, и му отстъпва една изключително ценна в стопанско и военнoстратегическо отношение област. Ами ако обещанието на Борис I си е най-обикновена военна хитрост? Пет минути след предложението на императора на военния съвет да предаде Загоре на българите той ще бъде заклан, а един от пълководците му – вдигнат на щит и провъзгласен за император. Това също е ставало многократно във Византия.

И тъй като изворите сочат, че областта Загоре след 864 г. наистина е в границите на България, истинският ход на войната е бил съвсем друг. Ясно е, че и този път българската армия е опукала византийската в полето край Несебър и Поморие. Ясно е, че след това е завладяла Загоре в описаните по-горе граници. Да притежават тази територия, българите са смятали, че имат право въз основа на даряването ѝ, което прави император Юстиниан II в 705 г. на кан Тервел. Но за да не горчи чак толкова много хапчето и да спаси донякъде престижа на Византия, кан Борис I е предложил да приеме християнството – едно решение, което сам е взел отдавна по съвсем други мотиви.

Трябва да подчертая, че е търсена известна символика. Както споменах по-напред, кан Тервел е бил християнин и удостоен освен с областта Загоре, и с титлата кесар. Несъмнено Борис I е намеквал, че желае историята да се повтори, т.е. освен да му признаят владението на Загоре, и да получи резервираното само за християнски владетели достойнството на цар (кесар). Мимоходом искам да отбележа, че и други български царе, желаещи да притежават тази област, се мъчат да смекчат горчивината от загубата ѝ за Византия. Цар Константин Тих предлага отдаването ѝ на България в 1270 г. да се смята като зестра на византийската принцеса, за която се жени. Същото прави и цар Светослав Тертер в 1304 г., и то след като е разгромил византийската армия и превзел областта. Той пък иска да се оформи владението ѝ от България като зестра за желанието от него брак с византийската принцеса Теодора. Така и става.

Мотивите на кан Борис I да приеме християнството и да го обяви за единствено позволена религия в България са много по-сериозни и предизвикани от висши държавни и национални интереси. В 852 г. България е една от трите европейски суперсили с граници от Будапеща до Одрин, от Днепър до Драч на брега на Адриатическо море и от Карпатите

до Бяло море. Но в международните отношения е третирана като езическа държава, тъй като владетелят ѝ е езичник, а и немалка част от населението. Останалите две суперсили – Франкската (Свещената Римска) империя и Византия, са християнски държави и не смятат България за равноправен партньор. Превръщането ѝ в християнска държава я превръща в равноправен субект в отношенията с останалите водещи политически сили в Европа. Това е като днес да станеш член на Европейския съюз.

Причините от вътрешен характер за обявяването на християнството за държавна религия също са достатъчно сериозни. Много въпроси, свързани с правото, са решавани в зависимост от нормите на религията на отделния човек или група население. Според нормите на една религия едни поданици на България са имали право на една, други на няколко жени. Пълен хаос е настъпвал в такива случаи при дележа на наследството при смърт на родителите. С приемането на християнството от целия народ цар Борис I очевидно е искал да въведе единно законодателство, произтичащо от нормите на християнската религия и римското право, което да бъде валидно за цялото население на държавата. Законите всъщност са били отдавна готови и събрани в т.нар. Юстинианов кодекс.

За да предприеме такава решителна и съдбоносна за България стъпка, която засяга интересите, а и емоциите на голяма част от населението, кан Борис I като всеки опитен държавник не може да не е положил сериозни усилия да спечели на своя страна и ръководния елит на страната. При тогавашното устройство на държавния апарат това означава безусловната подкрепа на Съвета на 12-те велики боили, в който влизат представители на най-знатните български (прабългарски) родове, и комитите – управители на десетте области. Подкрепата на начинанието на Борис I поне от тези висши представители на българската аристокрация е абсолютно задължителна, тъй като освен административна власт тези висши държавни служители са и висши офицери в армията и командват крупни военни части. Към 864 г. Борис I очевидно е имал пълната им подкрепа, за да обяви на целия свят, че приема християнството и иска покръстителите и от Константинопол, и от папството в Рим, и от Немското кралство за тази част от населението на държавата си, които още не са били християни.

Затова нелепа и невъзможна е и онази постановка в мита, че след бунта, последвал християнизацията, цар (вече) Борис I, големият държавноотговорен строител на държавата, изклял прабългарската аристокрация заменяйки я с тъпи, ограничени, некадърни и безотговорни

славянски първенци. Нека разгледаме сведенията за бунта. В българската и византийската средновековна книжнина няма сведения за този бунт. Очевидно той е бил сметнат за нещо маловажно. Но сведение за него има в западноевропейски разкази. Те са от цикъл разкази, подчертаващи силата на кръста. Е, и там е казано, че веднъж 52-ма провинциални боляри се вдигнали на бунт срещу Борис заради току-що издаден „лош закон“, нарушаващ правата им. Но Борис излязъл срещу войската им, стигнала до Плиска, само с честния кръст и като го вдигнал, всички паднали на колене и се предали. Борис пусал простия народ да си ходи, а водачите избил със семействата им.

От разказа става ясно, че тези боляри били от провинцията, а столичните (т.е. цветът на прабългарската аристокрация) боляри останали верни на Борис I. И съм сигурен, че конните им корпуси, строени зад Борис I, са имали далеч по-разубеждаваща бунтовниците сила, отколкото кръстът в ръцете на Борис I. В провинцията живеят, разбира се, и прабългари, но основно там живеят славяни, авари, и техни представители обикновено управляват по-малките административни единици. Точно те са избитите и Борис I най-вероятно е избил аристократичния елит на славяни и авари. Прабългарският елит си е жив и здрав и си управлява държавата и областите и по времето на царете Борис, Симеон Велики, Петър и Самуил. Всички имена на висши служители на властта в епохата на тези царе, ако не са християнски, са прабългарски – Сондоке, Мостич, Марманс, Алобагатур, Войтех, Кракра, Елемаг и т.н.

Най-куриозното е, че създателите на мита не са забелязали, че никъде в средновековния разказ не е казано, че бунтът е срещу акта на християнизацията. Написано е „срещу лош закон“, издаден от цар Борис I. Този закон би могъл да бъде закон за ново териториално деление на страната, окрупняващ административните единици и оставящ 52-мата боляри без работа. Или да си сменят местоположението на службата.

Що се отнася до обвиненията към Борис I, че приел християнството от Константинопол, а не от Рим, и така осъдил България да не получи помощ от католическа Европа при турската инвазия, са повече от смешни и издават единствено невежеството на авторите им. В 864 г. християнската църква още не се е разделила на католическа и православна. Това ще стане чак в 1054 г. Второ – мит е също липсата на помощ от страна на католическа Европа за православния християнски Изток. Помага Европа, колкото сили има, помага. И не толкова защото много иска да помага, а защото и тя е сериозно застрашена. Венеция води перманентна морска война с турците, Малтийският орден – също. В 1396 г. 60 000

рицари загиват край Никопол, в 1444 г. – не по-малко край Варна. Отчаяно се сражават и австрийците, унгарците, поляците. Друг е въпросът, че силите на католическа Европа в тази епоха не са големи. До вноса на културите с голяма биологична маса от откритата в 1492 г. Америка (картофи, царевица, боб) католическа Европа е слабо населена земя, с рядко, физически слабо и технологично изостанало население, живеещо в епидемичен глад. Казано с две думи, Европа няма физическа и военно-технологична възможност да ни помогне ефективно да се справим с турците.

Обявяването на християнството за официална религия в България е решение на управленския екип на цар Борис с предварително набелязани стратегически цели в международен и вътрешен план, които са постигнати. България застава във водещия ешелон държави, а на българската държавност са поставени здрави, точни и неразрушими опори. Гениалните прозрения на Борис I и сътрудниците му, осъществени с желязна политическа решителност, достойна за подражание и в други времена (включително и днес), не бива да се замъгляват с неверни митологични представи, обясняващи действията на българските политици в тази епоха със случайни фактори и измислени, но унижаващи ги действия и събития.

Митовете за делото на Кирил и Методий

В началото на втората половина на IX век двама братя, византийски поданици, създават азбука на български (или славянски език – двете понятия вече са синоними) език и превеждат богослужебните книги.

След редица перипетии, които ще разкажем по-нататък, азбуката и книгите им са пренесени в 886 г. в България от трима техни ученици, които, получили подкрепа от държавната власт и лично от цар Борис I (852–889 г.), интензивно започват да създават училища, в които подготвят грамотни в новата писменост младежи, и скрипторни, в които се размножават богослужебните книги. През 893 г., разполагайки вече с необходимия брой грамотни свещеници и миряни, както и с необходимия брой книги, цар Борис I успял на Народен събор (висшия орган на властта в средновековна България) да прокара решение, с което новата писменост се обявява за официален език в българската държава и църква. И тази писменост е официална за държава и църква и до днес. Български мисионери още в X век успяват да наложат тази азбука в Русия и в сръбските княжества. Днес на тази азбука пишат в държави от Адриатическо море до Тихия океан. Това са България, Македония, Сърбия и Черна гора, Украйна, Беларус, Русия.

Братята Кирил и Методий са обявени за светци още през Средните векове и от Православната, и от Католическата църква. А от папа Йоан-Павел II през 1979 г. – и за покровители на Европа, заедно с по-рано обявения за европейски небесен покровител св. Бенедикт.

В българската историография и историческа публицистика, колкото и странно да звучи, въпреки десетките хиляди публикации, не съществува една солидна академична монография, посветена на делото на двамата братя, която да анализира скрупулوزно източниците за живота и делото на Кирил и Методий. Учените сякаш се боят да се докоснат до историята на едно дело, имашо (без преувеличение) глобални последствия за историята на човешката цивилизация. Може би затова всичко писано за двамата братя, поради недостатъчно дълбокия анализ на източниците в по-кратките форми на научното дирене (статии и студии), създава няколко мита около тази част на нашето минало. Единственото малко оправдание и на историците, и на историческите публицисти е, че самите древни източници по въпроса са си пак митове т.е. църковни жития на двамата братя или на техните ученици!

Странно е, но животът и работата им не са забелязани от съвременните им средновековни хронисти и историци.

Митологията около Кирил и Методий може да се раздели на три групи.

Първата е на историците, свързани с църквата. Те смятат, че след като спадат към висшите слоеве на обществото на една държава на християнството, каквато е Византия, естествен е стремежът им да направят колкото се може повече езичници християни. И те са смятали, че това ще стане много по-лесно, ако християнството се проповядва на роден говорим език. Славяни по произход или знаещи отлично говоримия славянски език, двамата братя извършват необходимото – създават славянска азбука, превеждат богослужебните книги и т.н. Мотивът за действие на двамата братя следователно е мисионерската им християнска ревност.

Гражданските историци оформиха втора митологична линия. Без да отричат християнската мисионерска ревност на братята, те подчертават факта, че и двамата, преди да се заемат със славянската писменост и преводи, са висши византийски държавни служители. Методий е областен управител, а след това заедно с Константин-Кирил – дипломат за особено важни държавни мисии. Гражданските историци смятат, че азбуката и преводите са създадени по заповед на византийския император и одобрени от византийския патриарх в явно нарушение на триезичната догма (според която християнството може да се практикува само на гръцки, латински и еврейски език) във връзка с една чисто политическа мисия, макар и осъществявана с религиозни средства. А целта на тази мисия е привличането на държавата Великоморавия в сферата на влияние на Византия и изтръгването ѝ от орбитата на свещената Римска империя – съперник на Византия в претенциите ѝ за легитимен наследник на универсалната християнска държава – проекция на Божието царство на Земята. Византия няма друг начин да установи своето влияние, тъй като няма пряка териториална връзка с Великоморавия (дели ги огромната територия на България в тази посока от Родопите до Балатон) и вижда чудесна възможност да овладее в църковно отношение страната, поставяйки начело на епархиите ѝ свои служители. В политическите планове на Византия унищожението на България е стратегическа цел – ето защо не е предвидено славянската азбука и богослужението да бъдат предоставени и на нашата страна. Тук Византия е постигнала стратегически успех, налагайки в 864 г. християнството да се практикува на гръцки език. Чрез богослужение на гръцки език, наложен и на

държавната администрация, Византия се надява да ерозира постепенно националното съзнание на българския административен и духовен елит, а оттам и на целия народ и държавни структури. Поради този факт на Кирил и Методий никога не е позволено от византийските власти да мисионерстват в България. А фактът, че и самите те не са го направили, е доказателство, че в дейността си братята се ръководят от политически, а не от религиозни мотиви, като си остават до края на живота верни държавни служители на Византия. Пренасянето и утвърждаването на славянската писменост у нас е страничен резултат от дейността им, станал по волята на историческа случайност (попадането на трима от двестата им ученици в България).

Третият и най-нов мит е рожба на зле интерпретирана (и то напълно съзнателно) информация от горните две митологични групи публицисти в последните петнадесетина години. Митологията е главно в оценката на делото им. Авторите твърдят, че няма нужда да славим с такава помпозност делото на двамата братя, тъй като те са византийски политически агенти, които пет пари не дават за България. А налагането на азбуката им (или по-точно на идеята им за собствена азбука, тъй като днес пишем на азбука, създадена от Климент Охридски) е истинска катастрофа, тъй като ни отдалечава от ценностите на европейската цивилизация, една от които е латинската азбука. С особена „трагична“ сила този „факт“ е валиден днес, пречейки на притежателите на Интернет да общуват глобално на латиница със света. Този мит няма да обсъждам, тъй като твърденията са значително под равнището дори на тази все пак научнопопулярна книга. Само ще отбележа, че малограмотният човек си остава малограмотен човек, какъвто и модерен етикет да си сложи – глобалист, гражданин на света и т.н.

Сериозно внимание заслужават обаче първите два мита. За да разберем какво точно се случва между 855–893 г., е необходимо да се уточни кой е поръчителят на азбуката и какви са личните мотиви на братята да се заемат с това дело, подчинявайки му изцяло живота си.

Да видим какво е сигурното. Константин-Кирил и Методий-Страхота са родени в Солун в семейството на висш държавен служител, заемащ втората по важност длъжност в администрацията на втория по големина град във Византийската империя. Баща им се казва Лъв, майка им Мария. Поне за нея късни жития твърдят, че е българка, към това заключение навежда и името на Методий (Страхота), което е имал преди замонашването, съобщено пак от по-късни източници. Впрочем спорът българи ли са двамата братя, или гърци, е абсолютно излишен, тъй

като е свършено ясно, че Кирил и Методий, ако са гърци, не биха могли да научат така добре славянския български език, че да създават нови думи за сложните абстрактни понятия в богослужебните книги. Пазарът в Солун е мястото, където като деца Кирил и Методий биха могли да научат езика от български търговци от околните села, твърдят привържениците на тази теза. Първо, децата, а и висшите аристократи в Солун едва ли са били пускани да играят на пазара заедно с простосмъртните си връстници – с тях се е занимавала вкъщи цяла орда възпитатели в различни области. А и на пазара Кирил и Методий биха могли да научат език с речник от 500–1000 думи от българските селяци. А в Магнаурския университет в Константинопол, където братята са изпратени като тийнейджъри, липсва факултет по славянска филология. Така че родният език на братята наистина е бил славянският български език. В това няма нищо странно. Половин Византия говори в тази епоха на славянски език, особено в европейската ѝ част, заселена, както видяхме, до Пелопонес, включително със славяни. Византия наистина е държава на християнството и никой не се интересува от етническият произход на поданиците на императора. Славяни по това време, а и преди него, заемат всякакви висши длъжности в империята – от генерали до патриарси.

Етническият и социалният произход на Кирил и Методий е все пак интересен, но от друга гледна точка, и установяването му би могло да изясни до голяма степен мотивацията му. В едно от житията на Кирил е казано, че дедите му са от аристократически род, „приближен до царя“, който изпаднал в немилост и бил принуден да емигрира (в случая във Византия) поради християнската си вяра.

В тази епоха и предшестващите 150 години царе (канове) има само България, а също и аристократически родове, изповядващи християнска вяра. Това е родът Дуло, дал първите канове на България, но също и други аристократически родове, чиито представители приели заедно с Кубрат християнството. В бурната втора половина на VIII век, когато Плиска се разтърсва от династически борби, християнството приемат и канове Сабин и Телериг, но след като бягат и се заселват във Византия със сподвижниците си.

Тази фраза обикновено се тълкува от кирилометодиевистите като използван от Кирил библейски цитат. Включително и изразът, че иска да измие срама от челото на дедите си. Но бих желал да чуж поне един основателен аргумент срещу твърдението, че този израз може да се тълкува в прекия смисъл на казаните думи. Иначе казано, защо да не приемем, че Кирил и Методий са потомци на български аристократи,

намерили убежище във Византия след загуба на политическа битка в България във втората половина на VIII век.

Второто, което е съвсем сигурно, е, че българската азбука и преводите са създадени в 855 г. Годината е потвърдена не само от гръцки, но и от авторитетни български източници, като Черноризец Храбър.

Ужасно важно сведение и ужасно точна дата – за нея няма никакво съмнение при всички историци. Тогава направо се учудвам, че никой не си е задал няколко прости въпроса, водещи до още по-прости логични отговори.

Първо, за да създадат азбуката и преводите в 855 г., Кирил и Методий се отказват от блестящи кариери във върховете на държавния апарат и се затварят в уединението на манастирските килии завинаги. Мотивацията им обаче не би могла да бъде мисионерска християнска ревност, тъй като няма къде да проповядват и кого да кръщават в християнска вяра. Славяните във Византия са покръстени още преди 100–150 г. и практикуват християнството на гръцки език. Християните в България, доколкото ги има (а ги има, както видяхме, немалко) и по произход са българи, славяни и гърци, също практикуват християнството на гръцки език. Вярно, в България има още стотици хиляди езичници, но за да проповядват на славянски език в България, Кирил и Методий трябва да имат разрешение и от византийския император (който никога няма да го даде) и, което е по-важно – от българския кан Борис I, който в 855 г. е езичник и такъв ще бъде още 8–9 години. До други славяни Кирил и Методий нямат достъп – България прегражда пътя на север към чехи, поляци и сърби, а печенегите и хазарите – пътя към руските славяни.

Годината на създаването на азбуката елиминира и политическата мотивация, предположена от гражданските историци. Византийският император и константинополският патриарх не са екстрасенси, за да „видят“ в 855 г. как през 863 г., т.е. осем години по-късно, великоморавският княз им иска чрез нарочно пратеничество проповедници, които да въведат във Великоморавия богослужение на роден писмен език. На България, а и на своите славяни, както вече писах, византийските императори нямат и капка намерение да дават богослужение на роден език. Защо да губят едно оръжие, което ефективно действа и на тяхната, и на българска територия.

Тогава? Кой, как и защо е мотивирал Кирил и Методий да прекратят перспективните си административни кариери и да се заемат с трудното и небогоугодно дело по създаването на българската азбука, преводите на богослужебните книги и разпространението им? Иначе казано,

кой е поръчителят на азбуката? Излишно е да казвам, че той задължително трябва да е човек с абсолютна власт над стотици хиляди или няколко милиона езичници, говорещи на славянски език. Само такъв човек може да осигури такова мащабно поле за действие, заслужаващо усилия и жертви на хора от ранга на Кирил и Методий.

В тази епоха единствената славянска държава, управлявана от езически владетел, е България. Тя заема цяла Югоизточна Европа. Има няколко малки славянски княжества в западната част на региона, но те са в диоцеза (църковната област) на Римската църква. Великоморавия също. А от също малките тогава руски княжества Византия (а това означава и солунските братя) са отдалечени освен от България, и от огромна степна полоса, в която живеят диви степни неславянски народи – печенеги, кумани, хазари. Българският кан Борис I заема българския престол през 852 г. Предшествениците му кан Крум (801–814 г.), кан Пресиан (814–832 г.), кан Маламир (832–837 г.) и кан Омуртаг (837–852 г.) за петдесетина години превръщат България в стабилна европейска военна, икономическа и политическа суперсила. В държавата живеят много народи, но в последните стотина години се е наложил славянският език. Населението изповядва и различни вери в езически богове – Тангра, Перун, Лада, Волос. Една значителна част от населението вече изповядва християнска вяра – потомци на Кубратовия род и сподвижниците му, останали в завладените Тракия и Мизия ромей-християни от различен произход – траки, славяни, гърци, арменци, потомци на отвлеченото от кан Крум ромейско население от Одринска Тракия, заселено в Подунавие, новопокръстени от свещениците на българските християни. Цялото това население се е подчинявало на различни закони, произтичащи от религията му, и този факт не може да не е безпокоял държавната власт на България. България е имала нужда от закони, валидни за цялото население на държавата, а в тази епоха това може да стане само ако цялото население изповядва една и съща религия – от нейната доктрина произтичат законите, както е и до днес в някои ислямски страни. Пак в тази епоха само християнската религия е предлагала набор от закони, засягащи всички сфери на живота. Това е т.нар. Юстинианов кодекс, в сила във Византия, и прекрасно уреденият живот в империята на ромейте от тази гледна точка не може да не е импонирал на българските владетели.

От външнополитическа гледна точка въпреки военната си мощ България също е имала сериозен проблем. Държавите в Западна, Средна и Южна Европа вече са били християнизирани. Но езическа България не е

била гледана в междудържавен план като нормална европейска държава. Международни договори, сключени с владетел езичник, нямат тази сакрална сила като договорите между две християнски държави. Нарушението им не се е смятало за толкова тежко клетвопрестъпление. Държава, управлявана от езичник, казано с две думи, независимо от мощта ѝ, не се е смятала за равностоен партньор – такива са само държавите, влизачи в „семейството на християнските народи“ (има такъв израз в Средните векове). Кан Борис I, естествено, си е давал сметка, че България, за добро или за зло, ще се развива в този геополитически район, в който я настаняват и утвърждават Аспарух, Тервел, Крум, Омуртаг, Пресиан. Затова обявяването на християнството за официална религия в българската държава е било наложителен акт от гледна точка на по-доброто ѝ междудържавно ситуиране.

И така, изключително сериозни вътрешно- и външнополитически причини налагали българският управленски екип след 852 г. да обяви християнството за официална (което означава и единствено позволена) религия в България. Това е било ясно на ръководителя на екипа кан Борис I още в началото на управлението му в 852 г. Но Борис се е колебаел. И главните му страхове едва ли са били свързани с евентуална силна вътрешна опозиция. Кан Борис I добре е разбирал, че наред с позитивните резултати във външен и вътрешен план християнството, практикувано на гръцки език, може да доведе и до един фундаментален негативен резултат – споменатата вече ерозия на националната идентичност и неминуема гибел на независимата българска държава. Християнската религия, за разлика от всички езически религии, се изповядва чрез писаното слово. Всеки ден в църквата се чете откъс от Светото евангелие, житието на светеца (или светицата) на деня и т.н. Отделно благочестивият християнин трябва да чете и въщи – псалтира, деянията на апостолите, съчиненията на т.нар. отци на църквата и т.н. Напълно естествено е езикът на църквата да е и език на държавната администрация. Гърцизирането на българския народ при практикуването на християнството на гръцки език е било въпрос на 3–4 десетилетия. И за кан Борис I е било ясно, че след превръщането на България в духовна провинция на Византия (в многонационалната империя гръцкият език е бил език на църква и държава) е следвало в късо време и завладяването ѝ от империята.

Кан Борис, разбира се, е знаел средството, с което може да се елиминира единственото потенциално негативно въздействие на християнството в България. Това средство е практикуването му на говорим роден език – в случая славянобългарския език, наложил се по естествен път и

говорен от цялото население на страната. За целта е трябвало да се създаде азбука, да се преведат и размножат богослужебните книги. Тежка филологическа, литературна, а и производствена задача. Да, и производствена, защото за нормалното функциониране на 10 000 църкви, колкото е бил вероятно минималният брой, нужен за България, са необходими 200 000 книги, а за да се произведат, трябва да се отгледат, заколят и обработят кожите на 10 милиона агнета – книгите в тази епоха се правят от пергамент. А преписването на всяка книга (в тази епоха няма печатници) отнема от 2 до 6 месеца.

Специалисти по въпроса в България е имало – свещениците и епископите на хилядите християни в България са били, естествено, грамотни хора и са знаели еднакво добре и гръцки, и славянобългарски език. Точно такива хора в българските земи са превели вече два пъти свещените християнски книги на говорим език. Това са епископ Вулфила, създал готска азбука в IV век и превел свещените книги, и епископ Никита Ремесиански, създал тракийска азбука и превел книгите на тракийски език, за да покръсти успешно тракийското племе беси, живеещо в Западните Родопи. Днес за съжаление няма оцелели нито готски, нито тракийски богослужебни книги, но тогава сигурно все още оцелели в бурите на варварските нашествия екземпляри е имало по църкви и манастири. Кирил и Методий сами намерили в Херсон едно евангелие, написано с „рошки букви“. Специалисти смятат, че братята са открили именно евангелие, написано на готски език.

Но кан Борис I е знаел още едно. Ако в IV–V век всеки е могъл да прави каквито си иска азбуки и да превежда свещените християнски книги на каквито си иска езици, то във втората половина на IX век това е невъзможно. Всичко вече в тази област е политика. В започналия вече двубой за върховенство в християнския свят между римското папство и константинополския патриархат езиците, на което се практикува християнството, са част от оръжията, и то солидна част. Латинският е езикът на папството, гръцкият – е на Константинопол. От нафталина е изкарана триезичната догма, според която християнството може да се практикува само на еврейски, гръцки и латински. Не че не се е нарушавала в миналото – християнството се изповядва отдавна и на етиопски, коптски, арменски, грузински... Но вече, и най-вече в Европа, не може, защото и папата, и патриархът на Константинопол прекрасно знаят, че нов език, на който да се изповядва религията, означава и нов властови център в християнството, особено когато, какъвто е случаят с България, става дума за европейска политическа и военна суперсила с многобройно

население и войска.

Без съмнение кан Борис I е могъл да натовари екип свещеници от България да направи славянска азбука, да преведе богослужебните книги, да приеме сам християнска вяра, да покръсти всички езичници, да обяви християнството за официална религия в България, да свика Народен събор, който да реши християнството да се изповядва на български език. И е знаел какво ще последва – папството и константинополският патриарх светкавично, въз основа на триезичната догма, щяха да обявят българската азбука за неканонична, българите и владетеля им – за еретици. Това свежда до нула търсения външнополитически ефект от приемането на християнството. Даже става по-лошо. Християнските държави воюват с много по-голямо настървение срещу еретици, отколкото с езичници. Защото езичниците след победа над тях могат да се кръстят, а от еретиците, според разбиранията в Средновековието, нищо не става, та затова се изстребват до крак. Така става с албигойците в Прованса, протестантите в Германия, хугенотите във Франция и т.н.

Славянската азбука и писменост е трябвало да бъдат създадени от високопоставени лица от един от двата центъра на християнството – Рим и Константинопол. Освен преводите на богослужебните книги, те е трябвало да постигнат и нещо по-важно – канонично признание на азбуката и преводите от Рим и Константинопол. Кан Борис I е търсил такива хора и очевидно ги е намерил в лицето на Кирил и Методий – внуци на български аристократи на служба във висшата византийска държавна йерархия. Само така може да се обясни внезапното оттегляне в манастир на братята в 855 г. или малко преди това и заниманията им с азбуката и преводите в момент, когато те не са нужни нито на византийската държава, нито на византийската църква.

Едно такова виждане предполага контакт между кан Борис I и двамата братя, установяване на близки приятелски връзки, споделяне на планове, намерения, страхове и опасения. И съгласие на Кирил и Методий да работят за отстраняване на негативната последица от евентуалното приемане на християнството от кан Борис I и българския народ.

Поетият ангажимент очевидно е включвал освен съставянето на азбуката и преводите, постигането на канонично признание на азбуката от патриарха на Константинопол и папството. Едва тогава кан Борис I би се решил да обяви християнството за официална религия в България.

Източниците, казват историци и исторически публицисти, не съдържат данни за контакти между Кирил и Методий и кан Борис I преди 855 г. и след това. Естествено е за работата, за която са се договорили,

кан Борис I, Кирил и Методий да имат и договорка да не се бие барабан – солунските братя е трябвало да запазят статута си на висши държавни служители на Византия, работещи само и единствено за интересите на Византия.

Кога е бил осъществен контактът между кан Борис I, Кирил и Методий? Двама германски учени предполагат, че контактът или контактите са осъществявани чрез Ана, сестра на Борис, учила заедно с Кирил в Магнаурската школа. Те предполагат дори и романтична връзка между двамата млади български аристократи. Но защо връзката да е с посредник? Кирил и Методий са летящи дипломати на империята и решават сложни проблеми с араби и хазари. Въпреки мира между България и Византия, в началото на управлението на кан Борис I между двете страни не може да не са възниквали спорни въпроси и кой друг би могъл да бъде изпратен с дипломатическа мисия в България да ги решава, освен Кирил и Методий? Солунските братя знаят езика на българите и са далечни роднини вероятно на половината членове на Съвета на 12-те велики боили – средновековното правителство на България. А може би и на самия кан Борис I. Индиректни сведения за контакт между Борис I и братята е и мисията им в долината на река Брегалница във Вардарска Македония – тогава част от България. В тази мисия, станала преди 864 г. (датата на обявяването на християнството за държавна религия), братята покръстили 54 000 славяни-езичници, а в гр. Равен – и самия Борис, който очевидно им дошъл на гости. Кирил и Методий не биха могли да проповядват без разрешението на българската държавна власт в Брегалнишко, т.е. без разрешение на самия кан Борис I, а да се смята, че са проникнали нелегално в България, е смешно и наивно за всеки, който знае какво солидно (с валове, ровове и непрекъснатата дървена ограда) съоръжение е българската граница в тази епоха и колко безмилостни са граничарите – по закон те стрелят на месо срещу всеки нарушител, иначе убиват тях. Впрочем така загива цар Борис II в 980 г., неразпознат от свой граничар, тъй като бил облечен в ромейски дрехи. По всичко личи, че Брегалнишката мисия се е състояла между 855–864 г. и е била експеримент, целящ проверка на годността на азбуката и преводите, както бихме казали днес, „на терена за действие“. Експеримент, наблюдаван лично от Борис I. Странно е, че учените и публицистите „забравят“ този източник („Брегалнишката легенда“), разказващ за събитията, или се опитват да оспорват достоверността му. Нормално е – той решително не пасва на предварително избраната теза, че Кирил и Методий нямат нищо общо с България и с Борис I. Брегалнишката мисия е прекратена

вероятно от византийския император, а и от патриарха, които са били сериозно обезпокоени от успеха ѝ. Това е означавало покръстване на българския народ и практика на богослужението на роден език без участието на византийската държава и патриаршия. Пред перспективата Кирил и Методий да бъдат елиминирани от византийския държавен апарат, а новопокръстените на роден език българи да бъдат обявени за еретици, тандемът Борис I – солунските братя е бил принуден да свие знамената в раклите в очакване на по-добри дни.

Тези дни идват неочаквано в 863 г. Великоморавският княз иска от Константинопол да му изпратят проповедници на славянски език – твърде е вероятно Брегалнишката мисия на братята да се е разчула по белия свят, както и наличието на славянска азбука и славянски преводи на богослужебните книги. В Константинопол ръководителите на Византия правилно са преценили, че друга възможност за установяване на влияние във Великоморавия няма и че се налага да се наруши и без това отдавна нарушаваната триезична догма. Византийските политици винаги поставят държавните интереси над всякакви религиозни догми – това може да го потвърди всеки добър познавач на византийската история. Затова Кирил и Методий са измъкнати от манастира, поотупани от праха, а славянската азбука и книги – благословени от патриарха, и кой знае защо – и от императора. Чак пък толкова не е нужно, достатъчна е била патриаршеската благословия, тъй като тя означава **канонично признание на новата азбука**. Страховете на Борис I са свършили и затова той веднага официално се кръщава в един от следващите няколко месеца и обявява християнството за официална държавна религия. Разбира се, той не иска веднага практикуването на новата държавна религия да става на роден език. Християните в България дотогава се молят и четат на гръцки език и са под юрисдикцията на Дръстърската архиепископия, която пък е поделение на Константинополската патриаршия. Такова искане би било акт на крайно неуважение към кръстника на българския владетел византийският император Михаил и повод за междудържавни усложнения. Борис I е планирал при подходяща международна обстановка да направи това, правилно смятайки, че в следващите години има по-важни неща да свърши и че няма да ги свърши без мирни отношения със съседните държави. Тези неща са свързани с очакваната вътрешна опозиция на християнството, подчинението (на Рим или Константинопол) на Българската църква, извоюването на известна или пълна автономия на църквата ни, подчинението ѝ в духа на идеите на цезаропапизма на волята на владетеля и т.н. Всичко това цар Борис I ще

постигне между 864–886 г. В 869 г. той има нов повод за радост. През тази година в Рим папа Адриан II, отново по политически съображения (търсил е подкрепата на Византия, за да се задържи на папския престол) тържествено освещава в църквата „Санта Мария Маджоре“ азбуката и книгите на Кирил и Методий. Той смята двамата братя за византийски държавни служители и цялата история с азбуката и книгите – за византийска държавна акция, формално това е така и е ново доказателство за мъдрото решение на тандема Борис – Кирил и Методий да действа точно по този начин и с този статут на солунчани. В 869 г. те вече са изпълнили най-важната част от поетия пред Борис I ангажимент – постигнали са канонично признание на азбуката и богослужебните книги на български език и от двата законодателни центъра в Европа по този въпрос. Държа да подчертая, че нито Византия, нито папството повече ще разрешат използването на народни говорими езици в богослужението. Преводачи на Светото Евангелие в Холандия и Англия ще бъдат осъждани и екзекутирани в тази епоха, а преводът на Библията на немски език в XV век ще доведе до разкол в Католическата църква и поява на протестантството.

За съжаление Кирил умира в Рим в 869 г., а Методий е назначен за архиепископ на Моравия. Играта трябва да продължи, напускането на тази важна длъжност и идването на Методий в България може да накара и Византия, и папството да преосмислят решението си за каноничността на славянската писменост и преводи на богослужебните книги. Съгласно правилата на българската държавна игра, водена от Борис, и Методий е трябвало да завърши живота си в чужбина.

Но как азбуката и книгите да пристигнат в България в точния момент, за това Борис I се е погрижил. След смъртта и на Методий в 886 г. делото му във Великоморавия рухва под ударите на немското духовенство и на поставения под контрола на Немското кралство великоморавски княз. Близко двестата им ученици са арестувани, хвърлени в затвор и продадени в робство по-късно на някакъв евреин във Венеция.

Но трима от тях според житията им (Климент, Наум и Ангеларий) са освободени от затвора, конвоирани от немски войници до Дунав (граница тогава с България) и прехвърлени в областния български център в Белград. Тамошният областен управител светкавично ги изпратил в Плиска при Борис I, който едва не умрял от радост, че в ръцете му попадат такива хора, с такава азбука и такива книги. След като ги оставил да си починат една зима (Ангеларий умрял, за съжаление), той изпратил Климент в Охрид, а Наум оставил в Плиска и им възложил задачата да

подготвят свещеници и да уредят производството на богослужбни книги. Намеренията на цар Борис I са повече от ясни – за няколко години да разполага с няколко хиляди свещеници, обучени да четат и пишат на роден език, и няколкостотин хиляди богослужбни книги, за да може в един ден по заповед на царя и Народния събор във всички български църкви едновременно да се премине на богослужение от гръцки на български език. Климент и Наум изпълняват блестящо задачата. Само Климент подготвя между 886–893 г. над 3500 свещеници. Вероятно не помалко подготвя и Наум. В многобройните манастири, строени с пари на българската държава край Охрид и Плиска, вече завършилите училищата на Климент и Наум пък преписват до изнемога хилядите необходими за богослужението книги.

Но наистина ли е чисто историческа случайност чудодейната поява на Климент и Наум в България? Кой са те – гърци, славяни от Византия, великоморавци, както спорят учените? Наистина ли са неочакван подарък на съдбата за успешна реализация на амбициите на Борис I и българската кауза?

Наистина се учудвам – защо никой от учените не се е запитал как така Климент и Наум имат различна съдба от останалите двеста арестувани и продадени в робство ученици на Кирил и Методий? Защо са освободени от затвора, докарани с охрана до българската граница (и то до областен град), и им е помогнато да се прехвърлят отсреща? И как Борис I, ако вижда тези хора за първи път, ще им окаже такова огромно доверие, поверявайки поне на Климент, който е най-обикновен монах, властта в цяла област? Защото, изпращайки го в Охрид, Борис сменя областния управител Котокий с друг (Домета), комуто обаче поръчва да се подчинява на Климент. И Климент, и Наум получават крупни суми, за да строят манастири скриптории, в които да се преписват книгите или да се подготвят свещеници. В Охрид и в околностите му това са „Св. Пантелеймон“, „Св. Наум“, „Св. Иван Бигорски“, „Св. Богородица Пречиста“ в Кичево, „Св. Архангел“ в Прилеп, „Св. Георги“ в Ресен, в Битоля, а в Лудогорието и Добруджа – манастирите в Плиска (Голямата базилика), в Преслав, Равна, Хан Крум, Черноглавци, Варна, Мурфатлар. Наивен добродушник ли е цар Борис, поверявайки толкова власт и пари на довчера непознати хора, и то небългари?

В житията и на Климент, и на Наум си пише какви са те, но кой да чете, особено ако не пасва на предварително съставената теза. А си пише, че са синове (и най-вероятно са братя) на благородни родители от Мизия, т.е. на български аристократи. Синовете на българските

аристократи, както в много други средновековни държави с абсолютна монархическа власт, се обучават в двореца на владетеля (затова владетелят в България ги нарича в редица документи „мои хранени хора“) и при достигане на зрелост получават назначения във висшата военноадминистративна власт.

Едва ли можем да се съмняваме, че както всички юноши от българската военна аристокрация, и Климент, и Наум, и Ангеларий са мечтаели да получат назначение на командири на конни полкове и да препускат във вихрени атаки срещу вражи войски, нахлули в територията на Отецеството. Но са получили назначение на... монаси. Самият син на цар Борис – Симеон Велики, също е обичал вихрени конни атаки. Личи си по недопустимото му от държавническа гледна точка лично участие в решителния шурм на бронирания конен корпус на българската армия в битката при Ахелой. Царят не може лично да участва в сражение, тъй като, освен че губи контрол над частите, участващи в сражението, може да бъде и убит, а при централизираната власт в България такова развитие на нещата може да доведе до разгром на цялата държава. Както става след смъртта на цар Иван Владислав, участвал лично в сражение край Драч в 1018 г. Симеон Велики също е могъл да загине – в боя при Ахелой конят му е бил убит. Куриозното е, че и той като младеж, обичаш сраженията, е назначен като Климент, Наум и Ангеларий за... монах и като такъв – изпратен в Магнаурската школа. Цар Борис I очевидно го е подготвял за архиепископ или за патриарх на Българската църква. Задачата на Климент, Наум и Ангеларий е била друга – да усвоят грамотност на славянски език и един ден да я пренесат в България заедно с преводите на Кирил и Методий, а след това да организират въвеждането ѝ във всички енории и епархии на България. Такива са били времената – момчета, родени да командват бойни конни корпуси, е трябвало да се занимават с религиозни и свързани с тях просветнообразователни въпроси. Но държа да подчертая – това са отново стратегически въпроси от висша държавна важност. На практика Климент, Наум и учителите им Кирил и Методий коват едно страшно и непобедимо оръжие за българския народ с мощ и сила, по-голяма от всички конни корпуси на държавата, взети заедно. Защото българският меч се е пречупвал на няколко пъти в четиринадесетвековната ни история, но българското писмено слово – никога. И във всеки момент, когато е изглеждало, че с България или с българския народ е вече свършено, се е намирал някой българин да ревне от страниците на някоя книжка, че българинът трябва да се гордее, че е българин, тъй като българите имат история, а оттам и права и бъдеще.

Самото приемане на Климент, Наум и Ангеларий в екипа на Кирил и Методий между другото е поредното доказателство, че двамата братя работят в тясно сътрудничество с цар Борис I. Те не може да не са знаели, че Климент, Наум и Ангеларий са българи, аристократи и „хранени хора“ на цар Борис I.

При тези обстоятелства вече не е никаква загадка защо съдбата на Климент, Наум и Ангеларий е решително по-различна от съдбата на останалите ученици. След като вестта за арестуването на Кирило-Методиевите ученици е стигнала до Плиска, несъмнено с бързо послание на цар Борис немският крал е бил известен, че трима от тях са български поданици, близки на Борис аристократи, изпратени във Великоморавия лично от него, и че много ще се радва, ако бъдат освободени и максимално бързо изпратени в България в най-близкия до границата български областен център. Нищо чудно въпросният център дори поименно да е бил посочен – Белград, а белградският управител да е получил инструкции да ги очаква и без много-много да се чуди, да ги препрати в Плиска по възможно най-бързия начин.

Убеден съм, че тонът на писмото на цар Борис I до немския крал е бил, макар и любезен, достатъчно твърд. По това време българското царство и немското кралство са в политически и военен съюз, но по-голямата и по-силна страна е България. В 829–831 г. тя си премерва силите с въпросното кралство (по времето на кан Омуртаг и крал Людовик Благочестиви) и войната приключва с пълен разгром на немските армии, като България завоюва Панония (днешна Унгария). Немският крал също е умее да си прави сметки и очевидно не е проявил и капка колебание дали да развали тъй ценния си съюз с България заради трима монаси, които с нищо не му бъркали работата, а и Борис искал от него просто да ги екстрадира от страната си. Той така и направил, старайки се с назначената охрана и косъм да не падне от главите на тримата българи.

И така, това, което научаваме и знаем от книги, статии, студии, филми и учебници за Кирил и Методий, Климент и Наум, е повече или по-малко митология. Авторът на идеята за българска азбука, писменост и богослужение на български език са не двамата солунски братя, а българският кан (след 864 г. – цар). Борис I решил да елиминира единствената фундаментална негативна последица от проектираното от него още в началото на управлението му обявяване на християнството за официална държавна религия – проповядването му на гръцки език. Той сформира силен екип от българи, поданици на Византия и България, които

създават българска азбука, превеждат богослужебните книги и с това оформят българския писмен литературен език. Постигнато е каноничното признание на българския език от законодателите по въпроса в тогавашния свят (Рим и Константинопол), подготвя се необходимият брой грамотни хора и книги, както и средища за възпроизводството им. Тази титанична работа, траеща около 40 години, става с политическата и солидната финансова подкрепа на българската държава, непрекъсвана нито за момент, и лично на нейния ръководител – цар Борис I. Разбира се, огромна е и заслугата на братята Кирил и Методий, спечелили главните сражения в тази дълга война, и то в изключително дискомфортните условия на враждебно чуждоземно обкръжение, на Климент и на Наум, извършили работа, която и тогава, а и днес се извършва от огромни колективи. Много преди историците българският народ (още през Средновековието), изглежда, е разбрал, че делото на славянската писменост е дело на един екип, и е отдал почитта си към него в култа към „Св. Седмочисленици български“. Култ, в който влизат всички герои на нашия разказ.

Митът за слабия цар Петър (927–969)

Цар Петър управлява България от 927 до 969 г. Това е най-дълго управлявалият български държавен глава – 42 години. След него е цар Иван Александър с 40 години управление – от 1331 до 1371 г. Тодор Живков, за когото моите съвременници смятаха, че управлява България-та от сътворението на света, държа властта само 33 години.

Цар Петър беше обявен още в първия цялостен корпус по българска история за слаб държавник. И така си върви до днес. От съжаление някой и друг милостив историк промърморва „как няма да е слаб държавник човекът, когато татко му Симеон Велики (893–927) така изтощил с непрекъснатите си войни с Византия икономическите и демографските ресурси на България, че тя вече не могла да се свърже, каквото и да правел цар Петър“.

Въз основа на какво историците са направили извода, че цар Петър е бил слаб държавник и е водил България към гибел? Ами цели 42 години не е вкарал България в нито една война.

Второ, князът на покорена Сърбия – Чеслав, държан като заложник в Преслав, избягал в покорената Сърбия в 934 г., отцепил се от България и си управлявал миниатюрната държавичка, без цар Петър да вдигне на бой поне един полк и да възстанови статуквото. Иначе историците признават, че другаде, включително и срещу главния враг Византия, цар Петър не е загубил и квадратен сантиметър българска земя.

Е, да, казват историците, ама през България пет-шест пъти в годините на управлението му минали унгарски войски, които нападали и ограбвали Византия. Вярно – казват историците в древните книжа, няма сведения, че унгарците ограбвали българските земи, но щом са минавали през България, няма начин да не са ограбвали и България. А цар Петър не се е опитал да им попречи с българска войска нито веднъж.

И много набожен бил цар Петър. Главното му занимание било да строи църкви и манастири. Въпреки всичко, като протест срещу лошото му управление и непрекъснатото влошаване на жизненото равнище, като социален протест възникнало движението на богомилите. А то, като идейност, предхождало мисълта на Реформацията с цели пет века и било наш нов принос в прогресивната европейска духовна и политическа мисъл.

Дотук добре, но средновековните българи нещо не са съгласни с

оценката на съвременните български историци.

Първо, баща му Симеон Велики го определил за наследник на трона, макар че не бил първороден син. Очевидно, смятал го е за най-способен. Нерешителният Петър се справил доста решително с опитите на двамата от братята си да го свалят от трона.

Второ, в българските апокрифни летописи (т.е. в т.нар. народна литература) се казва, че цар Петър е добър цар, данъците били ниски и в България се живеело много добре.

Трето, летописите явно не лъжат, тъй като всеки, вдигнал въстание по време на византийската власт над българския народ, слагайки българската корона, се преименувал на Петър. Това направили Делян в 1040 г. и Константин Бодин в 1072 г. Накрая при успешното въстание на братята Асен и Теодор в 1185 г. в Търново Теодор, който като по-стар бил обявен за цар, взел и той името Петър. И ние така си го учим – въстанието на Асен и Петър.

Очевидно, вземайки неговото име, а не на Крум, Симеон и Самуил, въстаническите водачи са си правили пиара, че ще управляват като Петър. Но това означава, че той е бил почитан и уважаван от българското общество повече от прочутите с победите си на бойното поле Симеон, Крум и Самуил. И повече дори от Борис Кръстителя, който отгоре на всичко бил обявен за светец и, както се казва, е трябвало да бъде уважаван служебно. В интерес на истината, и Петър е обявен за светец, но естествено по-късно.

И накрая, четвърто. В Средните векове слаб държавник не може да управлява 42 години. Много по-рано той щеше да рухне или държавата му да бъде пометена от някоя държава съперник в региона или самият той ще бъде свален от група приближени, които ще му вземат мястото – за да укрепят държавата или за да ползват облагите на властта. Да държи властта близо половин век в онези вълчи времена, може само много силен държавник.

Къде са сбъркали съвременните историци? Средновековните българи очевидно са имали по точна оценка. Първо, в представата си за силен държавник. Първият том на първия цялостен корпус по средновековна българска история излиза в 1917 г. Това е времето на Първата световна война – четвъртата война за период от 30 години. За обществото и историците му силен държавник е този, който печели на бойното поле победи. Цар Петър не е воювал, значи е слаб държавник.

Оттук нататък всичко, което съобщават за цар Петър средновековните хронисти, се анализира и синтезира в полза на предварително

съставената теза. Чеслав избягал, отцепил Сърбия, а цар Петър не направил нищо. Но Чеслав управлява само едно от няколкото сръбски княжества, не ги обединява в голяма унитарна държава, не воюва с България, живурка си тихо и скромно, а сръбските княжества са ликвидирани след няколко десетилетия от цар Самуил. Не е ли съвсем логично да предположим, че Чеслав не е бягал, а е изпратен като васал и доверен човек да си управлява княжеството? Така се избягват периодични бунтове на разни претенденти за княжеския трон под лозунга за независимост на Сърбия.

Унгарците грабел и България на път за своите грабежи във Византия. На грабеж при тогавашните транспортни средства всеки унгарски боец може да има само една каруца. Унгарците грабят във Византия добитък, дрехи, платове, мебели, луксозни предмети на бита. Ако грабежа и в България, каруците им щяха да бъдат пълни още между Белград и Ниш. Как ще се движи този тежко натоварен керван до византийската граница, която е чак при Одрин, и къде ще товарят унгарците новата плячка? А българите какво – ще им ръкопляскаат? Та местното българско население дори под византийска власт унищожава по тези пътища два кръстоносни похода веднага след първите грабежи, та в собствената си държава ли ще се церемони с нашествениците? Още повече че теренът (дълги проходи в планините на Западна България) предполага устройването на засади – стар български специалитет по тези места.

По аналогия именно с кръстоносните походи, известно е, че в Средновековието чужди войски се пропускат през територията на една държава, за да нападнат друга държава по договор. Договорът предвижда обикновено придвижването на войската да става по един път, охраняван от силни гарнизони, край всеки по-голям град да се устройват пазари за храни и фураж (за да няма грабежи на местното население), а на връщане да се заплаща на държавните власти с част от плячката, взета от нападнатата вражеска територия. Само при такива обстоятелства са възможни нападенията на унгарците над Византия. В това отношение цар Петър е добър ученик на баща си Симеон Велики, пропуснал русите да прекосят България по Черноморския път и да нападнат Византия по време, когато страната ни е в мир с южната си съседка. С тих ход цар Петър е постигал две неща. Отслабвал е главния си съперник за хегемония на Балканите и е реализирал приходи за държавното съкровище от полагащата му се част от плячката на унгарците. Не е много почитено за страна, намираща се в мирни отношения със съседа, но напълно в рамките на политическите междудържавни отношения в епохата. Разбира се,

това е много опасна политическа игра, тъй като Византия може да не се съгласи с аргументите на цар Петър при неизбежните византийски протести, че не е в състояние да спре унгарците, и да му обяви война. За да се реши на този ход с унгарците, цар Петър трябва да е поддържал силна армия, разубеждаваща византийците от война с България. И сведенията, че България е имала силна армия, освен примирението на византийците с наглостта на цар Петър, има предостатъчно. През 968 г., когато император Никифор Фока все пак се решава да нападне България, армията му достига българската граница и... отказва да я пресече, вдигайки се на бунт: „Поради спомена за предишните поражения“ – пишат византийските автори. Но последното от тези поражения е преди половин век и е много по-вероятно силата на съвременната българска армия да е била добре позната на средните и нисшите командири на византийските войски. На следващата година шестдесетхилядна руска войска, водена от киевския княз Светослав, нахлува в откъснута България и влиза в бой с тридесетхилядния корпус на местния български военноадминистративен управител. Макар и двойно по-малко, към края на деня българите започнали да надделяват в боя, русите почнали да бягат и отчаяният Светослав се хвърлил лично в боя с призива: „Да умрем, братя, да не посраим руската земя!“ Въодушевените руси успели въпреки това само да изтласкат българите, без да ги разгромят. Най-сетне петдесетгодишната война на Самуил с Византия и десетките му победи подсказват, че и при цар Петър воинското дело в България си е било на завидна висота – откъде ще вземе иначе цар Самуил тези прекрасни войници.

Видяхме, че в народните летописи жизненото равнище на българския народ, както бихме казали днес, е на доста високо за епохата равнище. Защо тогава този социален протест чрез масовото движение богомилство?

С оценката си за богомилството историческата наука в последните 60 години създаде поредния мит в историята ни. Анализът на идеите на богомилите показва, че то не е нито социално прогресивно, нито реформационно учение, а ретроградна дуалистична ерес, проповядваща, че видимият свят е създаден не от бога, а от дявола, и затова светът трябва да бъде унищожен. Иначе казано, богомилството е учение на самоунищожението – изява на най-тъмната част на българския гений.

Днес науката има всички основания да смята, че богомилството не е имало привърженици извън клерикалните кръгове – монаси, свещеници и някой и друг мирянин с психически отклонения. Едва ли българските селяни (95% от българския народ в тази епоха) с техния

прагматичен ум ще се присъединят към учение, призоваващо ги да не се любят с жените си, за да няма деца и така да се свърши света. И доказателство, че учението е имало привърженици само в клерикалните кръгове, е обстоятелството, че богомилите изчезват още в първите години на турското робство. Приказките на някои историци, че християните в мюсюлманската държава били поставени в еднаква подчинена плоскост и затова изчезнали, не могат да бъдат верни.

Павликяните (една друга дуалистична ерес) са живели само в няколко села в Пловдивско, но оцеляват до XVII век, когато приемат католицизма. Потомците им (около 60 000 души) са налице и днес. С изчезването на 90% от клира при завоюването на България от турците изчезват и богомилите. По времето на цар Петър те са били проблем на Българската православна църква, но не и на българската държава.

Непредвзетият анализ на сведенията за царуването на цар Петър показват, че той е управлявал държавата си компетентно и мъдро, използвайки разнообразни политически средства – от дипломатията до разубеждаващата мощ на една силна армия. Стараел се е да не използва войната като средство за постигане на целите си, тъй като е знаел, че дори една победоносна война ражда много тежки проблеми. Като политик и държавник той по-скоро прилича на дядо си цар Борис I, отколкото на баща си Симеон Велики. И е успял напълно – на България той осигурява 42-годишен мир, предавайки на наследниците си една богата и силна държава. Толкова силна, че ще издържи половинвековна война с Византия при цар Самуил.

Днешният читател под 60 години (последната си война България завърши през 1945 г.) едва ли знае какво значи, особено в Средните векове, където се воюва през 2–3 години и понякога по сто години, какво означава 42 години без война. За средновековния европейец, който поради честите войни живее в постоянна несигурност за живота (своя, на децата и жената си), за къщата си, за стопанството си, който си ляга и не знае в колко часа ще се събуди в пламналия си дом, край който препускат подивели вражески конници, 42 години мир са си цяла епоха. Хората са се женели тогава на 16–17 години – това означава, че животът на три поколения българи е минал без война. А това означава, че хората са отглеждали спокойно стада, жита и деца, плащали са си данъци, служели войници, но без да умират по войни, макар и победоносни. Такъв навярно хората са си представяли живота в рая.

Естествено е, че при тогавашната система на управление този добър живот се е смятало, че е осигурен от цар Петър, и на практика до

голяма степен си е било така. Оттам и народното признание, предавано от поколение на поколение поне 200 години, щом всеки претендент за българската корона се е прекръщавал на Петър, заявявайки по този начин, че ще управлява като цар Петър I между 927–969 г.

Митът за антифеодалното въстание на Ивайло

Тези читатели, които израснаха и учиха в годините на комунизма, знаят, че в 1277 г. в България е вдигнато страшно антифеодално въстание на селянина Ивайло. Впрочем и учените от буржоазна България пишеха за надигане на селяните в България по това време, които сами се оправиха и с татарското нашествие по това време, и с царя, и с византийците. Всъщност по това време в България стават събития, имащи съвсем различни движещи ги сили и доста по-различна мотивация на участниците в тях. Но за да разберем истинската им стойност, трябва да знаем някои особености на живота в средновековна България по това време. Нека да го изясним.

В средновековната си история българите и българската държава воюват с противници основно от две направления. От юг с Византия и на север със степните варвари, които по безбрежните евразийски степи се промъкват един след друг до земите на Северното Причерноморие и оттам атакуват държавната територия на България. Византийците са грамотен народ, имат историография, оставят хроники и истории буквално за всеки период в историята, особено за тези, в които воюваме с тях, така че от тази гледна точка знаем доста неща. Вече имах възможност да кажа, че това, което знаем като своя средновековна история, е по-скоро история на българо-византийските отношения. Това е така, защото варварите са безписмени и не пишат истории и хроники. Лошото се задълбочава, като се знае, че от нашата историография пък е оцеляло твърде малко – няколко кратки хроники, летописни епиграфски паметници, няколко преписки. Какво да се прави – първи поехме ударите на турското нашествие и установявайки „присъствието“ си тук, турците изгориха всичките ни библиотеки, намиращи се в манастири или царски и болярски дворци още при завоюването през 1371–1396 г. А и да оцеля нещо, то загина в следващите пожарища след войни, въстания, кърджалийски размирици, фанариотски изстъпления.

А напрежението на север не е било по-малко, отколкото на юг. Откъслечните сведения сочат, че още кан Аспарух е имал тежки проблеми с хазарите и аварите и загива в сражение с първия от гореспоменатите народи. След това в края на IX век имаме проблеми с печенегите, после с узите, после с куманите.

А от XIII век имаме проблеми с татарите. Това е огромен народ,

който в средата на XII век, увеличайки и други сродни народи, тръгва от монголските си степи в походи по всички азимути, за да завладява света. И успяват да превземат бая голяма част от него. Преди да се доберат до България в 1241 г., успяват да покорят такива държави, като Китай, Индия, Волжка България, Киевска Русия, Унгария.

В последната година от царуването си цар Иван Асен II, според едно кратко съобщение, успял да „разгроми татарите“. Изглежда, е ставало дума само за един корпус от армиите им, сондиращ военните възможности на царството, защото татарите ще играят още за десетилетия напред сериозна роля в българската история. Всъщност още на следващата година след смъртта на Иван Асен II татарите атакуват Северна България и Болярският съвет (царят Коломан е едва седемгодишен) решава България да стане васал на Татарската империя (нарочана Златна орда), основана от хан Батой в предходната година.

Колкото и странно да звучи, но васалитетът спасява България от разорения за близо три десетилетия и в Търново могат да се занимават най-спокойно с „вътрешна политика“, т.е. с дворцови интриги за наследството на великия български владетел Иван Асен II.

Междувременно, усетила слабостта на България, Никеиската империя, обявила се за наследница на Византия, откъсва почти без сражения земите на юг от Марица. Опитът на младия цар Михаил Асен (1253–1256 г.) да върне загубените земи въпреки спечелените две битки завършва с неуспех. На преговорите той е предаден от собствената си делегация, сключила мир, възстановяващ статуквото и отгоре на всичко съдържащ клауза за предаването на Вардарска Македония на Византия. Областният управител на Скопие Константин Тих отказва да се подчини, разгромява византийския отряд, изпратен да окупира Скопската област, а след това, подкрепен от Болярския съвет, убива Михаил Асен и е избран на българския трон. Междувременно никейците си връщат в 1264 г. Константинопол и възстановяват Византия. Опитът на цар Константин Тих да си върне Тракия с войни и династичен брак с византийска принцеса през 60-те години на XIII век завършва с неуспех. Срещу него Византия образува в 1271 г. мощна коалиция, в която влиза и Златната орда.

Нападенията на татарите траят шест години, без цар Константин Тих да им окаже съпротива. Така и пишеше в учебниците: „Царят и болярите се затворили в крепостите, а народа изоставили на произвола на съдбата“, т.е. на татарите. Но народът излъчил от средите си един смел селянин, който организирал народа на борба, която завършила с

разгрома и на татарите, и със свалянето на безотговорния цар Константин Тих, на чийто трон седнал Ивайло – селският цар. Така било осъществено първото антифеодално въстание в света. Това бе поредното ни първо място – след като дадохме АБВ на Ренесанса чрез азбуката на Кирил и Методий и предшестввахме Реформацията с богомилството иманяма с половин хилядолетие.

Но авторите на това поредно първо място бяха забравили да обяснят няколко доста съществени неща. България по това време е малка – само територията между Дунав и Стара планина. Татарите започват нападенията си в 1271 г., а Ивайло се появява на сцената чак в 1277 г. Та първият въпрос е: как изоставеният от царя и болярите народ в тази малка територия оцелява след седемгодишни, невъзпрепятствани от българска войска кланета и грабежи, та намира демографски ресурс да излъчи войска, способна едновременно, и то в рамките на три пълни години, да бие и татарите, и византийците, че и царската българска войска.

Непонятно, нали? Но свършено ясно за познавачите на епохата. Армиите на България и Византия (а и на други уседнали държави) се бият, като тръгват една срещу друга, сблъскват се някъде в равнината или в някой старопланински проход в генерално сражение, и който победи, печели Тракия. Военните кампании траят 20–30 дни, обикновено през лятото, и то след жътва. С варварите е друго – те нападат едновременно, с десетки дружини, които се пръскат, щом преминат Дунав, като рояк из българската земя. Грабят, убиват, опожаряват села и градчета. Те са неуловими и недосегаеми за царските армии, напразно търсещи сражение в тях. Накрая варварите се обединяват в един юмрук и наистина дават генерално сражение на рухналата физически и психологически царска армия.

Но българската държавна мисъл не се оставя да падне в тази клопка. Срещу варварите още в X век си създаваме военна стратегия, включваща три фази на „достойно посрещане“. По заповед и с помощ на държавата всяко село си изгражда крепост на висок хълм, в която при нахлуване на варварите се укриват всички жители на селището, заедно с добитъка и кравите. Степните варвари, за разлика от византийците, не умеят да превземат крепости. Варварите палят селата, но не могат да засегадат населението. Тази отбрана не е пасивна – през нощта гарнизоните на по-големите крепости, ориентирайки се по огньовете на лагерите на варварските дружини, излизат от крепостите и ги атакуват безмилостно. След като бъде изтребена част от войската на нашествениците, а останалите са поизмъчвани от глад, в открита атака тръгват полковете на

областните центрове и царските войски. Отпочинали пресни елитни войници, които започват истинско сафари на оцелелите степни дружини. Наесен всичко е свършено, селяните слизат от калетата, възстановяват къщите си и засяват житото за хляба на следващата година. Така се справяме с маджари, печенег, узи, кумани. С татарите така я караме до 1277 г. – много са и унищожението им не е работа за една година.

Но какво всъщност става в 1277 г. – на петата година от интензивните татарски нападения в Дунавска България. Българските източници (и без това доста оскъдни за Средните векове) не съобщават нищо по въпроса, с изключение на името на царя по това време – Ивайло. Сведението се съдържа в приписка към една книга, преписана в старобългарския град Свърлиг (днес в Сърбия). Спазвайки традицията, граматикът преписал книгата и написал накрая: „Написа се тази книга по време на царуването на цар Ивайло...“ И слава богу, че така е написал, защото и досега нямаше да знаем името на българския цар в тази епоха. Двама византийски хронисти описват доста подробно как българите се справят с татари и гърци, но наричат водача им само с презрителни имена (Бърдоква, Лахана, Свинепаса). Според тях Ивайло бил селянин – човек от долен произход, който събрал дружина след внушения, които Света Богородица му направила, и започнал да изстребва татарските отряди, разпръснали се из България за грабеж след всяко нахлуване на татарската армия. Този произход много се хареса на марксистката историография, която обяви действията на Ивайло за антифеодално въстание на българското селячество.

Както и да се вираме в средновековните източници, нищо антифеодално не можем да открием в движението на Ивайло. При бездействието на българския владетел той проявил, казано по модерно, активна гражданска позиция, събрал един отряд отчаяни хора и започнал да трепе татарите, където ги намери. Това му донесло невероятна популярност и към него започнали да се присъединяват хиляди, готови да се сражават българи, включително и (както съобщават византийските хронисти Пахимер и Грегора) мнозина знатни, т.е. областни и градски началници, заедно с поверените им военни части. Никаква социална програма не виждаме в исканията на събралите се около Ивайло, още по-малко идея за унищожаване на феодалния ред или поне за реформирането му. „Мамка им да е... на татарите“ – това са били идеята и бойният лозунг на българите около Ивайло и те ги реализират в рамките на два-три месеца. Преди татарите да усетят какво става, десетки бродещи из България техни отряди са били изклани. Ужасен, татарският хан събрал

оцелелите в лагер на дунавския бряг, но Ивайло ги атакувал незабавно. В генералното сражение татарите били напълно разгромени, спасили се само тези, които можели да плуват и да достигнат северния бряг на Дунав.

Кой е бил наистина Ивайло? Селянин-свинепас или областен управител на Овеч (Провадия), както твърди народна песен, записана преди две десетилетия от етнографска експедиция на Великотърновския университет? Народните песни се смятат, и то с основание, от историците за крайно несигурен исторически източник. И все пак – трудно е да се повярва, че един селянин, събрал въоръжен отряд от необучени хора, може да спечели десетки сражения с най-добрите армии на епохата – татарската и византийската. Една-две битки по щастлива случайност може, но десетки – не. Военното изкуство си е военно изкуство и в онази епоха се предава от баща на син и от син на внук и се владее само от военно съсловие, което всъщност е и аристокрацията на страната. Не бива да се забравя, че към Ивайло още в първите седмици на действията му се присъединява и цялата провинциална аристокрация на страната (покъсно и столичната), а това е трудно мислимо за обичаите и нравите на епохата, ако Ивайло не е бил един от тях. Така че, макар и несигурни, сведенията, че Ивайло е областен управител на Овеч (Провадия), трябва да се приемат като работна хипотеза до откриването на нови източници, които да я опровергават или потвърдят. При всички случаи очевидно е, че българското общество просто е очаквало една „силна ръка“, която да го поведе в бой срещу тормозещите го нашественици.

След разгрома на татарите се случва това, което се случва в Средновековието в такива случаи – Ивайло е вдигнат на щит от бойците и командирите на армията си и провъзгласен за български цар. Включилите се в действията на Ивайло прекрасно са знаели, че с разбитата татарска армия ресурсите на Златната орда не са свършили и че още на следващата пролет Дунав ще бъде минат от друга, може би още по-многобройна татарска армия. Затова е напълно естествено желанието им начело на държавното кормило да стои деен и способен във военните работи човек, вместо болния инвалид Константин Тих.

Константин Тих потеглил срещу армията на Ивайло, но бил разбит в едно кратко сражение, при което голяма част от войниците и командирите им преминали на страната на Ивайло. Царят бил убит, а Ивайло се озовал пред стените на Търново, където с властта се разпореждала царица Мария.

Царица Мария е византийска принцеса, омъжена за Константин

Тих през 1269 г., за да се заздрави мирът между България и Византия, съобразно практиката на епохата. Всеобщо у нас е мнението, наложено от историците ни от XIX и началото на XX век, че византийските принцеси, женени за български царе, ставали проводници на византийското влияние или направо „агенти на Византия“. Понеже и последната съпруга на Светослав Тертер ще бъде византийска принцеса, дължа на читателите едно опровержение на тази представа. Няма по-голям защитник на българските държавни интереси от византийските принцеси, омъжени за български царе. Ирина, съпругата на цар Иван Асен II, ще подбужда сина си Михаил II Асен на война с Византия, за да си върне Тракия. Мария, съпругата на Константин Тих, според ядовитите думи на византийски хронисти, ръчкала непрекъснато мъжа си за обещаната на България зестра – Южното Черноморие. Теодора, съпругата на Светослав Тертер, която е трудно забележима при царуването на мъжа си (човекът си знае и добре си върши работата), след като се омъжва за цар Михаил Шишман (1323–1330), буквално изтормозва добродушния си мъж, когато Византия откъсва Созопол, част от нейната зестра при брака ѝ със Светослав. Цар Михаил Шишман, който управлява с мир една голяма и силна България, завещана му от Светослав Тертер, не желае да си разваля рахатлъка заради един само (при това трудно превземаем поради островното си тогава положение) град, но Теодора го принуждава да действа и дори му сочи как. Принуждава го да превземе Бухолеон – императорските летни дворци в близост до Одрин, и да го обмени за Созопол. Разбира се, трябва да се има предвид, че българските царици се борят преди всичко за своите собствени интереси или за интересите на синовете си – престолонаследници на българския трон. А доколкото държавата е патримониум (лична собственост, бащино наследство), то личните интереси на царя и царицата съвпадат с държавния интерес. Нека си представим за момент, че българската царица – византийка, работи за интересите на Византия. Какво ще спечели лично тя при евентуален пълен успех? България ще бъде завладяна и превърната в провинция на Византия, а лично тя, ако не я изпратят в манастир, може да разчита само да я направят „зости“ – придворна дама. Синът ѝ в най-добрия случай пък ще получи феодално имение в Мала Азия. В България тя е царица, равна по ранг на императрицата на Византия, а перспективата пред сина ѝ е да стане цар на една от най-старите корони в Европа и владетел на една голяма и силна държава, която при определени обстоятелства често се превръща и в европейска суперсила. Царица Мария не направила изключение и в този случай. При вестта за смъртта на Константин

Тих във византийския двор бързо подготвили Иван Асен (син на Мицо, който в 1263 г. през Несебър избягал във Византия и получил като феодал земи край Троя в Мала Азия) като свой подставленик на българския трон. Те подканяли царица Мария да предаде Търново на Иван Асен III и да се прибере в Цариград. Царица Мария обаче се омъжила за Ивайло и го приела в столицата като български владетел. Нататък историята е добре известна. През лятото на 1278 г. Византия предприема настъпление на широк фронт срещу България, като византийските войски се мъчат да форсират Стара планина едновременно през няколко прохода в източната ѝ част. Византийският поет Мануил Фил, описвайки подвизите на византийския пълководец Михаил Глава Траханиот (по ирония на съдбата българин от древен род), през зъби споменава за упоритата отбрана на флангиращите проходите планински крепости Ктения, Мъглиж, Крън, Боруй, Колина, Венец, Студена, Пиргица, водена от войводите Куман, Станчо, Момчил, както и от самия Ивайло. Всички те са крепости в южните подстъпи на Балкана, което показва, че българските войски и опълчението не пуснали византийците на българска територия. Татарите също нападнали България по искане, подплатено с доста злато на Византия, но Ивайло се разправил безмилостно с тях в две-три битки и отново се насочил на юг, където сраженията се водили с нарастваща сила. Византийските хронисти пишат, че от много години не били виждали българите да се сражават така безпощадно и да не вземат пленници. Трябва да имаме предвид, че след покръстването на България войните с Византия доста се хуманизирали, тъй като общата християнска православна вяра повелявала пленниците да се освобождават, мирното население да не се закача, да се щадят църкви, манастири, а и граждански постройки. И общо взето този християнски регламент се е спазвал – редки изключения има само при император Василий II Българоубиец през XI век и при цар Калоян Ромеоубиец. В началото на XIII век, изглежда, много се е насъбрало на тогавашните българи от десетилетията на унижения, за да бъдат така безмилостни. Напразно ромеите давали пример, като освобождавали пленниците в малкото спечелени от тях сражения. Българите продължавали да колят всичко наред, което според Пахимер плашело византийските войници и те често отказвали да влизат в сражения.

Новата 1279 г. България посрещнала с ново татарско нашествие. Ивайло потеглил срещу татарите и се затворил в яката крепост Дръстър (Силистра), спазвайки старата българска тактика на изтощение на степените нашественици чрез безплодна (за тях) обсада на крепости. Но през

това време Михаил Глава Траханийот, който се убедил, че няма да мине през старопланинските проходи, извършил десант край село Галата, Варненско. С бърз марш през територия, в която нямало български войски (разделени на две, те пазели Дръстър на Дунав и старопланинските проходи), византийската армия стигнала до Търново, където след кратки преговори столичното болярство арестувало царица Мария и пуснало Иван Асен III като български цар в Търново.

Ивайло повече няма да се върне на престола. Той ще продължава да се бие с византийци и татари още година, без да загуби сражение. Ще бъде убит в 1280 г. в Двора на хан Ногай, където търси военен съюз срещу един нов цар на трона в Търново – Георги Тертер. Целият случай с него е една великолепно демонстрация за възможностите на българите сами да се справят с чужд нашественик, стига да има решителен и компетентен ръководител. Такъв, какъвто за съжаление няма да има сто години по-късно при нашествието на османските турци.

Робство ли беше турското робство, или само национална катастрофа

Около статута на българския народ в Османската империя от епохата на Възраждането до наши дни се водят яростни дискусии. Изглеждащото безусловно „турско робство“ (или иго) бе заменено за известно време след 1989 г. с термина „турско присъствие“, а бурното възмущение срещу тази безсмислица роди примирителното „турско владичество“ в последните корпуси по българска история.

Дискусията е безсмислена, когато спорят професионални историци и исторически публицисти. По простата причина, че историкът е длъжен да се придържа, ако иска да бъде смятан за професионалист от колегите си у нас и в чужбина, към строги академични правила, изискващи в случая стриктно придържане към юридическото съдържание на понятията. В този смисъл историците не могат да употребяват понятието „турско робство“, тъй като българите между 1396–1878 г. никога не са имали статута на роби, т.е. на вещи, които могат да бъдат продавани, купувани, убивани, когато собственикът им пожелае. В същото време историческият публицист има правото да използва терминология в областта на емоциите и като има предвид чудовищната дискриминация, на която са подложени българите-християни (но не и българите-мюсюлмани), да използва определението „турско робство“. Но най-лошото в този спор е, че никой не е прав. Спорът поне засега не отчита няколко неща – първо, че империята, в която попадат българите в 1396 г. за 500 години, изживява промени, които я превръщат от един тип държава в друг. Различен статут има българският народ и в различните векове на това половин хилядолетие.

Османската империя наистина започва съществуването си като държава на една религия – исляма. Султанът е и шейх юл-ислям (водач на исляма), и тази му титла 3–4 века е по-важна от първата. Османските турци също са били дискриминирани по определен начин, и то доста сериозен. Между XV–XVII век те нямат право да заемат каквато и да е военна или административна длъжност в имперския държавен апарат. Те са резервирани по силата на закон само за християнски ренегати. Това са хора или доброволно приели исляма (от покорените християнски страни и от цяла Европа), или от корпуса на аджемиогланите, в който се обучават събраните чрез кръвния данък юноши. Само част от тях стават

еничари (най-тъпите), на по-умните предстои кариера в държавния апарат. От великите везири (членове на правителството) през XV–XVII век нито един не е бил турчин. Те са българи, гърци, сърби, албанци, италианци, унгарци, немци и т.н. Куриозното е, че според донесенията на венецианските разузнавачи в Истанбул през XV–XVII век, и те, еничарите знаят своята народност и своя език. Дори един от разузнавачите моли да му се изпрати човек, знаещ славянски език, тъй като езикът, който се говори в Двора на султана, е славянски. Действително в този период всичките 11 везири са славяни – сърби, хървати и един българин, Мехмед от София. Нормално е да си знаят езика и народността, че дори и роднините си, останали християни, тъй като кръвният данък се плаща не с бебета, а с 14–16-годишни юноши. Империята не иска от тях да бъдат турци, а мюсюлмани. Но тъй като острието на ислямската държава на Балканите, и съответно колонистите в завладените територии, са турци, попаднали веднъж в турска среда, ако не самите ренегати, то потомството им се турцизира в рамките на 2–3 поколения. Там обаче, където ислямът е наложен със сила (или приет доброволно), на цели региони, българите оцеляват като езикова и етническа категория. Това са българомохамеданите.

Грешка е и да се поставя под един знаменател статутът на тази част на българския народ, която запазва християнската си вяра и която е над 90% от българската етническа общност. Като немюсюлмани, българите са подложени преди всичко на верска, а оттам и на народностна дискриминация, тъй като българите-християни отъждествяват в тази епоха вярата с народността. Християнството става „българска вяра“, а мюсюлманството – „турска вяра“. Спомнете си „Даваш ли, даващ, балканджи Йово, хубава Яна на турска вяра“. Не сме единствени, така е и при останалите балкански народи, а и в Централна и Западна Европа. Италианските разузнавачи пишат: „Като заловят някой наш кораб, те обрязват младите моряци и така ги правят турци.“ Забележете, „турци“, а не „мюсюлмани“. Тези „турци“ живеят в отделен квартал в Истанбул, наречен „Нова Калабрия“, говорят си на италиански, работят като моряци в Османския боен флот срещу 3 аспри дневно и често в сражение с флота на Венеция минават на страната на островната република заедно с други моряци „турци“ – гърци и българи.

Но да се върнем на българите. Те са разделени след 1396 г. на три групи в приблизително равно съотношение. Те наистина нямат земя, освен т.нар. бащиния (градините в двора или къщите), но могат да обработват колкото земя си поискат (или имат възможност). Най-тежко е

положението на селяните, чиито данъци султанът е преотстъпил да ползват т.нар. спахии (конната войска на султана). Теоретично данъкът е само около 10% от дохода, но чрез произвол спахиите отнемат до 50% от дохода. И тъй като става дума за полски села, където човек няма къде да се скрие, произволът често засяга и честта на българските християнски семейства.

Свършено друг е статутът на българското население в личните владения на султана и членове на султанското семейство, т.нар. хасове. От тях султанът набира личните си доходи. Той, естествено, е заинтересуван населението да живее добре, за да печели добре и да плаща добре. Освен това, знаейки, че от своите мюсюлмани султанът не може да взема данъци, обикновено нарежда на управителите да не допускат заселване на мюсюлмани в хасовете. Затова в цяла Странджа (разделена на три хаса с центрове Созопол, Китен и Ахтопол) не живеят мюсюлмани чак до 1856 г., когато тук-там заселват черкези и татари. Затова в Чипровци (цветето на България) всичките 600 семейства са християнски. Затова в Софийското поле турци има само в София (гарнизонът и администрацията), а националният спорт на шопите според Иречек през тези 500 години е бил да трепят със сопи с набити в тях пирони турски пътници, тръгнали по международния път. И като хванат някого и го съдят в София (на български език, който кадиите са принудени да научат), на въпроса: „Ти защо уби човека, бе?“, отговарят: „Не беше човек, господин съдия, турчин беше.“

Още по-леко е положението на третата група от българското население. Това са селищата, в които населението е военнотзадължено. На първо място, това са християните-спахии. В XV век те са около 25% от всички спахии по изчисленията на проф. Бистра Цветкова и макар че броят им намалява, има ги дори в XVII век. Болярите, които възстановяват в края на XV век Кремиковския и Драгалевския манастир, в богатите си одежди като ктитори на фреските хич не приличат на роби. Населението в селищата, които охраняват проходи, важни военни пътища, строят кораби, отглеждат коне, ориз, овце, добиват сол или желязо, олово, мед, е въоръжено до зъби. А в самите селища не живее и кървав турчин. Териториите, които охраняват, се превръщат в истински свободни зони – като пътя през Странджа, охраняван от родовете Бинбелови, Згуреви и Палжекови от Факия. Или от Ветрен до Вакарел. Или от Шипка до Търново. Евлия Челеби се оплаква, че с група турски резервисти пет пъти били бити и ограбвани от габровски дървенджии българи и като се оплакали в Габрово, турският шеф на града вдигнал безпомощно

рамене: „Какво да правя, макар и гяури, те са султански хора.“

Тежко е било положението на градското население. Занимаващо се със занаяти, то е трябвало при война да плаща данък „авариз и диванние“, състоящ се в изкупуването на продукцията му за държавни нужди на цени, по-ниски от себестойността на продукта. Затова под натиска на икономическата принуда много българи се помохамеданчват, за да не плащат тези данъци. Към началото на XVII век градовете, които не са султански хасове или са населени с военнотзадължено население, са почти изцяло помохамеданчени и ще се побългарят чак в края на XVIII–началото на XIX век.

Но всичко тече, всичко се променя. В 1839 г. Османската империя опитва да се европеизира, приемайки закони, които да направят икономиката ѝ пазарна. Изчезват феодалните мюсюлмански слоеве, категориите християнско население. Това е началото на катастрофата на държавата на исляма и раждането на националната турска държава. Но и на националните държави на намиращите се под османска власт християнски народи. Те се оказват в неочаквано добър изходен старт, тъй като мюсюлманите по дотогавашните закони са били само войници. Българите, гърците, сърбите, арменците и дори арабите имат богат стопански опит, тъй като през всичките тези 500 години са произвеждали, търгували, изобретявали технологии и т.н. Затова националните им държави ще се родят по-рано от турската. А за да предадат все пак икономиката ѝ в турски ръце, младотурците в 1913 г. трябва да избият и прогонят българите, в 1915 г. – арменците, а в 1922 г. – гърците. Защото, дори в първите десетилетия на XX век, тези народи държат в ръцете си и селското стопанство, и промишлеността, и корабоплаването, и капитала. Турската национална държава бе зачената в реки от чужда кръв, така както и Османската империя.

Така че спорът „робство“ или „владичество“ е напълно излишен. И двата термина са валидни – зависи кой ги употребява. Истинската беда на „робството“ или „владичеството“ не е в това добре или зле е живял българският народ, а как и какви са били възможностите му за прогресивно развитие, т.е. могъл ли е да следва пътя на семейството на европейските народи и европейската цивилизация, към която принадлежи от VII век.

Там е истинската трагедия, а не в споровете коя квалификация е правомерна – „робство“ или „владичество“. Статутът на българския народ в ислямската империя до началото на XIX век, въпреки че не е робски в юридическия смисъл на понятието, е статут на народ, който е

обект, а не субект на управлението на държавата. Българският народ е лишен от социалните слоеве, които са естествените водачи на всеки народ в тази епоха – аристокрацията, буржоазия, висше духовенство. Поради това изоставаме фатално от технологиите, от образованието и културата. В „Етъра“ още в XIX век можеха да се водят туристи, за да видят на живо как се е произвеждало в XIV век. Когато други европейски народи, макар под властта на други европейски народи, имаха гимназии и университети, ние имахме само килийни училища. Захари Зограф е голям художник, но макар и живеещ в XIX век, си е един средновековен художник. Защото рисуваше икони по каноните на XIII–XIV век. Само дето бяха малко по-шарени и Богородица на неговите икони е пълнокръвна мома, а не анорексичка.

Но най-страшното бе демографската катастрофа. В средата на XIV век българският народ бе между най-големите европейски народи – според изчисленията на проф. Христо Гандев – 1,5 млн. души. Толкова бяха и немците, и французите, а англичаните бяха с 400 000 по-малко. Сега тези народи са по 60–80 милиона души без колонистите, изпратени в Америка, Австралия и Африка. Ние пряко сили с диаспората в близката чужбина сме 10–12 милиона души.

Лишен от държавните лостове за въздействие върху демографското си състояние, българският народ загуби десетки милиони души. И частта на потурчените е може би най-малка. Демографските загуби са много по-големи в резултат на порумънчване, посърбяване, гърцизиране, русификация и украинизация на огромните емигрантски вълни или на дебългаризационни процеси по граничните зони на българската етническа общност с народи, запазили известна автономност или някои свои висши институции – Вселенската гръцка или Сръбската печка патриаршия. При Освобождението в 1878 г. бяхме само два милиона и този факт ни изхвърли като нация и държава от възможността сами да определяме бъдещето си. Тъжно е, но жестоката реалност и на съвременieto е, че малките нации са обекти, а не субекти на историята.

Каквото и да се каже – „робство“ или „владичество“, това което беше между 1396 и 1878 г., си има едно точно име – **катастрофа за българския народ и държава.**

Митът за големите балкански юнаци по време на османските завоевания

От средата на XIV век до средата на XV век, т.е. само за стотина години, османските турци завоюват Балканите. Под властта на турците попадат, и то за 400–500 години, народите и на днешна Гърция, Албания, България, Сърбия, Босна. Е, хайде, и на Македония, ако това нещо на югозапад от Осогово наистина е държава.

Османското завоюване на средновековните балкански държави – формации, които в XIV–XV век са много повече от днес, има съдбоносни исторически последици за развитието на народите им. Първо, демографски те завинаги излизат от списъка на големите народи в Европа, тъй като в течение на 4–5 века прирастът им се изземва в полза на турската народност по пътя на ислямизацията, с последваща турцизация. На второ място, лишени от политически елит, от аристокрация и буржоазия, от образован висш клир, те престават да бъдат субекти на историята и съдбата им зависи изцяло от чужди сили. Заедно с османските турци изостават безнадеждно от европейската цивилизация, от икономически, технологичните и културните ѝ постижения.

Неприятна история за самочувствието на тези народи, фрустрацията от поражението и многовековното робство обаче могат да се смекчат, ако народната памет откаже да приеме какво точно се е случило и обясни на поколенията, че балканските народи са се сражавали храбро и героично, водени от не по-малко храбри и героични лидери, но... такава е била волята на съдбата. Освен това турците са били по-многобройни, хитри, коварни, жестоки, вероломни... и затова в края на краищата побеждават. А, да не забравим – все се намира по някой предател, който в потайна доба отваря вратите на героично сражаващите се крепости. Народният епос отдава дължимата слава и почит на лидерите, героично паднали в неравния двубой с турците, и прокллина предателите.

Ах, тези лидери, от които в тази епоха (а и не само в тази) зависи толкова много. В България тези неустрашими юнаци са цар Иван Шишман и Крали Марко, в Сърбия – княз Лазар и Милош Обилич, в Албания – Георги Кастриоти-Скендербег, във Византия, която в XIV–XV век вече не е многонационална държава, а Гърция, понеже е разположена само в населени с гърци земи, героят е последният император Константин.

Така ли е в действителност? Историческите извори за епохата –

византийски, сръбски, български, турски, ни разкриват една картина, съвършено различна от митологичните представи на всеки народ, подхранвани и поддържани от тази митология и от съвременната историческа публицистика. Последствията тук, на Балканите, не се ограничават само с липсата на реални познания и понякога могат да имат ужасни резултати. Югославските войни през 90-те години на XX век започнаха с един милионен митинг на Косово поле през 1989 г. в чест на годишнината от загубената битка от Сърбия през 1389 г., довела до падането ѝ под османска власт. Там съвременният сръбски лидер Милошевич и стотици хиляди сръбски мъже се заклеха да не допуснат ново стратегическо поражение. Резултатът бе десет години война, стотици хиляди мъртви и... ново поражение на великосръбската идея.

Какво наистина става на Балканите от средата на XIV до средата на XV век? Защо балканските народи не успяват да се справят с турската инвазия, така както се справиха в предшестващите векове с инвазията на други многолюдни държави и народи – арабите, печенегите, куманите, татарите, а и западните кръстоносни рицари?

Преди да анализираме ситуацията, нека първо отхвърлим мита за многобройността на турците и техните армии. Османската държавица заема само едно ъгълче на малоазиатския бряг на древна Турция в средата на XIV век, с територията на два съвременни български окръга (и съответното население) и освен с балканските християнски държави, губи сили и енергия да воюва паралелно по това време и с други тюркски държавици в Мала Азия. Тогава откъде имат ресурси за настъпление, траещо близо сто години и завършило с покоряването на цяла Югоизточна Европа? Ужасната истина е, че Балканите паднаха под османска власт чрез меча и сабята на самите балканци. Прилагайки широко системата на васалитета, османските водачи използваша войската на призналите им се за васали балкански владетели срещу войските на други балкански владетели. Първият голям историк на Османската империя немецът Хамер пише: „Османците настъпваха и покоряваха българи, сърби и гърци, използвайки храбростта на българи, сърби и гърци.“

За какво става дума? В средата на XIV век на Балканите започва разпад на унитарните държави Византия, Сърбия и България. Сръбската империя на Стефан Душан се разпада след смъртта му в 1355 г. на десетина деспотства, заживели самостоятелен държавен живот. Едно от тях е на „великия“ български герой Крали Марко, резидиращ в Прилеп. Баща му Вълкашин е сърбин и един от деспотите на сръбския крал, но малкото му деспотство е изцяло разположено на българска етническа

територия и затова Крали Марко е „български юнак“ във всички народни песни на полуострова, включително в сръбските и хърватските.

Византия още в края на 30-те години на XIV век се разтърсва от ожесточена война за трона между две групи феодали, водени съответно от Йоан Кантакузин и Йоан V Палеолог. Войната се води особено ожесточено в 40-те години и в нея се включват с удоволствие всякакви авантюристи от Балканите и Европа. Като славният наш „юнак“ Момчил, търсен преди това от полициите на България, Сърбия и Византия за разбойничество. След като му омръзва да се бие като наемник във византийските междуособици, и Момчил тръгва да си прави кралство от две три околии в Източните Родопи. И си прави – в тази епоха това не е било чак толкова трудно. Но няма късмет – Йоан Кантакузин и турските му съюзници го опукват след една година край стените на крепостта Перитерион. Язък за няколкото хиляди загинали българи.

На разпада на унитарната българска държава ще се спра по-подробно. Тук е необходимо веднага да се каже, че от българите в тази епоха е зависело много. По простата причина, че българската етническа общност е най-голямата на Балканите. Тя е заемала областите Тракия, Мизия и Македония, Поморавието, източна Албания, част от Северна Гърция, Влахия и Молдова. Да си говорим честно – сърби, гърци и албанци заемат периферни зони на Балканите, натикани там в предшестващите столетия от царете на Първото и Второто царство – от Симеон Велики, Самуил, Калоян, Иван Асен II. От организацията на българския народ за съпротива наистина е зависела съдбата на полуострова. За възможностите на българите в това отношение показателен е примерът с татарите в XIII век. Татарските армии, смазали Китай, Индия, Русия, Унгария, бяха смлени в България от Ивайло, съумял да организира ресурсите дори не на целия български народ.

Но в средата на XIV век няма личност като цар Ивайло. Дългото царуване на Иван Александър (40 години) започва в 1331 г. с една блестяща победа над Византия при Русокастро, с която си връщаме Южното Черноморие и Горна Тракия. И с това свършва хубавото. Към Македония цар Иван Александър не проявява интерес, а и въобще към делата на полуострова. Сигурно наблюдава с интерес и задоволство гражданските войни във Византия, но не прави нищо, когато турските съюзници на Кантакузин през 1346 г. ограбват и опожаряват и Българска Тракия. И някак си незабелязано Влахия, Молдова и Добруджа стават автономни държавни формации. Нека да се разберем, това не е раждането на румънската държавност, както твърдят румънските историци. Имената на

влашките и молдовските владетели (Дан, Богдан, Мирчо, Влад) са славянобългарски, държавният им и църковният език също е български, а титлите им (в XIV–XV век – воеводи) показват, че те са управители на български гранични области, решили на свой ред да станат самостоятелни. Добруджанските владетели пък не бягат от титлата деспот, т.е. формално признават върховенството на Търново, но на практика са си също самостоятелни владетели – включват се в международни коалиции, сечат монети, сключват договори с други държави и т.н.

Обикновено в учебниците децата ни учат, че цар Иван Александър, пламнал от любов по търновската еврейка Сара, се развел с жена си, оженил се за еврейката (от която се ражда Иван Шишман), но не забравил първородния си син Иван Срацимир. Разделил царството на две и му дал Западната част, което се обособило като самостоятелно царство със столица Видин. Така държавите ни станали две и съпротивителните ни сили намалели. Държавите ни само дотук преброихме, че станаха пет, но има и още. В Кюстендил се настанява едно малко царство начело с Константин Драгаш, обхващало Източна Македония до Вардар. В Прилеп вече казахме, че е Вълкашин, а после – Крали Марко. В Серес управлява сестрата на Иван Александър – Елена, вдовица на Стефан Душан, наследена от Углеша, брат на Вълкашин. Скопие е в ръцете на Бук Бранкович, а в Пелопонес, Централна Гърция и Егейските острови са се настанили и венецианци, генуезци, каталани.

Всички тези императори, царе, крале, деспоти, князе и воеводи се бият през година-две помежду си за някоя ливада или гора и охотно използват наемни турски отряди, които добре опознават Балканите, пътищата, ресурсите и най-вече малкото акъл на всичките тези „велики“ владетели. Това дава увереност на османските владетели, че въпреки неособено големите си собствени военни възможности лесно ще се справят с балканските държавици.

Трагедията на Балканите започва в 1371 г., когато Вълкашин и Углеша, почувствали османската заплаха (макар че владенията им са доста далече от дотогавашните османски грабителски походи), организират мощен поход срещу турците, завзели в 1369 г. Одрин. Край с. Черномен, Свиленградско, 60-хилядната им армия е разгромена от турците, атакували я през нощта, докато българите (защото те са основното население на деспотствата им) спели безгрижно в лагера си.

След катастрофата при Черномен вледенените от ужас балкански владетели чакали генерално османско настъпление по всички посоки. Време за нови антиосмански съюзи нямало, а и сериозни армии

въпросните балкански владетели нямали, формирането на армии на принципа „въоръжен народ“ отдавна бил изоставен (народът трябвало да работи, за да плаща данъци), а армиите били наемни и се състоели от свои и чужди пройдохи и авантюристи с численост от неколкостотин до 4–5000 души.

Турците наистина настъпили малко, стигайки до Карнобат и Пловдив. Но за облекчение на християнските владетели им предложили да станат васали. И те, разбира се, в преобладаващата си част приели. От нашите първи, колкото и странно да звучи, първи приел най-незастрашеният в момента – видинският владетел Иван Срацимир. Приел и Крали Марко в далечния Прилеп. Приел и Добротица, управляващ Добруджа – също незастрашена в момента. Византийският император също станал турски васал.

Причината за това странно явление (васали първи станали незастрашените пряко владетели) не е трудно да се разгадае. Гарантирайки си сигурност за недалечното бъдеще, те можели да влизат във война с несъгласилите се да станат турски васали свои съседи и дори да получат като териториална компенсация някоя и друга тяхна околия след разгрома им при съвместни действия срещу турците. Разбира се, турците не се церемонели със своите васали, когато, ликвидирайки с тяхна помощ непокорните съседи, те „увисвали“ изолирани в своите малки владения, заобиколени вече само от територии на османската държава. Когато Крали Марко и Константин Драгаш загиват в изпълнение на васалните си задължения в битката при Ровине (1394 г.) в Добруджа, турците не позволяват тронове им в Кюстендил и в Прилеп да бъдат поети от техните наследници, а просто окупирали управляваните от тях „кралства“. Иван Шишман също става османски васал, а и сръбските и албанските владетели.

Ползата за османците от системата на васалитета (между другото тя е предписана от Корана при водене на джихад) е в няколко направления. От една страна, те използват при завладяването на балканските държавици войски на други християнски държавици, пречат на създаването на ефективни антиосмански съюзи, вселявайки в съзнанието на християнските владетели постоянни подозрения за предателство. Да си спомним, че Милош Обилич е обвинен точно в това от крал Лазар преди битката при Косово. От друга страна, османците придобиват нови технологии и оръжия. Твърди се например, че огнестрелното оръжие влиза при турците чрез васалния отряд на сръбския деспот Бранкович от 1000 бойци, въоръжени с пушки през 1392 г. Българинът Балтоглу им строи първите

кораби, а унгарецът Урбан – първите топове.

И това не е най-лошото. Византийски, български и сръбски отряди османците искат и получават от васалите си за войните си с останалите турски държавни формации в Мала Азия. Османските хронисти особено много хвалят българите и сърбите, които се биели с изключителна опитност и крайно ожесточение. Други пък им се подиграват, че така дават израз на озлоблението си към османците – като не им дават собствените им владетели да колят тях, да колят поне техни сънародници.

Верността на балканските християнски владетели към османските им сюзерени е наистина изключителна и е причина да се пропуснат онези моменти на османските поражения, след които е могло с един удар Балканите да се отърват завинаги от нашественика. След поражението на султана при Плочник (1387 г.) от сърбите и Иван Срацимир, и Иван Шишман, и Добротица са могли да преминат в настъпление в Тракия и да прогонят османците зад Дарданелите. Но не са го направили. В битката при Анкара с монголите в 1403 г. турците претърпяват грандиозно поражение, при което е пленен и после убит султан Баязид. От обръча се измъкват само васалните сръбски полкове, но спасяват и синовете на Баязид, които започват междуособна война за трона. Вместо да ги избият още там, при Анкара, сръбските князе и византийците охотно помагат на всеки от тях в различно време да укрепне. И възстановилите България за кратко време царствени потомци Константин и Фружин стават васали на един от тях (Муса) и заедно с него губят играта и независимостта на България в битката при Чамурли, Самоковско, през 1411 г.

Народни песни, предания и легенди от Странджа до Шар планина сочат местности, където се състояли сражения на Крали Марко с турците или „последният бой“ на Иван Шишман с турците. В документите от епохата обаче няма сведения нито за последен, нито за първи бой и на двамата. Негодникът Иван Шишман дори столицата си Търново не защитава, а оставя тази работа на едно духовно лице (Патриарх Евтимий), който няма нито компетентността, нито опита да води сражения. И въпреки това патриархът ни отсрамва, отбивайки три месеца турските атаки. А царят си трае през това време в Никопол – ако стане съвсем напечено, да духне по Дунав за Европата в емиграция.

Така е било, за съжаление. Приказките за храбрите ни политически водачи, сражавали се до последна капка кръв с османските нашественици, са само един мит. Случаят с татарите не се е повторил. Османският ярем сме надянали на вратовете си (и това е най-лошото) и със собствените си ръце. И ако опровергах този мит, то не е поради мазохистични

чувства или внезапно обзел ме национален нигилизъм, а поради споделеното виждане на древните римляни, че обществената функция на историята е да бъде учителка на живота. Но като се учим не само от периодите в историята си на стремителен възход, а и от периодите на главоломни падения. За да не се повтарят.

Митът за Васил Левски – светец или най-успешният български политик

Образът на Васил Левски в съзнанието на българите от вече няколко поколения няма нищо общо с действителността. Изграждането му започна още в XIX век, когато все още обществен идеал бе образът на мъжа-свещец от Средновековието. Затова и националната пропаганда изчисти старателно от образа на Левски всички черти на характера му и чрез историография, публицистика, литература, кино – всички житейски стъпки, които не отговаряха на образа на един средновековен светец. Затова за Левски знаем, че като Исус и останалите светци предварително е обрекъл живота си на една свята кауза (е, не е религията, а родината, но то е почти същото), че не е пипвал жена и че е отчитал всяка изядена маслинка, купена с обществени пари. Свети Антоний ряпа да яде в сравнение с така наречения образ на Левски. Средновековният монах е имал катадневни видения-изкушения, Левски – нито едно.

Не бих имал нищо против този умилителен образ, битуващ в масовото съзнание, ако той не скриваше от хората истинските величини и постижения на Левски. Апостолът не е светец, а политик. Български политик, както се изразяват историците от втората половина на XIX век. Българските политици, както е известно, имат главна стратегическа цел, която е различна през различните исторически периоди. В периода 1878–1944 г. главната цел бе обединението на българските земи, останали под чужда власт. Между 1944–1989 г. – победата на комунизма у нас и по цялото земно кълбо. А след 1989 г. – влизането в Европейския съюз и НАТО. Всички те, разбира се, в името на висшата цел – добруване и просперитет на българския народ.

Добруването и просперитетът на българския народ, както и прогресивна перспектива, му бяха отказани в Османската империя, ето защо главната политическа цел на българските политици през 60-те години на XIX век бе възстановяването на българската държава. Собствената държава на всеки народ в тази епоха, а и днес, е най-силната гаранция за прогресивното му развитие.

Васил Левски се зае с постигането на тази главна политическа цел, стояща пред българските политици. И я постигна, създавайки най-точно водещата до реализация на целта теория на политическото действие – масова национална революция. Само такава революция би могла, в

зависимост от случая, да постигне или военна победа над чуждата власт, или да предизвика намеса на тогавашната „международна общност“ в полза на българската кауза. Така и стана – въстанието от април 1876 г. бе по освободителната теория на Левски, а не по освободителната теория на Раковски или Гарибалди. То не постигна военна победа над Османската империя, но принуди Европа и Русия да предприемат действия, довели до възстановяването на българската държава. В този смисъл Левски е най-успелият български политик, тъй като е един от малкото, за да не кажа единственият, който, макар и увиснал на бесилото, успя да постигне главната си политическа цел по начертаната от самия него програма. Следващите поколения политици не успяха да реализират главните си политически цели – обединението на българските земи, построяването на комунизма. За ЕС и НАТО ще видим след известно време. Но факт е, че главната политическа цел на Левски бе и най-трудна, и най-тежка за изпълнение, защото му липсваше мощният лост, който имаха следващите поколения български политици – собствена държава. Затова политическият му успех има още по-голяма стойност.

Затова трябва да славим, почитаме, уважаваме и се прекланяме пред Левски. А не за това, че си броял маслинките. Боже, колко ми прилича това на броенето на депутатските кюфтета и воплите за ниската им цена. По петдесет на ден без пари да изяждат, стига да правят свестни закони.

Политиците, особено успелите политици, не са светци. И Левски не е светец в средновековния смисъл на понятието. Около него има и жена, която споделя леглото му, и то монахиня, и расото хвърля (суперсветостство), и хора трепе в белградската легия и четата на Панайот Хитов (светците не трепят дори неверници), и рекет упражнява над тогавашните български бизнесмени да дават пари за революцията. При опит за наказание над един неподчинил се на рекета бизнесмен сам убива малолетно чираче – българче, опитало се да защити чорбаджията. И се самовъзхвалява в стихове, които пише, т.е. нито капка от смирението на светеца – имал е представа кой е и къде е. Да не говорим, че подготвя масова революция, в която ще загинат десетки хиляди хора. Какъв ти тук светец! И ако Левски е велик в стратегията на националната освободителна революция, в тактиката за реализацията ѝ допуска грешки, не трябва да се правим, че не ги виждаме. Защото, желаяйки да го видим без грешка (като светец), хвърлихме вината за залавянето му върху един сериозен и честен труженик на революцията – поп Кръстьо, който беше обвинен, че е предал Васил Левски. Името му днес е синоним на

предателство. Не само че няма никакви документи за предателство, но и простата логика показва, че ако наистина имаше предателство от страна на поп Кръстьо, Васил Левски щеше да бъде арестуван още през деня в Ловеч, а полицейският ловешки шеф да получи наградата от 50 000 гроша.

За съжаление, в края на декември Левски нарушава поне четири правила на конспирацията. Първо – отива в обхванат от арести район, където полицията в такива случаи е особено бдителна. Второ – отива да свърши една дребна техническа работа (да прибере архива), която може да свърши всеки куриер. Трето – тръгва си посред бял ден и закономерно среща полицейски патрул, на който дава неубедително обяснение къде отива (да хвърля тор на лозето си на голям християнски празник). И четвърто – отсяда в ханче – крайпътните мотели на епохата, които и тогава, и днес полицията първи проверява, когато търси съмнително лице.

Често ме питат какво щеше да стане с България, ако Левски бе доживял Освобождението. Стефан Стамболов на квадрат щеше да стане Левски и щеше да действа в полза на българската кауза с не по-малка желязна решителност и безпощадност към всички врагове на България, така както той ги определя.

Знам следващия въпрос, който пари на устата на всекиго, задал погорния. А щеше ли Левски да използва властта, за да натрупа имоти и пари? Така, както правят почти всички значими български политици от Стефан Стамболов до наши дни?

Мисля, че щеше да бъде в малкия списък на изключенията.

КРАЙ

© 2006 Божидар Димитров

Източник: Неизвестен

Свалено от „Моята библиотека“ [<http://purl.org/NET/mylib/text/9703>]